

21729

નંદનિકા

૨૦૨ સોનેટો

૧૮
૧૯૫૨

અરવિંદેશ્વર કુરામજી ખખરદાર

સાડા ત્રણ રૂપિયા

મારાં કેમ કહું' તુખ સો સો તે ગંગા સમાં ?
નાથ ! હે તું સમાવી અને મારાં સો સો ગીત !

: પ્રકાશક :

અરેશર ફરામજી ખજરદાર
૭૮૮, પારસી કોલોની, દાદર,
મુંબઈ-૧૪

ઈ. સ. ૧૯૪૪
મેચ ૨૦૦૦

સર્વ હક્ક કર્તાને સ્વાધીન

(આ પુસ્તકની કે માસે બીજાં પુસ્તકોની કિંમત
વધારવાની કોઈ પણ વિકેતાને છૂટ નથી.)

પહેલી આવૃત્તિ
૧૦૦૦

: મુદ્રક :
કેશવ હ. શેઠ
ખાણતા મુદ્રણકલા મંદિર
ખાડીઆ : અમદાવાદ

અ પ ્ણ

એક જ ફૂલ

(ધ્વનિત)

જોવા પાન ધણાં મારા જીવનવૃક્ષતાણાં
પણ એકે ન સુદર પાન દીકું નીકળ્યું ;
અધસૂકું, શીકું, અધખીસ્યું દરેક નળ્યું,
એની પામરતા પર આવી મને ૫ ઘૂણા ;

પાને પાને પળાં ફતાં કીટલણાં છુલણાં,
નહીં કોઈ ફૂડા ફળથી પણ વૃક્ષ ફળ્યું ;
ન કશા ઉપયોગી રસે પણ એ નીગળ્યું-
હવે નળ્યું શેં વ્યર્થ કહે એને લોક ધણાં.

પણ પાનની વચ્ચે મેં એક જ ફૂલ દીકું
જાણે જીવનસત્ત્વ ઉતારીને તેમાં ભર્યું ;
તારા કીર્તનનું મારું ગાન એ સૌથી મીઠું-

બસ એટલું એ જ છે માગ જવાહિરમાં :
ધરું એ ચરણે તારે શાશ્વત સ્નેહવર્ષી,
પ્રભુ ! મૂકજો ફોક ખૂબે તારા મદિરમાં !

પૂર્વોક્તિ

"મારે બોલવું ને તારે સુણવું—એ જ પ્રયા
પડી ત્યાં મારે માટે હતો બીજો માર્ગ કયો ?"

—નંદનિકા—ધ્વનિત ૩૧

વેગમ્બરેનાં અને ઋષિમુનિઓનાં ધર્મગ્રંથો અને લક્ષિતગીતો
જેઓએ વાચ્યાં છે અને સારી પેઠે માણ્યાં છે, તેઓ જાણે છે જ કે
આ વિશ્વનો પડદો આપણી સંમુખ રાખીને તેની પાછળ છુપાઈ
રહીને જગતને દોરતતા જગતના નાયની સાથે આધ્યાત્મિક એકતા
અનુભવતા એ મહાત્માઓએ પણ ઉપર જણાવેલી બે લીટીઓ
પ્રમાણે બોલ્યા અને ગાયા કર્યું છે, અને માનવજાતને તેમના પવિત્ર
શબ્દોને શ્રદ્ધાથી સ્વીકારીને પોતાના જીવનને એ કમન અને એ કવન
પ્રમાણે પ્રભુપદે વાળવા મથન પણ કર્યું છે. એ મહાત્માઓનું અનુકરણ
કરીને મારા જેવા એક અદ્યક્ષ શ્રવે પણ એ જ પવિત્ર પ્રભુપદે પગતાં
જે જે અનુભવ્યું છે અને જે જે વાંછ્યું છે, તે હૃદયની આર્દ્રતાથી
આ " નંદનિકા "માંનાં ૨૦૨ ધ્વનિતોમાં યથાર્શક્તિ તેણે કશું છે.

રૂઝિયામાં બોલનાર કે ગાનાર જે બોલે કે ગાય તે કાણ સાંભળે
છે, તે તે કદી જોઈ શકે છે ? તેને તો શ્રદ્ધા છે જ કે જ્યાં જ્યાં
એ કયન કે ગાન સાંભળવાનું યત્ર હશે ત્યાં ત્યાં તેને સાંભળનારા
તે સાંભળશે જ. એટલે બોલનારને સાંભળનાર પાસે હોવો જ જોઈએ
એમ પણ ખાસ કહેવાય નહીં. વિશ્વના જે અદ્વિત—નિયમની શોધ

રેડિયો દ્વારા થઈ છે, તે બતાવી આપે છે જ કે આખું વિશ્વ દૃષ્ટિને
ગમે તેટલું દૂર લાગે તોપણ તે અદ્ભુત રીતે પાસે છે અને તમામ
પરમાણુઓ એક કે બીજી રીતે એકમેક સાથે મંડળાયેલાં છે. જે
અદૃશ્ય સર્જનદારને અને પિતાને આ ગીતો ગાઈ સંભળાવ્યાં છે, તે
તેણે સાંભળ્યાં છે જ, અને તેનો ઉત્તર પણ એ અદૃશ્ય જીવને ગૂં
રીતે મળી ગયો છે.

ગયા સને ૧૯૩૬ની આખરમાં મુમુષુ યુનિવર્સિટી તરફથી
મેં “ગુજરાતી કવિતાની રચનાકળા” પર પાંચ વ્યાખ્યાનો આપ્યાં
હતાં, તેમાંનાં ત્રીજા ને ચોથા વ્યાખ્યાનોમાં “સોનેટ” અને
“અખડ પદ્ય” માટે વિસ્તારથી વિવેચન કરીએલું છે, અને ગુજરાતી
પિંગળમાંના “ભ્રમરાવળી છંદ”ના “સગણ” સંધિનો પાયો લખને
અક્ષરમેળ પ્રયત્નગ્રામ્ય રચના એ બન્ને જાતિ માટે ઉપજાવી છે તે
બતાવેલું છે, અને એના ઉદાહરણ લેખે તેમાં એક નવું સોનેટ યા
ધ્વનિત પણ આપેલું છે. એ રચના ઉપર ગયા સને ૧૯૪૨ ના
આગસ્ટમાં મેં પ્રભુભક્તિના સંબંધમાં ધ્વનિતો લખવા માંડ્યાં, અને
તેની કંઈક વિગત “કવિતા” માસિકના સપ્ટેમ્બર ૧૯૪૨ અંકમાં
“કવિતા કેમ થાય છે” એ મથાળા હેડિંગ મેં આપી હતી. એ
આગસ્ટ-સપ્ટેમ્બરના બે માસમાં મેં બંને ધ્વનિતો રચ્યાં હતાં, તેનો
સંગ્રહ નવ વિભાગમાં આ “નંદનિકા” નામે ગ્રંથમાં આજે પ્રગટ
થઈ શકે છે. પંચાવન વર્ષથી ‘સોનેટ’ ને નામે અશુદ્ધ રચનામાં,
સોનેટની યુરોપમાં થયેલી મૂળ રચના અને તેના આજ સુધીના
વિકાસના કશા જોડા અભ્યાસ વગર, આપણી ગુજરાતી ભાષામાં ગમે
તે છંદમાં ગમે તેવી કાચીપાકી રચનામાં માત્ર ચૌદ લીટી ગણીને
લખાતાં આવ્યાં છે. આ “નંદનિકા” માં ગુજરાતી સોનેટને દુનિયાની
કવિતામાં સોનેટોની હરોલમાં તેની સાગોપાંગ પ્રતિભામાં અને
ગજનાકળામાં જિજ્ઞાસા રાખી શકે તેવાં મેં યથાશક્તિ રચ્યાં છે, અને

આ ધ્વનિતોના-સોનેટોના-પ્રથમ મોટા સંગ્રહને હું ગુજરાતના રસિક અને રસિક વાચકો આગળ આનંદથી આજે ધરીને કૃતાર્થ થાઉં છું. સોનેટની ખરી રચના માટે ભારતભરની બીજી ભાષાઓની કવિતા આગળ કે મુરોષ અમેરિકાનાં સોનેટો આગળ હવે ગુજરાતી કવિતાને શરમાવા જેવું કશું નથી.

વર્ષ ઉપર થયું આ સંગ્રહ છપાવવા માટે કાગળોની ભારે મોંઘવારી તેમજ તાણુને લીધે ઘણી તજવીજ કરીધા છતાં છેક હમણાં તે એક મિત્રની કૃપાથી હું મેળવી શક્યો છું, અને અનેક વિદ્યો પછી તે હમણાં પ્રકટ કરી શકું છું. હજી મારા બારેક મોટા ગ્રંથો કાગળની તાણુને લીધે અપ્રકટ પડ્યા છે.

નંદન એટલે સ્વર્ગ. ન્યાં પ્રભુ છે ત્યાં સ્વર્ગ જ છે. એટલે આ ગ્રંથમાં અયથી ઇતિ સુધી પ્રભુની અને તેની મહેરની જ વાંત છે, અને એમાં પણ પ્રભુ જ વસેલો છે, તેથી આ તેના ધામનું નામ મે “નંદનિકા” રાખ્યું છે. મારાં સર્વ બંધુઓ તે બહેનો આ “નંદનિકા”માં છૂટ્યો વિહરે, તેના પાવત્ર વાંતાવરણમાંથી મનનું આરોગ્ય મેળવે, અને આ પ્રભુના નંદનને માણસે જે બંધનરૂપ બનાવ્યું અને માન્યું છે, તે ભ્રમમાંથી મુક્ત થઈને એનો જે ખરો આનંદ છે તે મેળવીને આ જન્મમાં જ પ્રભુના વિશ્વસર્જનના હેતુને પાર પાડીને તેઓ પોતે અખંડ આનંદ મેળવે, અને આ ધ્વનિતોના રચનાકાળમાં મેં જે આનંદ અતુલ્યો છે તેમાં તે સર્વે ભાગ પડાવે, એ જ મારી પ્રાર્થના છે.

૭૮૮, પારસી કોલોની,

દાદર, મુંબઈ-

તા. ૧૧ મી એપ્રિલ ૧૯૪૪

અરેશર ફરામજી ખખરદાર

રેડિયો દ્વારા થઈ છે, તે બતાવી આપે છે જ કે આખું વિશ્વ દૃષ્ટિ
ગમે તેટલું દૂર લાગે તોપણ તે અદ્ભુત રીતે પાસે છે અને તમામ
પરમાણુઓ એક કે બીજી રીતે એકમેક સાથે મંડળાયેલાં છે. જે
અદૃશ્ય સર્જનદારને અને પિતાને આ ગીતો ગાઈ સંભળાવ્યાં છે, તે
તેણે સાંભળ્યાં છે જ, અને તેનો ઉત્તર પણ એ અદૃશ્ય જીવને ગૂઢ
રીતે મળી ગયો છે.

ગયા સને ૧૯૩૯ની આખરમાં મુંબઈ યુનિવર્સિટી તરફથી
મેં “ગુજરાતી કવિતાની રચનાકળા” પર પાંચ વ્યાખ્યાનો આપ્યાં
હતાં, તેમાંનાં ત્રીજા ને ચોથા વ્યાખ્યાનોમાં “સોનેટ” અને
“અખંડ પદ્ય” માટે વિસ્તારથી વિવેચન કરીએલું છે, અને ગુજરાતી
પિંગળમાંના “ભ્રમરાવળી છંદ”ના “સગણ” સંધિનો પાયો લખતે
અક્ષરમેળ પ્રયત્નબંધ રચના એ બંને ગતિ માટે ઉપજાવી છે તે
બતાવેલું છે, અને એના ઉદાહરણ લેખે તેમાં એક નવું સોનેટ યા
ધ્વનિત પણ આપેલું છે. એ રચના ઉપર ગયા સને ૧૯૪૨ ના
આગસ્ટમાં મેં પ્રભુભક્તિના સંબંધમાં ધ્વનિતો લખવા માંડ્યાં, અને
તેની કંઈક વિચિત્ર “કવિતા” માસિકના સપ્ટેમ્બર ૧૯૪૨ અંકમાં
“કવિતા કેમ થાય છે” એ મથાળા હેઠળ મેં આપી હતી. એ
આગસ્ટ-સપ્ટેમ્બરના બે માસમાં મેં બસે ધ્વનિતો રચ્યાં હતાં, તેનો
સંગ્રહ નવ વિભાગમાં આ “નંદનિકા” નામે મૈથમાં આજે પ્રગટ
થઈ શકે છે. પંચાવન વર્ષથી ‘સોનેટ’ ને નામે અશુદ્ધ રચનામાં,
સોનેટની યુરોપમાં થયેલી મૂળ રચના અને તેના આજ સુધીના
વિકાસના કરા જોડા અભ્યાસ વગર, આપણી ગુજરાતી ભાષામાં ગમે
તે છંદમાં ગમે તેવી કાચીપાકી રચનામાં માત્ર ગર્હ
લખાતાં આવ્યાં છે. આ “નંદનિકા”માં ગુજરાતી
કવિતામાં સોનેટોની હરોલમાં તેની સાંગો-
રચનાકળામાં જોમાં રાખી શકે ?

આ પ્વનિતોના-સોનેટોના-પ્રથમે મોટા સંગ્રહને હું ગુજરાતના રસિક અને રસમ વાચકો આગળ આનંદથી આજે ધરીને કૃતાર્થ થાઉં છું. સોનેટની ખરી રચના માટે ભારતભરની બીજી ભાષાઓની કવિતા આગળ કે યુરોપ અમેરિકાનાં સોનેટો આગળ હવે ગુજરાતી કવિતાને શરમાવા જેવું કશું નથી.

વર્ષ ઉપર થયું આ સંગ્રહ છપાવવા માટે કાગળોની ભારે મોંઘવારી તેમજ તાણને લીધે ઘણી તજવીજ કીધા છતાં છેક હમણાં તે એક મિત્રની કૃપાથી હું મેળવી શક્યો છું, અને અનેક વિદ્વો પછી તે હમણાં પ્રકટ કરી શકું છું. હજી મારા બારેક મોટા ગ્રંથો કાગળની તાણને લીધે અપ્રકટ પડ્યા છે.

નંદન એટલે સ્વર્ગ. જ્યાં પ્રભુ છે ત્યાં સ્વર્ગ જ છે. એટલે આ ગ્રંથમાં અથથી છતિ સુધી પ્રભુની અને તેની મહેરની જ વાત છે, અને એમાં પણ પ્રભુ જ વસેલો છે, તેથી આ તેના ધામનું નામ મેં “નંદનિકા” રાખ્યું છે. મારાં સર્વ બંધુઓ ને બહેનો આ “નંદનિકા”માં છૂટથી વિહરે, તેના પાવત્ર વાતાવરણમાંથી મનનું આરામ્ય મેળવે, અને આ પ્રભુના નંદનને માણસે જે બંધનરૂપ બનાવ્યું અને માન્યું છે, તે ભ્રમમાંથી મુક્ત થઈને એના જે ખરે આનંદ છે તે મેળવીને આ જન્મમાં જ પ્રભુના વિશ્વસર્જનના હેતુને પાર પાડીને તેઓ પોતે અખંડ આનંદ મેળવે, અને આ પ્વનિતોના રચનાકાળમાં મેં જે આનંદ અનુભવ્યો છે તેમાં તે સર્વે ભાગ પડાવે, એ જ મારી પ્રાર્થના છે.

૭૮૮, પારસી કોલોની,

ઘર, મુંબઈ-

તા. ૧૧ મી એપ્રિલ ૧૯૪૪

અરુણેશ્વર ફરામજી ખખરદાર

ધ્વનિતની રચના

મુમુર્ધ યુનિવર્સિટી તરફથી સને ૧૯૩૮ના ડીસેમ્બર માસમાં 'ગુજરાતી કવિતાની રચનાકળા' ઉપર મે મુમુર્ધમાં પાંચ વ્યાખ્યાનો આપ્યા હતા તેમાં 'અર્નાચીન કવિતામાં વિદેશી સ્વરૂપો' એ મથાળા હોળના નોંધ વ્યાખ્યાનમાં મે 'સોનેટ'ની રચના માટે કંઈ વિસ્તારથી ઉદાહરણ કીધો હતો એ વ્યાખ્યાનો છપાઈને પ્રગટ થયેના છે તેમાં એ પુસ્તકના ૧૨૦ માં પાનાથી ૧૫૧ માં પાના સુધી 'સોનેટ' માટે જે મે કહેતું છે તે ગુજરાતી કવિતામાં સોનેટ રચનાની અભિનાયા રાખતા દરેક ગુજરાતી કવિને તેમજ રસિક વાચકને તથા વિવેચકને વાચી જવાની જાનામણ કુટુંબ એમાં રચનાનો સત્તાધારી ઇતિહાસ આપેલો છે અને આજે ઇન્ડિયામાં કે યુરોપમાં કંઈ પ્રવચનના 'સોનેટ' કહેવાય છે, તે તેમાં સ્પષ્ટતાથી તેના સર્વ નિયમોની તારવણી કરીને બતાવેલું છે અહીં એ બધું ફરી લખવાનું પ્રયોજન નથી, પણ ઉપના વ્યાખ્યાનમાં એ સર્વ નિયમો જાળીને એક નમૂનારૂપ સોનેટ આ ધ્વનિત મે આપ્યું હતું, તે જ પ્રમાણે આ 'નદનિકા' અચમાના ૨૦૨ શુદ્ધ ધ્વનિનો લખાયેલા છે, અને આ પુસ્તક વાચનારને આ ધ્વનિતની રચના બગમર સમગ્ર અને તે તેણે કયા નિયમે વાચવા યા ગુજા, તેની કંઈક સ્પષ્ટતા કે અહીં પાછી કરવાને ઇચ્છું છું.

યુરોપની બધી ભાષાઓમાં સોનેટની જે રચના સિદ્ધ ગણાય છે તે ઇટાલિયન કવિ પેટ્રાર્કની છે : એમાં પરંપરાગત સિદ્ધ ધોરણ મુજબના પ્રાસ સાથની અષ્ટક (Octave) અને પદ્યક (Sestet) એટલે આઠ અને છ એમ બે વિભાગ મળીને ચૌદ લીટીની રચના આવે છે. આથી પ્રાસ રચનામાં 'વિચાર સમૃદ્ધિથી ભરેલા કે કલ્પના-લાલિત્યની રેલછેલથી ઉભરાતા ભાવનું એક જ મોજું' શુદ્ધ 'સિરિક'ની ગતિ યા એષ્ટા ધારણ કરે, અને એક જ છંદોબદ્ધ વહન અને પ્રતિવહનમાં તે રૂપગદ્ધ રહે,* તે જ સોનેટ કહેવાય. અંગ્રેજી કાવ્ય-સાહિત્યમાં એની રચના પ્રત્યેક લીટીમાં બીજી શ્રુતિ પર પ્રયત્ન યા સ્વરભાર આપતા બે શ્રુતિવાળા પાંચ સંધિઓ Iambic pentameter રાખીને કરવામાં આવેલી છે. જે છંદ 'અખંડ પદ્ય'નો એટલે 'બ્લેન્કવર્સ'નો છે, તે જ છંદ આ સોનેટમાં પણ વપરાયેલો છે, એ પ્રાસ નોંધવા જેવું છે. અખંડ પદ્યમાં તેમજ આ સોનેટમાં લીટી પરથી ઉભરાઈને તેનો પ્રવાહ પાછળની લીટીમાં પણ વહેતો હોવાથી એના બધા સંધિ, પ્રવાહી વસ્તુના નૈસર્ગિક નિયમ પ્રમાણે, એકસરખા એટલે આનુવૃત્ત બોધ્યે. કાવ્યશાસ્ત્રની આ ઝીણવટ આપણા ધણા કવિઓ ને વિવેચકો સમજતા નથી એ શાયનીય છે. પૃથ્વી છંદ, મંદાક્રાંતા, શિખરિણી, શાર્ફલવિકીડિત, વસંતતિલકા વગેરે છંદો અનાનુવૃત્ત એટલે અનુસરખી શ્રુતિરચનાના છે, તે કદી પ્રવાહી રચના માટે ચાલી શકે નહીં. આપણા કવિઓ આ વાત જેમ જલદી સમજે તેમ તે તેમના લાભમાં જ છે. આપણા મહા પદ્યશાસ્ત્રી સદ્ગત કેશવલાલ દ્રુવે પણ આ વાત સ્પષ્ટતાથી 'પદ્યરચનાની ઔત્કાસિક આભોચના'માં ૪૬ મે પાને કરેલી છે. માટે જ આપણે ત્યાં આજ સુધી ઉપર જણાવેલા બધા અનાનુવૃત્ત-અનુસરખી-

* 'એનસાઇક્લોપીડિયા બ્રિટાનિકા'માંનું ધિયોડોર વૉટ્સ-હટનના સોનેટ પરના લેખમાંથી.

સંધિવાળા છદોમાં જે સોનેટો રચાતાં આવ્યાં છે, તે તો તેના મુખ્ય પ્રાણ-પ્રવાહિતાના મૂળમાં જ ધા કરે છે. એટલે આ પ્રવાહી રૂપ કાવ્ય રાખીને સગણુ લવવાળા પાંચ સંધિના મેળથી મેં આપણા ધ્વનિતત્ત્વ રચના કીધી છે. ત્રોટક છંદમાં સગણુના ચાર સંધિ છે અને અમરાવળી છંદમાં સગણુના પાંચ સંધિ છે; મુરોપીય અને અંગ્રેજી પાંચ ‘આપખિક=’ સંધિની રચના પ્રમાણે જ ધ્વનિતમાં પણ પાંચ સંધિઓ રાખેલા છે, પણ આપણી ભાષાના શબ્દોની ઉચ્ચારણુવિધિ ધ્યાનમાં રાખીને ધ્વનિતના છંદમાં ત્રણ શ્રુતિવાળા પાંચ સંધિઓ રાખ્યા છે, અને તેની છેલ્લી શ્રુતિ પર તાલ આવતો હોવાથી તે મુર-Long રાખી છે. મારા વ્યાખ્યાનોમાં વિસ્તારથી સમજાવ્યા પ્રમાણે આપણી ભાષામાં શબ્દોની બધી શ્રુતિઓ સ્પષ્ટ લઘુ કે ગુરુ નથી, પણ શબ્દમાં જે શ્રુતિ પર સ્વરભાર (Accret) આવે છે, તે શ્રુતિજ ખરી ગુરુ છે, અને બાકીની શ્રુતિઓ કાં તો દ્રુત કે અછડતી બોલાતી કે દેખાવમાં ગુરુ હોવા છતાં લઘુ જેવી પણ બોલાતી હોય છે, અથવા સ્થાન પ્રમાણે ગુરુ શ્રુતિ લઘુ જેવી પણ બોલાય છે. આ બધું મેં કવિતના ‘મુક્તધારા છંદ’ પરના વિવરણમાં તેમજ ઉપલાં વ્યાખ્યાનોમાં વિસ્તારથી બતાવેલું છે.

ગુજરાતી ભાષા સંસ્કૃત-પ્રાકૃતમાંથી બિતરીને ચાર-પાંચ પેઢીએ આજના જેવી થઈ છે. સંસ્કૃત શીખેલા કવિઓએ ગુજરાતીમાં રહેલા તત્સમ શબ્દો દાગળ પર સંસ્કૃત જેવા જ લખાતા જોઈને ગુજરાતી કવિતા મંસ્કૃત છદોમાં પણ કરવા માંડી, અને છેલ્લાં ૭૦-૮૦ વર્ષોથી મંસ્કૃત છદોનો પ્રચાર દેખાદેખીએ પોતાને “સાક્ષર” કહેવડાવવા માટે પણ તેમણે ધણો ધણો કીધો. પણ આપણા ગદ્યા જૂના કવિઓએ તો ગુજરાતી શબ્દોના અને સંસ્કૃત શબ્દોના ઉચ્ચારમાં રહેલો ભેદ સ્વાભાવિક શ્રવણશુદ્ધિથી પારખી લઈને ગુજરાતી કવિતારચના માત્રામેળ, રૂપમેળ યા અક્ષરમેળ છદોના કરતાં માત્રામલ્લ લવમેળ કે

રૂપબદ્ધ લયમેળમાં જ કાઢેલી છે. એ માટે સદ્ગત કેશવલાલ મુવનાં ઉપલાં જ વ્યાખ્યાનોમાં સ્પષ્ટ બોધન મળે છે. હિંદી કવિઓએ પણ બહુધા એમજ લયમેળ હંદો વાપરેલા છે. એટલે રૂપમેળ રચનાનો પાયો રાખીને તેને લયમેળ કાઢેલી છે. “કાવ્યદોહન,” ભાગ ૧ લો, પૃષ્ઠ ૫૪૪ પર કાલિદાસના “પ્રહલાદાખ્યાન”માં એવો જ પ્રત્યક્ષ યા લયબદ્ધ હંદ વાપરેલો છે, તેમાં તાલવાળી જગ્યાએ ગુરુશ્રુતિ મૂકેલી છે અને બીજી શ્રુતિઓ દેખાવે લઘુ કે ગુરુ હોય તેને અણુ-તાલવાળી ગણીને એમ જ રાખેલી છે. જે શ્રુતિ પર બાર નહીં મૂકીએ તેને લઘુજ ગણવાની છે. એનું જ નામ લયમેળ. આ વિચારધ્યાની સ્પષ્ટતામાં સંસ્કૃત શાસ્ત્રીઓએ સંસ્કૃત રચનાવિધિનો બાર પોતાના મગજ પરથી ઉતારી નાખવાનો છે. તેમ કરશે તો જ તેઓ આ લયમેળને બરાબર સમજી શકશે.

• આ ખ્વનિતમાં પણ એમ જ લયમેળ વપરાયેલો છે: ઉદાહરણમાં આ પુસ્તકમાંનું પહેલું જ ખ્વનિત લઈએ:

તારી સા | ચે હું આ | જ મુખો | મુખ વા | ત કું,
મારી આ | ત ર પો | થી ઉધા | ડીને તા | રી કને.

કવિઓ અને વાંચકો જોશે કે આમાં પાંચ મંધિઓ—Feet—છે, અને દરેક મંધિમાં ત્રણ શ્રુતિઓ છે, અને શબ્દો એવી રીતે ગોઠવા-ગેલા છે કે દરેક મંધિની ત્રીજી શ્રુતિ પર જ મુખ્ય તાલ આવે છે. એ તાલવાળી બધી શ્રુતિઓ ગુરુ—Long—છે. બાકીની શ્રુતિઓ ગુરુ કે લઘુ છે, પણ તે તે શ્રુતિઓ પર તાલ રાખેલો નહીં હોવાથી તેને લઘુ યા અસ્વરિત—Unstressed—ગણવાની છે. રચનામાં એટલું જ નોંધવું છે કે ભાષામાંના શબ્દમાં જે શ્રુતિ પર મુખ્ય સ્વરભાર તેને બોલતાં આવતો હોય તે જ શ્રુતિ ઉપલા મંધિની ત્રીજી શ્રુતિને ઠેકાણે

મૂકવી નોંધ્યો. બાકીની શ્રુતિઓને અસ્વરિત ગણીને તે માટે કશી શંકાકુશંકા કરવી નહીં. હંદોરચનામાં આ વિધિથી કવિને ખરી “અમીરી છટ” મળે છે, અને બાપામાંના ધણી ગુરુશ્રુતિવાળા શબ્દોનો વિવેકથી તે રચનાચાતુર્યથી તેમાં નિર્વાહ મઠી શકે છે.

અંગ્રેજીમાં જેમ લીટીના પ્રથમ સંધિમાં બહુધા તેમ જ વચમાંના કોઈ સંધિમાં સ્વરભારતું પરિવર્તન બીજી શ્રુતિ પરથી પહેલી શ્રુતિ પર પણ દહીં કહીં અમીરી છટ તરફ દાવી શકાય છે, તેમ અહીં આ પ્વનિતમાં પણ મઠી શકે છે, પણ એવું આ લયબિંદુનું પરિવર્તન એક જ લીટીમાં બે સંધિથી વિશેષ સંધિમાં ન હોવું નોંધ્યો, કે તેથી લયનો પાયો જ ખદલાઈ જાય. આવી છટવાળા અને બાપામાંના લગભગ તમામ શબ્દોને પોતામાં સમાવી શકતા આ “મદાહંદ” ની રચનામાં શબ્દોની તોડફોડ, બાપા પરના કમી કાણુને લીધે, જ, ય કે એવા શ્રુતિઓના ખાડા પૂરીને રૂઝા મારતા શબ્દોની પણ કોઈ અગત્ય રહેતી નથી. વળી મઘનો મીધો અન્વય પણ જૂઝઝાજઝ ફેરફારથી માત્ર બાવદર્શનના બિંદુને એટલે અવધારણને સાચીને રાખી શકાય છે. “નંદનિકા” માંનાં સેંકડો પ્વનિતો સંજ્ઞતાથી વાંચતાં આ સર્વ વિધાનની ખાતરી વાંચકાને તથા મારા કવિબંધુઓને તેમ જ વિવેચકોને જરૂર થશે. કવિતાની કળાના સિદ્ધહસ્ત કવિને આવા અમીરી છટવાળા તે બાપાના શબ્દોના સ્વાભાવિક ઉચ્ચાર જાળવી રાખતા હંદમાં સોનેટના ખાસ પ્રાસાનુપ્રાસ, તેના અષ્ટક ને શ્લોક વિકાગો, વગેરે રચનાકળાના ચાતુર્ય માટે તો કશી હરકત નડતી નથી. માત્ર અણુધડ સૂચાર જ પોતાનાં ઓખરો સાથે લડે છે, અને પોતાની અશક્તિ ઢાંકવા ખોટા સિદ્ધાંતો જોલા કરવાનાં ફાંફાં મારે છે. ગુજરાતના કેટલાક કવિઓ તેમ જ વિવેચકો અનુભવથી અને વિશેષ અભ્યાસથી આ સત્ય હવે પામી શક્યા છે, અને મારી શ્રદ્ધા છે કે કવિતાના વિષયમાં કેટલોક વ્યક્તિઓનાં જોધાં, એકાંગી કે

સ્વાર્થી શિક્ષણથી જે અરાજકતા વર્ધીથી પ્રવર્તતી આવી છે, તે હવે ધીરે ધીરે કમી થતી જાય છે, અને આત્મપ્રકાશ થતાં સૌ કવિઓ તેમજ વિવેચકો જે સનાતન સત્ય છે, તે તરફ જ વળશે. સમય કોઈની રાખરખાવટ રાખતો નથી.

એક બીજી વાત. 'ધ્વનિતનુ' સાચું ગુજરાતી સ્વરૂપ મેં મારા વ્યાખ્યાનોમાં ખતાવ્યા પછી ગુજરાતના કેટલાક આગળ પડતા તેમ જ નવીન જીગતા કવિઓએ એ રચનામાં સોનેટ લખવા માંડ્યાં છે, તે મોટે ભાગે ઠીક છે, છતાં તેમાં ચમ્પોના પ્રયત્નો કેટલેક ઠેકણે બરાબર જળવાયેલા નથી. વળી એક કવિએ આ રચનાને "ધ્વનિત"નું અપાયેલું ને પ્રચારમાં આવેલું નામ છોડી દઈને તેને બીજું નામ આપવાનું સાહસ કીધું છે, તે યુક્ત નથી. વળી સોનેટને માટે યુરોપમાં પ્રાસની જે ખાસ વિધિ ચારમે વર્ષે પ્રમાણ થઈ ચૂકી છે, તે પણ ફેરવવાનું સાહસ તેણે કીધું છે, એટલે વળી પાછી પેલી અરાજકતા લાવવાનો ગુણ તો ગુજરાતી કવિઓ છોડતા જ નથી ! કળાનાં સિદ્ધ રૂપોમાં હાથ ધાલી તેને નવીનતાના મોદમાં વિદૂત કરવા જવું તે તો કળાને જ ધા દગ્વા બરાબર છે. જોનાં નવાં રૂપો બનાવવાને માટે કવિને બહોળું ક્ષેત્ર મળેલું છે, પણ જે આખા રૂપને જે નામાભિધાનથી ઓળખવામાં આવે તે રૂપનાં અંગોને કોઈથી ફેરવી શકાય નહીં. તેમ કરતાં તે રૂપ જુદું જ બને. આપણા કવિઓ કળાની આ બીજીવટ સમજે તો અરાજકતા પ્રવર્તે જ નહીં, આ સોનેટના સિદ્ધરૂપ ધ્વનિતમાં સૌ કોઈ પોતાની પ્રતિભા ચમકાવો નામના મેળવી શકે છે. અરતુ !

અમરેશ્વર ફરામજી ખમરદાર

નંદનિકા

ગગન પહેલું

કથન

મુખોમુખ

(સ્વનિત)

તારી સાથે હું આજ મુખોમુખ વાત કરું
 મારી અંતરપોથી, ઉઘાડીને તારી કને—
 ન ઉઘાડું હું તોય છે જાણ તો સર્વ તને,
 જ્યાં પળેપળ હું તુજથી લયોં શ્વાસ ભરું;

તેં નિભાવ્યું આ જીવન મારું મહા કપરું,
 તારી પીઞે બતાવ્યો સુખંધ અગ્રોર વને;
 તને શોધી ધર્યો દર તારો, નિભાવ મને!
 મારા નાથ! તને છોડી હું નહીં પાછો કરું.

મને આવડે ના ધરતાં તારી અંગુલિ શું?
 તારે તુંજ ધરી રાખ હાથ આ મારો હવે!
 હું શું. ચાલી શકું તારી સાથે ન દૂર લગી?

તો હું ત્યાં ચઢી જોસીય તારે ખજો હળવે,—
 તારાં ગુંજન ઝીલી ત્યાં સાગરશખલીશું
 નાથ! ગાતો હું ચે તારે કંઠે રહું વળમી!

૨

સપડામણી

ફેંક યુગથી આપણા ખેલ આ ચાલી રહ્યા :
 મને વાટમાં મૂકી તું ક્યાંક અદૃશ્ય થતો ;
 ખૂમ પાડું, બોલાવું, છતાં તું ન થાય છતો ;
 તને બોલુ પટે પટે ન્યાં તારા પાદ વત્યા ;

તે તો માર્ગ છુપામળાંના તારે કાજ ચલા,
 અને પૃથ્વીનું હાસ્યનિશાન થયો હું હતો ;
 તને પૃથ્વીમાં શોધતો બોમની પાર જતો,
 પણ તું ન મળ્યો એ વિચાર ગયા ન સલા.

મંતાકૂકડી હું યે રમ્યો બાળકાશું ધણા,
 પણ તું સમ પક્ષો મેં કોઈ ન અન્ય દીકો :
 મારી પીઠની પાછળ તું રહ્યો એવો સદા

જે હું ન્યાં ફેંડું ત્યાં પામું બાસજ ઓળાતણા :
 મારાં દુઃખમાં લાગ્યો શિરે કર તારો મીઠો,
 મારા નાચ ! હવે તે મેં આપ્યો ન ઠોકું કદા !

હાર ને ગજરો

આજે તો સુણી લે મારાં ગીત આ રનેહરસ્યા,
એના સર શા જીડી રચા સારા આલ તળે !
એના શબ્દનો હાર ઝુલાવતો તારે ગળે
રહું જોઈ મુખે તારે હાસ્ય કથાં વિકસ્યાં ;

મારા અંતરમાં એ યુગોયુગથી છે વસ્યાં,
આજે તારી કને તારાં તેજ્યપ્રી જ ગળે ;
આ આનંદ ભરે જિભરે મારી ધન્ય પળે
તેનાં આંસુ તે તારા જ તાપથપ્રી છે કર્યાં.

તારો રનેહ અમીમ હનો તો તે આંસુ દીધાં :
તું વિના નથી કોઈનો એ અધિગર ખરો !
મારી આંખોના ક્ષાર ધોવાઈ તે સ્વચ્છ થઈ,

જલુવીવી ઊપે દયાં મોતી અમોલ કીધા !
મારાં ગીતના હારથું આંસુનો યે ગજરો,
મારા નાચ ! આનંદ ભરું તારે હાથ દઈ !

૪

જીવનશ્રેષ્ઠ

મનુ ! સુજ ખરો વ્યાલમોત્તમ, વિશ્વનણો,
 જેવા ઉમંગદે બધું વિશ્વ વધાવે તને :
 આત્રી તોરણ ટાળે ઉપા દસના વઢને,
 મંધ્યા મોજડીધી દીપવે તારા શીશ્યગણો,

દોડી દંડરી મુગધિત ટાળે તને વીઝણો,
 કુસુમોથી વધાવતી પૃથ્વી તને સદને,
 અને ચાળમાં મૂકીને શકું લઈ રતને
 રંગની ભવ વારી તને ભરી દર્શ ધણો.

બધું વિશ્વ વધાવે તને એમ અંતરથી,
 નિઝ જીવનશ્રેષ્ઠ બધું તારે પાયે ધરે ;
 જગજીવન માટે જ જીવન સૌ વિકસે :

મારા નાથ ! આ ગીત હું ગાઈ રહ્યો ધરથી
 ઉભાગવતો જીવન માટે અનેક સ્વરે,
 તારે પાય હું તે જ ધરે ભરી શ્રેષ્ઠ રસે !

૫

સર્જન

તારા નિઃસીમ પ્રેમતણી કવિતા ક્યવા
 દિન એક હું એકો જઈ ચાંત સિંદુતટે,
 તારી સિંધુની મોતીગૂંથી છરી ઊર્મિયટે
 તારી અંગુલિ મેં ફરતી દોડી દૂલવવા :

નવમોતીઓ વેરતી ઊર્મિને મૂલવવા
 તારા આનંદ ગિંદુઓ ગિંદુએ ત્યાં પ્રગટે,
 અને સિંધુ જ આખો બધે ઊંચકાઈ રહે
 તારા મૌનતણા પડ્યા મહી ધૂમવવા !

કવિતા ક્યવાતણી વાત જીવાઈ મઈઃ
 અણુએ અણુએ હું તને જ ત્યાં જોઈ રહ્યો !
 મારી આંખથી જોતો તું તારા જ સર્જનને,

મુણુતો તારું મૌન તું મારા જ કર્ણુ લઈ,
 અને આનંદ આનંદ અંદર બહાર વહ્યો
 તારું કાવ્ય ને સર્જન જ્યાં લરતું મનને !

૬

વિશ્વંભર

પ્રભુ ! તે તારાં ફરિન દીધાં કદી ન પૂરાં,
તારે કાઈ આજીવન લક્ષ્મી તે પામ્યો નહીં ;
કંઈ લાખ રૂપે વસી તું રહ્યો વિશ્વમહી,
પણ ના અમ જીવનરત્ન રૂપ્યાં મધુરાં ;

તને ગાઈ રહ્યાં અમે સૌ સગુરાં નગુરાં ;
આવ્યાં દૂકડે જ્યાં કરી સાધના કષ્ટ સહી,
તારી અંગુલિઓ પૂડે આવી લે આંખ મહી,
પૂડે જોતાં તું નહોત, ને સાખ્યાં રહે અધુરાં !

વિભુ ! આ તારું વિશ્વ જ શું નથી તારે રૂપે ?
તારી સાથે પળેપળ એમ જ વાત કરું ;
તારે અંતર સર્વ ને સર્વને અંતર તું,

પછી વિશ્વથી લિખ પડી ક્યાં કા ધૂપ ધૂપે ?
માયું આંખ તો ત્યાં તારું હૃમય રૂપ ધરું,
જોતું આંખ તો વિશ્વમાં છે જ વિશ્વંભર તું !

મુક્તિ કે બંધન

જગત્યાગમાં હું તો નહીં भारी મુક્તિ ગણું,
જગત્યાગની સાથે તો તારે જ ત્યાગ થતો :
ભયે તું જગમાં નહીં યાવ દેશપિ છતો,
પણ તું વિણ ક્યાંયે રહે નહીં એક કણું ;

કરું દર્શન જ્યાં તારા વિશ્વની લીલાતણું,
ઉરે ત્યાં એવો મુક્તિનો આનંદ બિઘડતો,
કે એ આનંદનાં લાખો બંધનમાં પડતો
નહીં યાચું દેહી જગત્યાગતણું સગણું.

મારા ત્યાગનો આશ્રમ છે મારો દેહ જ આ,
તેમાં ખેસી હું તારા આ વિશ્વનો યોગ કરું ;
લાખો દીપથી ધૂપતો આ તારા મંદિરમાં

ભજનોથી બધું ભરી દે મારો રસ જ આ ;
તારી સાથે રસાનંદમાં જ્યાં હું મુક્ત કરું,
પ્રભુ ! કેમ ગણું હું હું ત્યાં કોઈ જગતમાં ?

૮

વિશ્વનો મેળો

તારા વિશ્વનો મેળો આ કેવો તે લગ્ય • ભર્યો !
 તારાં ભાળક માટે ન તે કશી રાખી કમી ;
 તું તો એવો રહ્યો દૂરદર્શી અને ઈક્ષમી
 કે કો ગાણી શકે તો ત્યાં આનંદ માણે નર્યો :

અનંતત્વગૂંથો કેવો ચદરવો તે ધર્યો,
 તારાચક્રીયુ ધૂમી રહી ઋતુઓ શી રમી,
 ઉષામધ્યાની રાવટી શી ફીડાગાર સમી,
 રવિચંદ્રશા કુક્કા ઉડાવી શો ખેલ કર્યો !

મેઘ, ધીબળી, વાયુ ને વારિ શાં મુક્ત રમે !
 એને ભેઈએ તે મનવાંછિત સૌ મળતું :
 મારા નાથ ! પિતા ! તું ક્યાં દૂર છુપાયો હશે—

અમને કાણુ આપે બધું અમને જે ગમે ?
 અમે માગિયે કેક ને પાઈ જે લલતું
 તું વિના આવા મેળાનો વ્યથે :

સંજ્ઞા

અહો નાથ! બધે તારી મંસાઓ ગૂઢ પડી
દશ દિશ ત્રિયે, જનમાં, વનમાં, નલમાં ;
કોક ળાય હું જોઈ પકુ તક દુર્લભમાં
પણ ના મુજ બ્રહ્મ કરે શકું તે પકડી ;

તારી જ્યોતિ ઝગારી રહી રવિની સગડી,
તારો આસ લાળી વહે ભુમિના સોરભમાં,
તારુ રનેહલ સત્ય ઝળે સકુ વક્ષભમાં
તો જ આલી ગૂંધાતી આ જીવનસાંકળડી.

બહુરંગભરી કસબી ગૂથી ઝાલર ત્યાં
જોયાં માયા સમાં મ્હોતાં મેં નભે વાદળને,
તેમાં અદ્ભુત વસ્ત્ર મેં તારાં લાખ્યાં વરત્યાં,

તેની ક્રમળ કલ્પોઓ નીચે ચિમાતા દીકા
ચરણો તારા રહેજ, ને ધન્ય કહી પગને
ઉંચે જોડે તને જોવા—ઝ્યાં છે તું નાથ મીકા ?

૧૦

મહાનૌકા

તારા વિશ્વનણી મહાનૌકા દીકી સરતી
અનંતત્વના સિધુમાં તારા સુકાન તળે ;
તેનાં તૂતક રમ્ય અમણ્ય અખંડ ઝળે,
લાગે સૌ તગતાં પણુ નૌકા ખરી તરતી ;

દટ આસતી બંદર બંદર તે કરતી
નાખે સોનસ લગર ત્યાં પળવાર જળે ;
કૂંક માલ ઉતારી ફરી નિજ માર્ગ પળે,
ત્યાં તો બાલુથી લાખ કે હીરાકણી ખરતી !

એક તૂતકે ખેડા હું જોઈ તો બીજાં ફરે,
બધાં લાગે વિભિન્ન છતાં એક નૌકાતણાં ;
પાસે નૌકાપતિ ઊભો તોય તે જાણું નહોં,

સહ હું જ ચઢાવું ઉતારું ત્યાં મારા કરે :
મારા નામ ! ઉખાણાં મેં નૌકાનાં છોડ્યાં ધણાં,
પણુ જોઈ ના તારી જ ઓરડી આવી ફરો !

૧૧

નવજીવન

પીળી પાનખરે બધાં પાન ખરે ભૂમિએ
અને વૃક્ષ મુઝાય બની સૂકાં હાડ સમાં,
બધી લીલા વિહોણાં થતાં દિસે તે વસમાં
ને અગમ્ય કે લાવથકી અમે યે જૂમીએ ;

બધે શુષ્ક મેદાનો ને ખેતરોમાં ધૂમીએ
પણ સર્વ દિસે ફૂલું બિડા ધુમ્મસમાં,
જ્યાં સુધી પ્રકૃતિ ન ભેઠે ફરી જોજસમાં
નવસૌંદર્ય ધારી પર્વતતણી ચૂમીએ.

પ્રભુ ! એમ જ હું સહુને નવજીવન દે :
મુજ જીવથી જીરણુ શબ્દ બધા ખરતાં
નવગાનમૃદે તહી ફરી ભડી ઉરથી

નવું જોજસ, ભિંમિ નવી, નવું ચેતન દે,
અને આલ બધાં બિધડી ત્યાંથી બિતરતાં
આંજે આશ્વર્યપૂર્ણ સૌંદર્ય નવાં નરથી !

નંદનિકા

ગગન ષીલું ,

ગુંજન

૧૨

લાભાલાભ

મારે ત્યાં આવી રહેવા મેં, નાથ! બોલાવ્યો તને,
ત્યારે તું નહીં આવ્યો ને ફર કે બોલ્યો હસી :
તારે ઘેર હું આવું તો, બાપુ, જશે તું ફરી,
એક પૂઠે બીજું જશે ચાલી ત્યાં બેતાં મને!—

તોય આગ્રહથી તને લાવ્યો હું જ્યાં સદને,
ત્યાં ખરેખર એક પછી એક ચાલ્યું ખસી ;
તારી મ્હેર કે ક્હેર રહ્યો મુજબે વરસી
કે મર્યું બધું ચાલી જો મોંધું મર્યું જીવને ?

તારી દષ્ટિના તાપમાં સર્વ મુક્તિ મર્યું,
કે લાં રૂપક મર્યું રૂપ સૌનું એ દર્પણમાં ?
મારી આંખનાં અંજન એમ તં ધોઈ દીધાં,

દેખું તે હતું તેમ જ આ ધર ખાલી મર્યું :
મારા નાથ! લીધું ઘર માનું તે તર્પણમાં,
પણ મેં તુજમું તારું સાતેય સ્વર્ગ લીધાં !

નંદનિકા

ગગન ધીલું

ગુંજન

૧૩

સિતારિયો

હું તો રંક સિતારિયો, નાચ! હું શું બજવું!
 મને આવડે રાગ ન મોટા આઘાપમ્પા,
 મારે અંતર સાદા ને મીઠા જે રહેજ ક્યા
 તે જ આ મારી નાની સિતારીમાં હું બજવું :

નહોં હીન કે રીતથી મારાં ગીતો લખવું,
 લલે તાર સિતારીના નીચે રહે જિતયાં ;
 તારાં ફીર્તનના સર જે મનમાં જીજ્ઞાસા
 તે જ ગાઈ બજાવીને હું લજને જીજવું.

લલે મારી આ રંક સિતારી ફૂટે કે તૂટે,
 લલે ગીત જે મારાં બજાવ્યા વિનાનાં રહે,
 લલે કંઈ જે મારાં તે ગાવા અશક્ય બને,

મારે હર જે તારી સિતારીના સર જોડે
 ને પળેપળ જે મારું અંતર ગાવા મહે,
 નાચ ! કેાણુ કદી તેને જૂરેલી રાંધે જીવને !

૧૪

પગથી

મારી પાસે હતું જ શું કે આપું હું તુજને !
 પદ્મી, કુલ, વિદ્યા કે લક્ષ્મી કશું ન હતું ;
 ગાવા ગીત મળ્યું મને બાળવયે અજાણું
 તે જ નારી હતે જિભે રાખી શક્યું મુજને ;

બધી યોગદિયા જપજપ અને પૂજને
 તારે અંતરનાગ કે પામી નહીં શકતું,
 મારું ગીત મને લઈને તહીં ઉડે જતું
 એકતાર કરે તારી સાથે મને ફૂજને.

તારે દાર મુધી મારે આવવાની પગથી
 એક પાછળ એક એ મારાં ગીતે જ કીધી ;
 ગમે તે ગાયું મેં પણ તે તારે દાર મને

લઈ આખર આશું શાં ધીરભર્યાં ડગથી :
 મારાં આસુની આદ્રતા જે મારાં ગીતે દીધી ,
 મારા નાથ ! હું ધન્ય બનું આપી તે જ તને !

૧૫ .

ભિમિગુંજન

પ્રભુ ! હું મારાં ગીત આ બેસીને ગુંજ્યા 'કરું,
સમજે યા નહીં સમજે જન કો તે ભલે ;
એવાં ગીત ગવાઈ રહ્યાં જે અનેક સ્થલે
નહીં સૌ સમજી શકે તેનું અમી નીતરું ;

ગાય સિંધુ શું ગાન તે લક્ષણે કાણુ ખરું ?
કાણુ જાણે શું પંખીડાં ગુંજતાં વૃક્ષદલે ?
અને માતમુખે ઝીણાં હાથરડાં નીકળે,
સમજી શકતું શું તે બાળક દાનગરું ?

મારી અંતરભિમિ જોડે એવી સિંધુ સખી,
તારે પાપ સદા લહેરાતી વેરાતી પડે ;
એનાં દૂધિયાં ગાતી વેરાય તે તારાયકી,

ભલે શીણ ગણી કો જુએ નહીં એની ગમે ;
મારા નાચ ! છે જીવન મારું તો એ જ વડે,
ન ગણે ખડકા તેથી ભિમિ શું રહે અટકી ?

૧૪

પગથી

મારી પાસે હતું જ શું કે આધું હું તુજને ?
 પદ્ધતી, કુલ, વિદ્યા કે લક્ષ્મી કશું ન હતું ;
 ગાવા ગીત મળ્યું મને બાળવયે અજાણું
 તે જ તારી કને જોબો રાખી શક્યું મુજને ;

બધી યોગદ્વિયા જપજપ અને પૂજને
 તારો અંનરનાગ કે પામી નહીં શકતું,
 માતું ગીત મને લઈને તહીં ઉડિ જતું
 એકનાર કરે તારી સાથે મને ફૂજને.

તારે દાર મુધી મારે આવવાની પગથી
 એક પાછળ એક એ મારાં ગીતે જ કીધી ;
 ગમે તે ગાધું મેં પણ તે તારે દાર મને

લઈ આખર આવ્યું શાં ધીરભર્યાં કગથી :
 મારાં આંસુની આર્દ્રતા જે મારાં ગીતે દીધી ,
 મારા નાથ ! હું ધન્ય બનું આપી તે જ તને !

૧૫ .

ભિર્મિગુંજન

પ્રભુ ! હું મારાં ગીત આ બેસીને ગુંજ્યા 'કરું,
સમજે યા નહીં સમજે જન કે તે ભલે ;
એવાં ગીત ગવાઈ રલાં જે અનેક સ્થલે
નહીં સૌ સમજી શકે તેનું અમી નીતરું ;

ગાય સિંધુ શું ગાન તે લક્ષણે કાણુ ખરું ?
કાણુ ભણે શું પખીડાં ગુંજતાં વૃક્ષદલે ?
અને માતમુખે ઝીણાં દાક્ષરડાં નીકળે,
સમજી શકતું શું તે બાળક દાજગરું ?

મારી અંતરભિર્મિ જોડે એવી સિંધુ સમી,
તારે પાપ સદા લહેરાતી વેરાતી પડે ;
એનાં દૂધિયાં મોતી વેરાય તે તારાચક્રી,

ભલે શીણુ ગણી કે જુએ નહીં એની ગમે ;
મારા નાથ ! છે હવન માટું તો એ જ વડે,
ન ગણે ખરૂંકા તેથી ભિર્મિ શું રહે અટકી ?

૧૭

મૂલ્ય

કાણુ ખોલે સરોજનું અંતર સૂર્ય વિના ?
 કાણુ ચંદ્ર વિના ઉજાગરો સાગરને ?
 કાણુ મેઘ વિના હંસકાવે સરોવરને ?
 કાણુ ભક્ત વિના ગુણ પારખે ભદ્રનવીના ?

કાણુ માણે ઉજાસ તરુ વિણુ માધવીના ?
 કાણુ સ્વપ્ન વિના નવી સૃષ્ટિ દે નીંદરને ?
 કાણુ જ્યોતિ વિના ઝળકાવશે ગૌહરને ?
 કાણુ જાણે રસઘ વિના ઊભરા કવિના ?

છીપમાં પડી મોતી અમોઝ અગળણુ રહે,
 તેનું મૂલ્ય ખરું કો ઝવેરી જ મૂલ્યવશે :
 મારા નાથ ! જે ગીત તું ગુંજતો દેવો કને

તેના મુર ખર્ચા મુજ અંતરછીપ અહે,
 એનાં મોતી હવે કાણુ કર્ણમાં ઝૂલવશે ?
 નહીં ઝૂલવે તોય શું મોતી અમોતી બને ?

૧૬

આતમર્પણી

મારું આતમર્પણી દશે આગ્ય ક્યાંથી જોડી
ને કયા કયા વક્ષની ડાળે એ બેહુ રશે ?
અહીં આવીને બેહુ ને ક્યાં અહીંથી જોડશે
એની ગાઈ બચ્ચવનું નાનકડી પિપ્પડી ?

એના ડવનની બસ છે એટલી જ મૂડી,
નહીં તે એના અંતરથી કદી છૂટી થશે ;
ધડી ડાળે આ બેસીને ગાતું એ જોડી જશે,
ને જશે સાથે સ્થાન એ નીરવતામાં ખૂડી.

એને જોડવા લોકે અનંત આકાશ મહ્યું,
એને પાંખની લોહ મળી એને અંગ જડી ;
નહીં ધામ ધરા, નહીં સાથી મંબંધી કશું—

એક ગીત એ ગાઈ જશે ફરી ફર પહ્યું :
માગ નાય ! શું વહે વહે ગાવી એક કડી,
ગીત પૂરું થશે ત્યારે તું હુ શું સાચ થશું ?

૧૭

મૂલ્ય

કાણુ ખોલે સરોજનું અંતર સૂર્ય વિના ?
કાણુ અંદ્ર વિના ઉજગાવશે સાગરને ?
કાણુ મેઘ વિના છેલકાવે સરોવરને ?
કાણુ ભક્ત વિના ગુણ પારખે બદ્ધનવીના ?

કાણુ માણે ઉદ્ધાસ તરુ વિણુ માધવીના ?
કાણુ સ્વપ્ન વિના નવી સૃષ્ટિ દે નીંદરને ?
કાણુ જ્યોતિ વિના જગદાવશે ગૌહરને ?
કાણુ જાણે રસરા વિના જાભરા દવિના ?

છીપમાં પડી મોતી અમોલ અગ્નણુ ગહે,
તેનું મૂલ્ય ખરું કો ઝવેરી જ મૂલવશે :
મારા નાથ ! જે ગીત તું મુંગતો દેવો હતો.

તેના સૂર ખર્ચા મુજ અંતરછીપ ગ્રહે,
એનાં મોતી હવે કાણુ કર્ણમાં ખૂલવશે ?
નહીં ખૂલવે તોય શું મોતી અમોલી ખરે ?

૧૮

સાદ

મને ઢાણુ બોલાવી રહ્યું આવી ગંધ્યા વિધે,
 ઢાનો સાદ મીઠો આવે ઉડિથી આ રથળમાં ?
 ઢાઈ પાડતુ વીજલપથ આ વાદળમાં
 હાક મારી રહ્યું મારા આત્માને ઢાક મિથે :

સસવાટ કરી વાયુ આવતા દિનનિગે
 તેની વાન મુણે તરુપાન ધરાતળમાં,
 નદી તેમાં મુણું એવો સાદ હું ઢા પળમાં,
 મને તો સૂનકાર જ લાગતો સર્વ દિશે.

મારા નાથ ! હું જે મુણુવા રહ્યો થોભી હજી,
 મારા કણને જે થણી બહારથી બંધ કીધા,
 જેના ઢાળને જાણુવા સૂરના સમકને

કેક રીતે વગાણું મેં ઢાળ નવા સરજી,
 તેના આ પડધા પડી શું મારે ઉર સીધા
 તારેતાર ખરા સૂર છેડી જતાવે મને ?

૧૯
ગવૈયો

મારી જીવનવાંસળીને લઈ તું ફરતો
ગમે ત્યારે વગાડી ધડીક તે બાણ મૂકે ;
તને બાવે તું ત્યારે નવાનવા સૂર ફૂંકે
તેમાં વીધ કળાથી નવાંનવા કાતરતો ;

તારી અંગુલિના અભીસ્પર્શથી ભરતો
તારો આનંદ ત્યાં લહરી નહીં એક ચૂકે ;
ફૂટે ફૂલ નવાં અને તારા નવા અમૂકે—
ફૂક્યો જાય તું, ને રસ એનો રહે ઝરતો.

મારી વાંસળી આ હું યે છેડી રહ્યો ગીતથી,
પણ આવે હજી તેમાં બેસરા સૂર ધણા—
મણી ! જ્યારે તે તારો ગવૈયો જ ફીધો મને,

ત્યારે તારી કળાનું રહસ્ય તું દે પ્રીતથી !
એવા અદ્ભુત સૂર જોકે મારી બંસીતણા
કે હું આનંદમાં લીંજતું જગતે ને તને !

૨૦

તારું ગાન

તારુ ગાન અવૌઝિ વિશ્વને બાધી રહ્યું,
એના સૂર ગદ્યા પ્રસરી બધા સર્જનમા,
એનો એક જ સૂર ઉતાવળા જીવનમા
નિજ નિજ રીતે સુએ ત્વિ સાથ ચલ્યું,

નમે તાગસિતાગનુ ધૃમતું ગાન વણ્યું,
રણો મેધ ઊડી એના ગાનના ગર્જનમા,
નદી ને ઝરણા ચ વહ્યાં સુગતર્તનમા,
અને માનવે એતું વિશેષ ગદ્યસ્ય મણ્યું

પ્રભુ ! સૌ કવિઓ સાથે ગુજવા હું ચ મથુ,
પણ સૂર સરી સરી જાય ત્યા કંઠ થપી.
તાગ ગાનના રાગ ને સૂર વિલિન ઝીલી

મથીએ અમે ગુજવા તાણી ગળુ અમથુ
ભવે ગાન અધૂરુ રહે, જીવન રહે ન ટકી—
તારી સાથે જ ગાઈને ગળીએ સૃષ્ટિ લીલી !

૨૧

અધૂરું ગીત

કેંક સૂર ઊઠ્યા માગ અંતરમાં મધુરા
 ત્યારે સૂર કે ગાનની જાણતો હું ન કળા ;
 એક ગીત મેં ગાયું ત્યાં સૂર ચૂંટી ઊઠ્યા,
 પણ લોકે કહ્યું મહી કેક હતા ખસરા :

કરવા ગીત સુન્દર હું કરું યત્ન પૂરા,
 હંઈ ફેરવી ફેરવી સૂર ભરું સધળા,
 ગાઉં રોજ હું સૂર પૂરી નવલા નવલા,
 પણ લોકે કહે દોષ કેંક રહ્યા અધૂરા.

પ્રભુ ! આ મારા ગીતને કેમ હું પૂરું કરું ?
 નહીં સૂર ખરા પકડાય હજી ઉરથી ;
 તારા ગાનના સૂરનું સમકે જિજ્ઞાસુ,

કે ન તે જિતરી શકું મારે દેહ નરું ?
 બરશે તારે ધામ એ કંક ખરા સુરથી
 ત્યારે ગીત આ મારું હો નાય ! ત્યાં પૂરું થશે !

૨૨

રસપારખુ

તારા અમૃતકુડની કલ્પના કૈંક કરી
 મેં તો ચાલું ભરી લેવા કુલ આ મારે મરી;
 નહીં કુડ મળ્યો પણ વિશ્વકીડમાં જહીં
 તેના છાંટા બે આવી પક્ષા મારે હોઠે ફરી,

મારે અંતરકુલ રહ્યો રસથી ઊભરી,
 મારી જીવનવાડી બનાવી પ્રકુલ તહીં;
 કૈંક પુષ્પ ઊઘ્યાં તે હજી ઊગતાં જ રહી
 તારા અમૃતની બારે સાખ સુવાસ ધરી.

ભલે માણેક દેખીને મમ બને જણુ કે,
 એને તારા અમીરસની ગમ હોય કશી?
 રસહીણા કરે રસની બહુ વાત જગે,

કલમે નિજ મારે કિતાબ પર કળુકા;
 પણ સિંહ ડરે તહીં બાહુક ગાય ધસી—
 જગ સાથ એ ચાલે તો, નાથ! તને ય હો!

૨૩

વિરોધમાં વિકાસ

તારું વિશ્વ આ આગે ને આગે જતું ધસતું,
એને રોક ન કાઈ કદી અટકાવી શકે ;
બધું કાળ અને અવકાશતણી સડકે
પથ ત્યારથી તે નિજ શક્તિ રહે કસતું ;

આગે ને આગે એમ જતું સદા વિકસતું,
એના પંથમાં કે અવરોધ નહીં ખટકે ;
પગડાતું ધસાતું લીસાતું એ ના અટકે
નિજ જીવનશક્તિમાં નિત્ય રહી લસતું.

ઋતુએ ઋતુએ એનાં દર્શન લિલ મળે,
કેંક છોડતું જાય ને જોડતું કેંક નવું,
આવે કેં અવતાર નવા જીવને જીવને,—

પ્રભુ ! ક્યાં તારી સાખ નથી તારા આભતળે ?
હું જે સાખ વિરોધોમાં આ મારાં ગીત કવું—
ફૂટે ફૂલ નવાં નવાં શાં કવને કવને ?

૨૫

અનુસરણ

તારા એક જ દીપ તું ટાંગે, ઉષાગગને
અને સામે આ પૃથ્વીને તે અજવાળા મૂકે,
રજનીનભમાં લાખો દીપ જૂલી ઝૂંકે
તોય જોરા અંધાર રહે વળગી સઠને ;

તારા એક જ અદ્ભુત ઓમતણા વચને
જગ્યું પછા ને ખીલતું તે એ જ શબ્દ ફૂંકે,
માગ લાખો આ શબ્દ ઉડાવું હું દૂર દૂર
પણ પાડે પ્રકાશ ન તે મારા આ કવને.

નાથ ! તારી મહત્તાને પેઠાંચીએ કેમ અમે,
અમ મંડૂકશાળ તે કેટલી દૂર જશે ?
તારી શક્તિને જોઈ, તે લેવા વૃથા મથીએ,

પણ ફૂદી દડો અમ પાછો ધરા વિરમે :
અમ ગીત શું રાત્રિનાં દીવડાં એવાં હશે ?
હાલે, નાથ ! અમે એને તારા સમાં કથીએ !

૨૪

સ્નેહકડી

મને લોક કહે શાને આ બકવાદ કરે,
તારો નાથ જ છે ક્યાં કે તે તને સાંભળશે ?
તું હજારો ટી તારાં ગીતની સાંકળશે
પણ તે ગળે ધારવા આજ નહીં ઊતરે !—

ભલે, નાથ ! તને સમજે નહીં લોક ખરે,
પણ લોક કહે નહીં સિંધુ શું ઊછળશે ?
તેની ભીંભે ઊડી શું ન ગર્જનથી ઢળશે ?
જાણે લોક શું હર એ કેવું ભરે ઊભરે !

ગગને ગગડે ધન શું ન હરે ઝળકી ?
નદી ને ઝરણાં કલનાદ કરે નહીં શું ?
ખોલે કંક શું પખી નહીં વનવૃક્ષ અડી ?

દિનરાત રહ્યું માટું અંતર જે ધણકી
તેજ ગાતું નહીં મારે મુક્ત મુખે અહીં શું ?
નાથ ! લોક શુ જાણે આ આપણી સ્નેહકડી ?

૨૫

અનુસરણુ

તારો એક જ દીપ તું ટાંગે, ઉષાગગને
અને સામે આ પૃથ્વીને તે અજવાળી મૂકે,
રજનીનભમાં લાખો દીપ ઝૂલી ઝખૂકે
તોય ઊંડો અંધાર રહે વળગી સદને ;

તારા એક જ અદ્ભુત ઓમતણા વચને
જાગ્યું જલ ને ખીલવું તે એ જ શબ્દ ફૂટે,
માગ લાખો આ ગબ્દ હિડાવું હું દૂર દૂર
પણ પાડે પ્રકાશ ન તે મારા આ કવને.

નાથ ! તારી મહત્તાને પહોંચીએ કેમ અમે,
અમ મહાકૃષ્ણ તે કેટલી દૂર જશે ?
તારી શક્તિને જોઈ તે લેવા વૃથા મથીએ,

પણ ફૂદી દડો અમ પાછો ધરા વિરમે :
અમ ગીત શું રાત્રિનાં દીવડાં ગેવાં હશે ?
ભલે, નાથ ! અમે એને તારા સમાં કથીએ !

૨૬

અશ્રાવ્ય ગીત

તારા ગીતને શોધવા જીવન આખું મધ્યો ,
કે તે રાખુ હિતારી હું કંઈ ને અંતરમાં ;
ધૂમ્યો ક્યાં ક્યાં હું જનગતિમાં અને નીંદરમાં,
ઉંઘા મંગીતસાગરને પણ મેં પ્રમથ્યો ;

ધરણી નહ સિંધુના સૂરને મેળ અધ્યો
પણ કોઈ ન તાગ મળ્યો મને આખરમાં ;
તારું ગીત સુણું હશે કોણે ચરાચરમાં ?
એનો દાળ સદા અમથી રહે શું અકથ્યો ?

તારા ગીતના સૂરને પામું હું કેમ કરી ?
મારા અંતરનો સૂરમેળ શું લિજ હશે ?
અમ સમકના બધા સૂરને એક સૂર

અથતાં પણ તારો ન એક સકાય ધરી :
મારાં ગીત સુણી આવ્યાં તું નહીં તૃપ્ત થશે,
પણ નાથ ! એ તારાં જ ગીત છે ગાયાં ઉરે !

૨૮

સંતત વર્ષા

ઋતુ પાકની આવે છતાં મેઘ આવે નહીં,
 તો આ ભૂમિએ આવે દુઃખાળતણાં પગલાં ;
 જળહીણો નભે ખાલી મેઘ ભરે ડગલાં,
 તો કરે કોણ તુમ આ ભૂમિ ભીખવી અહીં ?

તારી વીજતણા તેને ભાલા બોંકાય જઈ,
 ધબડી ગિડનાં તેનાં અંગ તહીં સરળાં ;
 પછી પૂરી પડે તેનાં ગિડી જતાં બગલાં,
 ને આનંદ આનંદ થતો બધી ભૂમિમહી.

મારા દેહની ભૂમિ તે, નાથ ! શું બિન્ન ધડી ?
 ઋતુ પાકની મારી શું જીવન આખું બને ?
 તારા ભાલા સદા મારે દેહ બોંકાઈ રહ્યા,

મારી આંખે શી આ વરસી રહી આંસુઝડી ?
 મારાં ગીતનો પાક ઉગાડવા શું તું મને
 મારે, નાથ ! આ સંતત વર્ષાના ધા અસલા ?

૨૬

અમર લીલા

કાણુ ગારો અહીં મધુગં તારાં ગીત હવે ?
 કાણુ વિશ્વને રાખ્ધિહિડાળમાં બૂઝવશે ?
 કાણુ ખીડિત હૈયાં રસે ભરી હૂઝવશે ?
 કાણુ સૃષ્ટિ નવી રચશે ઉર રૂપ નવે ?

કાણુ ગૂંથશે આંસુના હાર નવીન ભવે ?
 કાણુ દૈવના નિર્દય ધાવને ભૂલવશે ?
 કાણુ તારા વિશુદ્ધિપ્રદારને ભૂલવશે
 રાખી શ્રદ્ધા અખંડિત તારા દયાપ્રભુવે ?

હું શું ચાલી જઈશ સદાલીલી સૃષ્ટિયત્રી ?
 મારાં ગીતની સૃષ્ટિ શું રહેશે ન લીલી અહીં ?
 તારા તારા સમાં મારાં ગીત ભણે ન ઝળે,

તેના સ્વર કે બધુઓ મારા જશે ઊંચકી,
 તેને વાવી ફરી, મારા નાથ ! આ સૃષ્ટિમહી
 નવાં ગીતનો હાર બુઝાવશે તારે ઝળે !

૩૦

વસંત

મારે અંતર આતી વસંત પ્રકુલ્લ ફરી,
 દેવી લીલા આ યોગમ બૂલી રહી સધળે !
 પાને પાને લળે નવમુંદરતા ઢગલે,
 તારા નામથી' શી રહી અદ્ભુતતા ઊભરી !

આબ્યાં ક્યાં ક્યાંથી કલ્પનાપંખી નવાં ઊતરી
 ગાવા ગીત આ તારાં ફરી કગલે કગલે !
 નવયૌવન આબ્યું વસંતતલે પગલે
 અને ફૂલે ફૂલે રહી માધુરી તારી અડી !

ડાળે ડાળે બૂલી રહી મંજરી મોતી સમી,
 તારી મહેરજ ખીલી રહી જાણે આંદરણી !
 મારા આતમકાંક્ષિલ ઊંડે ટહુકી રહો—

ઝીલે તું પડ્યા તેના શું નહીં તારી ગમી ?
 નાથ ! તારી વસંત ને તારીજ આ ધરણી,
 તારું આપ્યુંજ આપી શો તારો ગવંચો થયો !

પ્રતિજ્ઞાપાલન

મારી એરડીમાં છાનો આવી તું બેસી ગયો
 સુણવા મુજથી મારી રાજની સ્નેહકથા ;
 જતા મારા વિચાર કહાકે ઊડી અમથા .
 તેને પૂરવા હું મારે ગીત અસક્ત થયો :

જરાવાર મુંઝાતો હોરે હું અખોલ રહ્યો,
 તું યે બોધે રહ્યો મારી બ્યાકુલતા ને વ્યથા ;
 મારે ખોલવું ને તારે સુણવું—એ જ પ્રથા
 પડી ત્યાં મારે માટે હતો બીજો માર્ગ કયો ?

હું ન બોલું કશું અને તું રખે જાણ ઊડી,
 અહા ! કેમ ખમાય એ નિર્બલતા મુજથી ?—
 જેને દૂરથી આવીને માળામાં પંખી ધસે,

તેમ પાછી વિચાર ને ભાવની જણિ વૂડી;
 સૂર્ય આવે ત્યાં બીજું રહેવાય ન અંબુજથી :
 નાથ ! અંતે મેં ગાયું તે કાં સુણતો તું હસે ?

૩૨

પાક

મારાં અંતરમાં રહી ગીતનો પાક ખૂલી,
 કણસે કણમે લયે મોતીનાથું ખૂમખુ;
 મારા માલિકને ચગ્ગે મૂકવા તણખુ,
 એને આંગણ એ ચડનાં હું ગદીશ ફલી;

મારા પાકને, દહેરતો નેઈ કે રહેશે ફલી
 કે કે કહેજે એને ખાસી ધાસતણુ તણખું;
 પણ હું જેને આપવા એ ઉરમાં હરખુ,
 નહી તે 'લણવા તેનું ખેતર નય જૂસો.

'મારું અંતર ને તારું ખેતર એક ગયું,
 તારાં એકનાં ખીજ ઊગીને અનેક થયાં;
 મારા નાથ! તે રીચી સુધા તારી મ્હેર બરી,

તો એ દાણે મણે કેવું મોતીનું આગ લયું!
 તારાં ખીજ ને દાણા મે તારા—હે મારાં ક્યાં!
 લાવી પાક લઉં તાગ આંગણમાં ઊતરી?

૩૩

ગૂંચવણ

હું આ ગ્રેજ ગૂંચુ મારાં સ્નેહભર્યાં ધ્વનિતો
મારી જીવનસિદ્ધ કળા બહુ રીત ઢરી ;
તારા નામતણા નિકષે જોયું હર ઢરી,
જોઈ તેમાં વળી મારી વાણીની હારજીતો ;

રાતે સ્વપ્ન વિષે મેં ગૂંચુ મારાં આત્મગીતો,
બધાં આંખ સગીપ ગહે ત્યારે તે વિકસી ;
પણ જન્ય પ્રભાતે કહી સ્મરણેથી ખસી,
અને તું કેવાં વરતો ત્યાં હમે મુક સિમતો !

બહુ વેળા ગૂંચ્યાં ધ્વનિતો જે મેં સ્વપ્ન વિષે,
તે મેં જોયાં લીધાં 'ગડખી આવી કોઈ કરે ;
કોનો હાથ છે જોવા તે આંખ હું ઊઘી કરું,

ત્યાં દિમે નદી કોઈ ને સ્વપ્ન કોટે નિમિષે :
નાથ ! આત્મગૂંચ્યાં ગીત સ્વપ્ને તું આવી હરે,
મારાં સ્નેહગૂંચ્યાં ગીત દેવા હું ત્યાં વિચરું !

૩૪

ગીતનો તારો

‘હજી ગીત આ તારાં શું તે નથી પૂરાં કીધાં ?
 બેસી ક્યાં સુધી હું તારી વાટ તે જોયા કરું ?’
 પ્રભુ ! તારી એ હાક સુણી જિએ દષ્ટિ ધરું,
 પણ જો, હજી કાઈએ ના અમી એનાં પીધાં ;

તારાં ગીતનાં જે સુરાલેખન તે છે દીધાં
 તેના તેજને હું મારાં ગીતમાં કેમ બરું ?
 તારાં ગીતના તારા બન્યા તેમ હું ચીતરું
 પણ ના તેવાં તેજ હજી મારાં ગીતે લીધાં.

ગાઉ ગાઉ ને સુર આ મારા પડે અધૂરા,
 તારા સુર ઉતારું ઉતારું ને જાઉં ભૂલી,
 આવે સુર તો તેમાં કંઈ ન કે લાગે ચઢી :

પ્રભુ ! તું જ બતાવ એ સુર હવે મધુરા,
 પછી એક જ ગીત હું એવું કે ગાઉં ફક્ત
 કે તું તારો કરી તેને રાખજે આલ મઠી !

૩૫

રેડિયો

દૂર દૂર અન્યોન્ય સંપર્કતણી રટના
જગે માનવજાતે યુગોયુગ કંક કીધી ;
પહેલે ચિત્ર ને લેખનની પામી મુખ્ય વિધિ
રચી પત્ર ટપાલ ને તારતણી ધટના ;

પછી ફાડી કે ભેદ આકાશતણા પટના
એની ભુદ્ધિના વેગે દસે દિશ વીધી હીધી ;
અનુગુણ કળે એણે પૃથ્વીને આંધી લીધી
અને પત્ર કીધાં અનુરૂપ સુરાવટનાં.

કેવો રેડિયો અદ્ભુત માનવે એમ રચ્યો !
ભરી પૃથ્વીના ગીત ને વાત સુણે પળમાં ;
પાણુ હો મારા નાથ ! આ શ્રુત સંવાદ મચ્યો.

અહી તારી ને મારી વચે ખરા પ્રેમતણો,
કાણુ રેડિયો તેને ઉતારી રાકે કળમાં—
એવો આપણો રેડિયો અદ્ભુત લાખગણો ?

૩૪

ગીતનો તારો

‘હજી ગીત આ તારાં શું તે નથી પૂરાં કીધાં!
 બેસી ક્યાં સુધી હું તારી વાટ તે જોયા કરું?’
 પ્રભુ! તારી એ હાક સુણી જાએ દૃષ્ટિ ધરું,
 પણ જો, હજી કાઈએ ના અમી એનાં પીધાં;

તારાં ગીતનાં જે સરાલેખન તે છે દીધાં
 તેના તેજને હું મારાં ગીતમાં કેમ લાડું?
 તારાં ગીતના તારા બન્યા તેમ હું ચીતરું
 પણ ના તેવાં તેજ હજી મારાં ગીતે લીધાં.

ગાઉ ગાઉ ને સૂર આ મારા પડે અધૂરા,
 તારા સૂર ઉતારું ઉતારું ને જાઉં ભૂલી,
 આવે સૂર તો તેમાં જલે ન કે લાગે ચઢી :

પ્રભુ! તું જ બતાવ એ સૂર હવે મધુરા,
 પછી એક જ ગીત હું એવું કે ગાઉં હસી
 કે તું તારો કરી તેને રાખજે આલ મઢી !

૩૫

રેડિયો

દૂર દૂર અન્યોન્ય સંપર્કતણી રટના
જગે માનવજાતે યુગોયુગ ફેંક કીધી ;
પહેલે ચિત્ર ને લેખનની પામી મુખ્ય વિધિ
રચી પત્ર ટપાલ ને તારતણી ધટના ;

પછી ફેડી કે ભેદ આકાશતણા પટના
એની છુદ્ધિના વેગે દસે દિશ વીધી દીધી ;
અનુગુણ કળે એણે પૃથ્વીને આંધી લીધી
અને યત્ર કીધાં અનુરૂપ મુરાવટનાં.

કેવો રેડિયો અદ્ભુત માનવે એમ રચ્યો !
જરી પૃથ્વીનાં ગીત ને વાત મુણે પળમાં ;
પણ હો મારા નાથ ! આ ગુપ્ત સંવાદ મચ્યો

અહીં તારી ને મારી વચ્ચે ખરા પ્રેમતણો,
કાણુ રેડિયો તેને ઉતારી રાકે દુળમાં—
એવો આપણો રેડિયો અદ્ભુત લાખગણો ?

૩૬

મધપૂડો

તારા વિશ્વ વિષે મારી કલ્પના ઘૂમી વળી
 હામેક્કામ ખીલી ગલાં મુંદગ ફૂલ ચૂસે,
 ધડી વ્યોમની વાટિકામા અણુદીપી ઘૂસે
 ને પતંગ સમી ચૂસે વાદળપુષ્પ લળી;

ધડી જન્ય ઉપાને કે મંધાને તીગ પળી
 અમી ચૂસી લઈ તેનું પાટસીદ્ધ્ય ભૂસે,
 નહીં જાણે કે શુ ભર્યું એની છપી મજૂસે,
 પણ જાણુ હુ ગણે ન એ કારી એક કળી!

મારી કલ્પનાઆંખ જુએ તે ન અન્વ જુએ,
 ફૂલેફૂલ આ વિશ્વના ચૂસના એ ન ચૂકે;
 એણે ફૂંપ તગાવ નહીં પણ સિંધુ ભર્યો,

ઉભરાય, લંટાય છતા તે ન કાંઈ ખૂએ;
 નૂલના મધપૂડામાં તુ મધમાખ મૂકે,
 નાચા જો મેં એ ગો મારો આ મધપૂડો કર્યો!

૩૭

જાળ ને જાળું

તારા જાનની જાળમાં ફાંટા અગમ્ય પળે
 મારું અંતર રનેહકૂળ સપડાઈ ગયું,
 ગીતજુબ્ધ બની મહો ગુપ્ત ગૂંથાઈ ગયું,
 નહો જાણ્યું ન છૂટી રોકે ત્યાંથી કોઈ કળે ;

એક ગાંઠ લાં છૂટી ન છૂટી કે ખીજ વળે,
 અંગેઅંગ બધું એમ ત્યાં ગૂંથવાઈ ગયું ;
 યાદી યાદોને તેનાથી અંતે રડાઈ ગયું ;—
 તારા જાનના બંદોને ક્યાં ફરી મુક્તિ મળે !

હવે તો એ જ જાળમાં જાળ ગૂંથાવી રહી :
 એના ગાંઠમાં ગાંઠ હું એ કેવા મારું હવે !
 મારું અંતર જાણે કરોળિયાકેરી ક્યા,

તારેતારથી જાળું ભરી તેની જાળ મહી'
 તારા જાનને એવું ઘડીભર તે ખૂલવે
 કે તું બોલી પડે, પ્રભુ ! 'ક્યાંથી આ ઝાલી બલા !'

૩૮

નિત્યનવીન

તારી પાસે આ વિશ્વે વિબૂધિત રોજ જવું
 નિજ અંગે નવા નવા કે સજ્જગાર સજ્જ ;
 બધું છૂટું પ્રયોજનનજ નિરર્થ તજ
 ઝીલવા સુરતા નવી રોજ તૈયાર થવું ;

જૂના પાત્રમા તુ મધ નાખે નવું ને નવું
 તેને આરોગવા એ રહે નિજ ભાગ ભજ,
 તારી બસી રહે ત્યાં નવે નવે સૂર બજ,
 અને હું પણ રોજ ને રોજ નવું જ કવું.

બધું વિશ્વ અનેક નીતિ રૂપે વધવું,
 એની ડાળે સદા નવમુદરતા રહે લચી ;
 મારા શબ્દ રહે તેના તેજ ભલે કવવા,

મારે અંતર નિત્યનવીન ભરે મધ તુ :
 મારા નાથ ! આ રોજ નવાં નવાં ગીત રચી
 કેવો નિત્યનવીન રહું તને રીઝવવા !

૩૯

અમરતાની ઝંખના

મારી પાછળ આ જગમાં મારું કૈંક રહે
એવી ઇચ્છા રહે સદુ પ્રાણીતણાં હિરમાં,
બધું જાય વહું આ જગત્ સહુભગુરમાં
તહીં મૂકી જવા નિજતું કશું સર્વ મહે ;

નિજ જાતિ ઉગાડીને જીવન સર્વ વહે,
નૂરથી નૂર જાગી રહે જગતું નૂરમાં ;
બધું ખીલતું જે રહું મૂળથી અંકુરમાં
તે જ પાછું એ અંકુરથી નવું ખીજ ઝેહે.

મારાં ગીત યે મારી પૂડે તને નિત્ય સ્મરે
એવાં મૂકી જવા ચહું તેને હું એજ ધડી ;
તારાં ગીતતણાં પ્રતિબિંબ અખંડ લખી

કેવાં છે જગતાં રહ્યાં સંતત આલસરે !
મારાં ગીતતણાં પ્રતિબિંબ યે એવાં પડી,
નાથ ! કાઈ રસત હિરે થું ન રહેશે જગી !

૪૧

વાંસળી

તે ગવાણું મને બધું તેમ હું ગાઈ ગયો,
 મારાં ફંક અને રસના તારાં યંત્ર હતાં ;
 વનવાંસ સમો તારે હાથ નિમિત્ત થતાં,
 મારા નાથ ! હું તો તારી વાંસળી જેવો થયો ;

મારો સૂર હમે પણુ જાણ તો તારો રહ્યો,
 તારો અર્થ ભર્યો મદી તે મારા શબ્દ છતાં ;
 તારી અંગુલિએ મારાં વીંધ દગાઈ જતાં
 મારી પોકળતાએ શો દિવ્ય પ્રભાપ ત્રહ્યો !

આ સૌ ગીત છે મારાં જ એમ હું કેમ કહું ?
 તારી ફંક વિના એક સૂર યે ના ખીલતો :
 નાથ ! કેમ ધરી રાખુ તારું મીઠું મુખકું—

હું વગાડી મને બાણુ મોકે તે કેમ સહું ?
 તાગ સૂને હું ઊરમાં ઝીલતો ઝીલતો
 બની દૂકડા ત્યાં તારા હાથ મહી જ પડું !

૪૨

આમેફ્સિન

પ્રકૃતિતણી યંત્રસાળામાં તૈયાર કરી
તારા સૂર બળવવા યંત્ર તે આપ્યું મને ;
એની થાળીએ કોતર્યા સૂર કલામયને,
જાણે ભાગ્ય કે છઠીના લેખ દીધા ચીતરી ;

તારી દૂંચીથી ચાલી બળવે એ સૂર ભરી,
નહો જાણે જગે કોઈ એ તારા ઈશ્વરને ;
તરડાયું ધસાયું મેં રાખ્યું મહા જતને,
સૂર તારા છતાં જાણે ગાયા તે મેં ઉચરી.

થાળીવાળું એ મારું હવે બહુ જીવ્યું થયું,
કળ દીલી પડી તે ન કોઈ ચકાવી શકે ;
મેં તે ગીત બળબ્યાં સૌ તારા દીધાં જ અહીં :

મારા નાથ ! હજી દંઈ ગાવું કે બાકી રહ્યું ?
હોડી યંત્ર એ તારી કને, મધુરી હલકે
ગાતો મારું હું એક જ ગાન શું આવું નહીં ?

૪૩

મારાં ગીત

મારાં સાદાં ને સીધાં ને સુધાં મેં ગીત રચ્યાં
જેવાં તે સૌ મળ્યાં મુજને તારા મદિરથી ;
નહીં સોનેરી સાંકળીથી કથી જંજીરથી
કિંવા રત્નમકાં જૂવણે તેનાં અંગ ખચ્યાં ;

નિજ નિર્મળ ધૂનમાં એ રહે નિત્ય મચ્યાં,
એમાં પૂરે સુધા તારી અર્ગીય લાગીરથી ;
આખ્યાં લુદાં લુદાં પલ્લુ એક જ શ્રીતીરથી,—
પ્રભુ ! તારીજે મહેરે એ સૌ દુઃખલે લચ્યાં.

મારા અંતરને મળ્યું સત્ય તે ગીતે ક્યું,
તાતું સત્ય મંભારતાં મારો સૌ ગર્વ ગળે ;
એવાં ગીતને યે વચ્ચમાં હવે શે ધરવાં ?

મારા નાથ ! એ તો માતું અંતર છે દલબું ;
હવે ગીતશો સાદો ને સીધો હું આવું લલે,—
તને ભેટવા આવું ત્યાં એમ દિસે વરવાં !

૪૪

શતમુખ ગીત

મદાપર્વનમા દિમ એમ્ જૂન થયુ,
ખન્થો ભાગ અગ્નિ ને નીચે તે ચાલ્યુ સરી,
લઈ વાગિ પવિત્ર એ ગગાનદી ઊતરી,
હર સાગરને મળના એવે ઉગ ચલ્યુ,

કર્તુ મનાદ જતુ જગગીત વચ્ચુ,
જર્તા સાગર પામે તે એવુ ગચ્ચુ ઊભરી,
અણુમાયુ ઉરે ગીત ત્યા મુખ મો સો કરી
નગા ગાઈ ગદી, ને તે સાગરે રનેહે લઈ

માગ પ્રેમતાલ મદાગીત ગ્યાયુ ઉરે
તારે દારે તે ગાવા હું નીકળ્યો સાદસમા,
એના મુર સમાયા ગલા નહીં કાઈ ગીતે

તે આ સેન્ડો ગીતમા સેકડે મુર રહુરે:
મારા કમ કરુ મુખ સો સો તે મળા સમા?
નાથ! લે તુ સમાવી મને માગ સો સો ગીતે!

૪૫

વિકલ્પ

તારા સરથું સર મિલાવવા દોષ રીતે
 ગીત ઉપર ગીત નવાં હું ગાતો જ ગયો,
 પણ બાણું ન તારો દશે ખરો ગૂર કયો
 અને તોય હું રાગી રહું કોક મારાં ગીતે ;

તારું માન ગયાય રતું ઝગની પછીતે,
 તેનો મેધે ને સિંધુએ કા બાણુકાર લલો ;—
 મારાં ગીતનો થું પડ્યો દજી ત્યાં ન થયો
 ત્યાં તું જોઈ રહ્યો દશે આ મારા મલ રિમતે ?

મારા સર ખરા છે કે જોટા તે તું ન વડે,
 પણ લાગી આ ધૂન ઉરે તે કદી ન મટે ;
 તારા મૌનમાં હું મારાં વ્હાલુડાં ગીત લઉં,

ચઠું એક જ સર બળે તારાં મૌનપદે :
 નાથ ! જો તારાં ગીતને સર ન મારો પડે,
 તારા મૌનને અર્પણ હું મારાં ગીત કરું ?

૪૬
મૌન

લાખો વર્ષ થયાં તને માનવ પ્રણા કરે,
પણ આજ સુધી નહીં ઉત્તર એક રળ્યો ;
એના લાખ મંદિર વિષેથી ન એક ટલ્યો,
તું તો એક અખડ સ્ત્રા તારું મૌન ધરે ;

તારા જ્યોતિ સદા તને જોળતા આભ કરે,
અહીં સિધુ પળેપળ પૂછતો રહે જીવ્યો ;
પણ તારે મુખે એક શબ્દ થે ના નીકળ્યો,
અને આ અમ જીભ તો ના પળ એક કરે.

પ્રભુ ! દાખ કહે તું દદી પણ જોયો નથી ?
તું જો જોયો ન હોત તો વિશ્વ આ ક્યાંથી થતે ?
તારા શબ્દમાથી જ ફરી રૂમે, શબ્દ રચા,

હવે 'જોલી જોલી રહીએ તારું મૌન કથી ;
શબ્દજ્વલ તું ધારી રહ્યો તારા મૌન વતે,
અને શબ્દથી આ જામ સર્વ અમારા રલા !

૪૭

અનેકાર્થ

કેવા કેવા સૌ અર્થ કરે તારા સર્જનના,
કેવી કેવી અક્ષાવે છે કલ્પના વિશ્વયત્રી !
ફિલસૂફીના સાગરમાં ભરના ફૂંકી
લાવે 'પોથા ભરી નિજ અદ્ભુત દર્શનના;

તારા શબ્દ છે જોક ને અર્થના વર્દનના
અનેકાનેક ભાવ રચા ન કદી અટકી ;
નિજ ગાગરમાં તારા સાગરને પટકી
એ શા મર્મ બતાવશે ત્યાં દિવિમેયનના !

પ્રભુ ! ભાગ્ય જ એવું છે સર્જનદારતાનું :
એના સર્જનમાં અણુધાર્યા કે અર્થ ફૂટે ;
કવિના પણ સર્જનને મળે એ જ સ્વપ્ન,

એને સર્જનલીલા કહું કે અભાગ્ય ગણું ?
તારા શબ્દ બીકથી ત્યાંથી અર્થ સૌ ફૂટે ફૂટે,—
હવે તો, પ્રભુ ! છે બંધી મૌન વિષે જ મન !

૪૮

મૌનની વાણી

બોલી બોલીને બોલુ શું, બોલતાં બોલ ખૂટે !
 ઉરભાવ અમંખ્ય ને વાણી સસીગ સદા :
 જરા બોલનાર્માં જીને આવી પડે પડા,
 ઉર ધમ્મિજી એક ને જીભ ખીજું જ ફટે ;

મારી ભુદ્ધિ કળાયી નવા નવા શબ્દ ઘૂંટે,
 તોય ના તારા પ્રેમની ખૂબી વદાય કદા ;
 ખૂટી જાય બધા મુજ શબ્દ ને આવરદા,
 મુજ વાણી વિચાર ને કંક — બધાં જ તૂટે.

મારા ભાવ વિમાન સમા જિજ્ઞે ધસતા,
 પાણુ શબ્દ ખૂટે અચક્રાતા સસક વધે ;
 તારા મૌનની વાણીકળા રાખી તે જ કને,—

સાધ મૌન શું શબ્દની અંતિમ તાદ્રસતા ?
 મારું વાણીદારિદ્ર્ય ગને લજવાવે બધે,
 તારા મૌનની વાણી જ શીખવ, નાચ ! મને !

૪૯

અનંત અંતરે

મારા અંતરની બધી વાત હું કેમ કહું ?
 નદી આ મારા શબ્દ કદી બધું બ્યક્ત કરે ;
 લાખો ભોળા નેકવા કરે સાગરઉર પર
 પણ તોરે તો આવતી થોડી જ ભોધ રહું ;

પાનેપાન ઉઘાડીને જલનાં દાથ ગ્રહું
 પણ ના રસ જલનો ત્યાંથી બધો નીતરે ;
 રહું દૈયે હજાર ને હોડે તો ચાર સરે,
 ઉરનું ઉરમાં રહી ગય જ કહેવા ચઢું.

હોય ફૂલ તો તોડીને આપું ડું, નાય ! તને,
 કદી હોય તગાવ તો તે પણ ખાલી કરું ;
 મારા મુઠ્ઠી સમા ઉરમાં અનંતત્વ ભરું

તે શું રેડી શકાય આ પૃથ્વીના શબ્દ કને ?
 મારા નાય ! અગોચર જ એ મારું હૈયું ધરું ;
 સમજ લે અગોચર બધું જ એ તેજ કરું ।

વાણીની અશક્યતા

લાખો શબ્દોથી મેં મારાં ગીતોની સૃષ્ટિ રચી,
પણ હું ન કહી શક્યો જે મારે કહેવું હતું;
ગાઈ ગાઈ છતાં દર ગીત અધૂરું હતું,
આવે અર્થ ન પૂરો ને શબ્દ જ રહેતા ખરી;

રહેતી અંતરે હાવની ખૂબ ધમાલ મચી,
પણ ગીતમાં અંતર પૂર્ણ થતું ન હતું;
હું તો પ્રેમી સમો ગાઈ દેતો કેં બાધ્યતું,
બધે લોકને લાગે શી ગીતની લગ્ન લચી!

નાથ! આપ્યું મને તે આ અંતર સાગરશું,
ઊછળી ઊછળી પડ્યામ તે પૃથ્વીતીરે;
ધૂધની ધૂધની દિનરાત એ ગાતો રહે,

પણ કહેવું કહી સૌ કહી શક્યો આખર શું?
મારા નાથ! એ સિધુ લર્ગો જે અમાપ નીરે,
બધું તે આવે ઉપર તો ધરા કેમ સહે?

નંદનિકા

ગગન ત્રીશ્વરું

ખેલન

વાણીની અશક્યતા

લાખો શબ્દોથી મેં મારાં ગીતોની સૃષ્ટિ રચી,
પણ હું ન કહી શક્યો જે મારે કહેવું હતું;
ગાઉં ગાઉં છતાં દર ગીત અધૂરું જતું,
આવે અર્થ ન પૂરા ને મજ્જા રહેતા ખચી;

રૂંઢેલી અંતરે ભાવની ખૂબ ધમાલ મગી,
પણ ગીતમાં અંતર પૂર્ણ થતું ન જતું;
હું તો પ્રેમી સંગે ગાઈ દેતો કેં બિંબચતું,
ભવે લોકને લાગે તો ગીતની લગો લચી!

નાય! આપ્યું મને તે આ અંતર સાગરશું,
બિજળી બિજળી પડાય તે પૃથ્વીનીરે;
ધૂપથી ધૂપની દિનરાત એ ગાતો રહે,

પણ કહેવું કદી સૌ કદી શક્યો આખર શું?
મારા નાય! એ સિંધુ ભર્યો જે અમાપ નીરે,
ત્યહુ તે આવે ઉગર તો ધરા કેમ સહે?

નંદનિકા

ગગન ગ્રીષ્મ

ખેલન

૫૧

કવિનું બાળપણ

તારે બાળક હું જાણે પખાડા જેવો જીં
અથવા કંઈ જેવું કે આંગણ તારે રમી ;
મને જાણ ન નાખતાં આવડે માંગી સમી,
કે ન મોતીમાં લેવા હું સિંધુમાં જાડે ખૂંક ;

હીરા માટે ન ખાણ હું કાલસા કેરી દૂડ,
લાખો મેગવવા રહું બહારોમાં હું ન - ભમી :
મારાં કાઠી લખોટા પનગમાં છે શુ કમી
કે હું ખેડવા ચાહું મ્હો તજી કલકૂં ?

મારા હીરા ને મોતી છે ચબ્દ આ નૂરબર્યા,
તારા તાગ જ છે મારાં કાઠી લખોટા સહ,
મારી કલ્પનાને હું પતંગ સમી ચગલુ,

તેના દોરે ઉતાડું હું નાદ જાડા વીખર્યા—
મારી દોલત, હો મારા નાંચ ! છે એ જ બહ,
જેસી લક્ષ્મીએ હું આવી તને જગવું !,

૫૧

કવિનું બાળપણ

તારે બાળક હું જાણે પંખીડા જેવો જી
અથવા કંતું જેવું કે આંગણ તારે રમી ;
મને જાગ ન નાખતાં આવડે માછી સમી,
કે ન મોતીડાં લેવા હું સિંધુમાં જાઉં ખૂંકું ;

હીરા માટે ન ખાણુ હું કાલસા કેરી ફૂંડ,
લાખો મેગવવા રહું બહારોમાં હું ન - જમી ;
મારાં દાડી લખોટા પનંગમાં છે શું કમી
કે હું ખેડવા ચાહું રણો તજી કલકું ?

મારાં હીરા ને મોતી છે શબ્દ આ નરખર્ચા,
તારા તારા જ છે મારાં દાડી લખોટા સહ,
મારી કલ્પનાને હું પતંગ સમી ચમકું,

તેના દોરે ઉતારું હું નાદ જોડા વીખર્ચા—
મારી દોલત, હો મારા નાચાં છે એ જ બહ,
જેસી લક્ષ્મીદેવે હું આવી, તને જાણું !

૫૨.

લકડડઘોડો

જપારે લકડડઘોડા પરે બાળ ખેસી ફરે
 એની ચાણુકને ફટકાવતો પૂડે ફૂદી,
 એના અશ્વને દીર્ઘો બોલાવતો પાપ ખૂંદી
 ખરેખાત હરે ઘોડેસ્વારીની મોજ ભરે ;

દોડે જાતરકે કે રવાણની ચાલ ધરે,
 કદી દોડતાં એ નિજ ગૂંડણુ નાખે છૂંદી,
 એની બાળકજાને ખતાવે એ લુદીલુદી ,
 જણે કે કળાગાજ સવાર છે અશ્વ પરે !

તારી સૃષ્ટિ સમી મારી સૃષ્ટિને મે રચવા
 હું મે કલ્પનાના મારા તેજની પીડે ચડું ,
 બધું વાણીમેદાન હું દૂદતો ખૂંદી વળું

તુજશું બની સર્જક મોટા જગે મયવા !
 મારા નાથ ! કદી હું આ ઘોડેથી તૂરી પડું,
 તો તો હું તારા હાસ્ય ને સુંગન બંધે રળું !

૫૩

બાળકની બોલી

માગ શબ્દોમા અર્થ નથી એમ કાક કહે,
મારી વાણી રિમે ગસ કા ન દિસે બિજળા,
કોઈને ગ્યનામા ન મારી જણાય કળા,
વળી ખઈ વૃથા પુનરુક્તિની પીડ સહે,

રોની મૂતને માડુ નિમળ હામ દહે,
ખડક્યા લાગે કોને શબ્દતણા ડગના,
સગના ઘસે માણે ના ધ્વનિ કા નવના,
મનમા ગમે તોય કા આકુળ વહેના ચહે

માગ નાય! આ સાગ તારો શુ રહે ગગન ?
તાગ વાયુ શુ ગાઈ ગલા દશે વૃક્ષ કને ?
તાગ તારા ગલા ચીતરી બ્યોમે કેરી કયા ?

તારા બાળ શી સૃષ્ટિ રલા ગમતે સરગ ?—
તાડુ બાળ હુ ગાઈને એવુ સુણાવુ તને,
સમજે તુ એ, નાય! પછી મને રોની બયા ?

પર

લક્કડઘોડો

જ્યારે લક્કડઘોડા પરે જાળ બેસી ફરે
 એની આંખકને ફટકાવતો પૂકે ફૂદી,
 એના અશ્વને દીર્ઘો બોલાવતો પાપ ખૂંદી
 ખરેખાત ઉરે ઘોડેસ્વારીની મોજ ભરે ;

દોડે હાતરંકે કે રવાલની ચાલ ધરે,
 કદી દોડતાં એ નિજ ગૂંહણ નાખે જૂદી,
 એની બાળકળાને બતાવે એ લુદીલુદી ,
 જનજો દો કળાગાજ સવાર છે અશ્વ પરે !

તારી સૃષ્ટિ સખી મારી સૃષ્ટિને યે રચવા
 હું યે કલ્પનાના મારા તેજની પીકે ચડું ,
 બહું વાણીમેદાન હું ફૂદતો ખૂંદી વળું

તુજશું જની સર્જક મોટો જગે મચવા !
 મારા નાથ ! કદી હું આ ઘોડેથી તૂટી પડું,
 તો તો હું તારાં હાસ્ય ને સુંગન બને રળું !

ખાળકની બોલી

મારા શબ્દોમાં અર્થ નથી એમ ક્રોધ કરે,
મારી વાણી ત્રિશે રસ કા ન દિસે બિજળા,
કોઈને રચનામાં ન મારી જણાય કળા,
વળી કોઈ વૃથા પુનરુક્તિની પીડ સહે;

રેતી સૂરતને મારુ નિર્મળ હાસ્ય દહે,
ખડક્યા લાગે કોકને શબ્દતણા ઢગલા;
સરલાં કથને માણે ના ધ્વનિ કા નવલા,
મનમાં ગમે તોય કા આકુંજ કરેવા ચહે.

મારા નાથ! આ સાગર તારો શું રહે ગરબ ?
તારા વાયુ શું ગાઈ રહ્યા દરો વૃક્ષ કને ?
તારા તારા રહ્યા ચીતરી બોમે કેવી કથા ?

તારાં બાળ શી સૃષ્ટિ રહ્યાં રમતે સરબ ?—
તારું બાળ હું ગાઈને એવું સુણાવું તને,
સમજે તું એ, નાથ! પછી મને જેની બથા ?

૫૪

દિવાળીનાં ખિલોણાં

આજે આવી દિવાળી અમારી. આનંદપ્રદા,
મારે દાર હું સાંજે તારી પ્રતીક્ષા કરું;
મારાં ભાકુશું હું રમવા પણ ના નીસરું—
રમવું ય શુ જૂનાં ખિલોણાંની માથ સદા !

બહુ માસ તપાવીને આવી દિવાળી જ્યાં,
તારાં બાળક માટે તું લાવશે કેંક, ખરું ?
રંગરંગલપાં મારાં સ્વપ્નમાં હું વિહરું
કેવાં દેશે ખિલોણાં તું આવશે પર્વે તદા !

તું આ રંગરંગી પિછોડીમાં લાવ્યાં જરી
કેંક ખિંદડી તે બોળી બોળી, હું લેઉં મહાં :
નાનામોટા લખોટા ને ઘૂઘરા રોજ સમા—

બાપુ ! આજે તું ટોલજ કેમ ગયો વીસરી ?
ત્યારે આપ મને એવું યંત્રવિમાન અર્પો
દે હું ઊઝા ને ખેલ્યા કરું તારાં ઓજસમાં !

૫૫

બાળકનાં સપનાં

તારા બાળને મોઝક્યો તે જગમાં રજવા,
તારા સ્વર્ગને કાજ અપાર્થિવ વસ્તુ ધણી ;
ચોળી આંખોમાં સૂર્યપ્રકાશ ને ચાંદરણી,
સાથે રાત્રિનું અંજન દીધું તે ત્યાં જળવા :

અણી લાવજે પુણ્યનો રોપ ગહી રૂળવા,
મદવા વળી તારાશું હૈયાની હીરાકણી ;
પુશખોભર સ્વર્ણની આણજે માળા વણી,
વળી અશ્રુજિપે પાક્યાં મોતી શિરે ઝળવા !

તારો બાળ તો રેતીમાં મહેલ ઉઠાવ્યો રહ્યો,
છિપલાં ધૂમીધૂમીને એણે તો બેગાં કાધાં,
વીણાં ફોધી ઝાકળમોતી ગણી અપનાં,

એણે ધૂળમટોડીમાં સ્વર્ણસુવાસ લલ્યો :
મારા નાય ! તું જોઈ રહ્યો શું આ એનાં દીધો ?
પણ બાપુ ! એ તો બધાં બાળકનાં 'સપનાં' !

૫૬

સ્વપ્નાંનો વેપારી

હું તો બાળપણે કેંક સ્વપ્ન ગૂંથ્યાં કરતો
 સાતે સિંધુઓ ખેડીને મોટા વેપારી થયા :
 ભરવા તારા આભ થકી રંગેરંગ નવા
 મારી હોડીને દૂર દિગતે હું લાંગરતો :

એક વર્ષાદિને ગેરીનીકમાં જીતરતો
 નીકળ્યો મારી ટાગળહોડીમાં ખેસી જવા,
 નીકળી નદી ને સાતે સિંધુઓમાં ધૂમવા
 લાગ્યો હું મારી આહી સમૃદ્ધિ મહીં ભરતો !

થુ શું મેં ભર્યું હોડીમાં તે નહિ ડા'ને કહું :
 હું તો અદ્ભુત બંદરો કેરો વેપારી થયો !
 ફરું પાછો હું હોડી ખીઓખીય મારી ભરી,

તને અદ્ભુત માલ જતાવવા જ્યાં હું ચઢું,
 મારી હોડી વળી જાંધી ને—હસી તું શું રલ્યો ?
 મારા નાથ ! શું એ મારો માલ મળે ન ફરી ?

૫૭

બાળકનું સ્વર્ગ

તારા બાળનું હાસ્ય જો લાગે તને મધુરું,
તો દિસે તેનાં આંસુ તને મધુરાં ન કમી ;
તેના બોલ તને ઝરતા જાણે લાગે અમી,
તો નથી તેનું મૌન એ અમૃતથી અધૂરું ;

તેની નિર્બળતામાં હશે અસહાય પુરું,
તો નથી તેની હાકમીમાં તે કમી જુલમી ;
રમતો એના જીવનના પ્રતિકાબ્ધ સમી,
તોય લાગે ન ગુંગન એનું તને બસરું.

હશે સ્વર્ગતણા પ્રતિકાબ્ધી આ ધરણી
જે ત્યાં બાળકને તું રમાડતો લીંગલીથી ?
તેનાં સ્વર્ગનાં સ્વપ્નને પોષતો ધીરે ધીરે

તેને જાગે ચઢાવે તું સ્વર્ગની નીસરણી :
લલે હું રમ્યો એમ હું કોડી ને શંખલીથી,
તોય, નાથ ! જો હું ચઢી આમ્યો આ સીડીચિરે !

૫૮

બાળકળી કે કાળકળી ?

હતી ફૂટતી ત્યારે આ જીવન ફરી કળી
ત્યારે સુંઘવા ચૂંટવા વિશ્વ બધું મથતું,
હવે મૃમતું જીવનફૂલ ન કા અથતું
ત્યારે શુષ્ક પડી તેની પાંદરીઓ ક્યળી ;

ગાલે સાલી ઉપાની પડી હતી ત્યાં કુમળી
ત્યારે તેનું માધુર્ય અલોકિક સૌ કથતું,
હવે પ્રાણ બચાવના વાયુનું એ બથતું
ત્યાં તો તાતા ગપોરના તાપે રહે પ્રજળી.

ઉપા બાળકળીમાં જે ગમતા રંગ ભરે
તે શું તોપે બળી પડે રાત્રિમાં કાળમિત્રે ?
જેનું હાસ્ય હસાવતું પૃથ્વીનાં હૈયાં હીંચી

જતું તે પલટી રુદ્ધને ક્યમ રાત્રિસ્વરે ?
મારા નાથ ! એ જીવન કેમ ભરાય વિષે
જ્યાં તું અમૃતથી સદા જીવનમૂળ સીંચે ?

૫૬

બાળપ્રભાત

મારી નાનેરી આંખો બીડી કળીશી મૂમતી
તારા સ્પર્શથી બાળપ્રભાતે જતી બિઘડી,
અને સુંદર ડોક પતંગિયા પૂડે પડી
મારી ચેતના કુંજગલીઓ વિરે ધૂમતી ;

વૃક્ષેશ્વરી ડાળ હતી કળથી લૂમતી,
પણ હું મારાં ખેલનમાં રહેતો રંખડી ;—
પાછો આવતાં અન્ય લીલાએ પગો અથડી
ને હવે રજની મારી આંખે વ્યથા ચૂમતી.

ક્યાં પ્રભાતની ને ક્યાં આ રાતની વિભ કથા,
ક્યાં તે ચેતના, દષ્ટિ, નિર્દોષતા ચાલી મઈ!
હવે લૂમતી ડાળ આ મારી જે બાર તળે

મારાં કૃત્યજ તે મને આપતાં શી શી વ્યથા!
મારા નાય ! રડી મારી આંખો આ ખાલી થઈ,—
ક્યારે બાળપ્રભાત, મને તે ફરીથી મળે ?

૬૦

મૂઝવણ

અમ બાળકમંડળ વિહરવા નદીએ
જતું હોડીમાં બેસીને ફરતાં મોળં પરે;
અને જાણતાં જાણે જતાં કે મહા સફર
આને, બેઠક લેતાં મહી ફરીએ ફરીએ;

અને બેસતાં હોડી ધરી ડરતાં કદીએ,
કદી મારતાં જૂમ જ્યાં હોડી ઉછાળા બરે;
તોય અનંદદાયક એ દત્તી રહેલ ખરે,
હવે તે બધું બહાલચકી સ્મરતાં વદીએ.

બવસિંધુએ નાવ ચઢી ભુદાં ઘૂમ્યાં અને,
કાંઈ ફર્યું તોફાને, કે લાભે સમૃદ્ધ થયું;
મારું વાયુઝિકાયું આ નાવ ભુએ તીરને,

મારે નાવિકે ભોમિયો આવશે કાણુ સમે ?
નાય ! રામેજી તીર છતાં ફરતું શું રહ્યું,—
કે તું આવી બચાવશે બચ્ચ મુસાફરને ?

૬૧

રજનીના ઝોળા

રવિ અગત થયો ને ગોવાળિયા પાછા ફર્યા,
 ધણુ આવનાં ઝાંખી થઇ ગામે ગોરજની :
 સરતી ધીમે ધીમે ત્યાં ઓમના ગુઝજની
 તળે આવતી રાત્રિ, અને તેના હીરાભર્યા

કાળા કેશ રજા ચળકી બધે તેજે નર્પા,
 ને ત્યાં બેઠી અદેલી ત્યાં પશ્ચિમને રજની,
 તેની સેથીમાં ત્યાં દીકા થાળમાં પકજની
 જેમ અદ્ર ને શુક ગૂંથેલા સૌંદર્યર્યા.

મેં તો જાણું આ અદ્રની હોડીમાં બેસી જતો
 મારા જેવો કે આજ તે સંતાતા સૂર્ય પૂઠે
 રજનીના અંધાર થકી કરતો ઉરમાં

તારી ગોદમાં દોડી ભગવા અધીર થનો :
 સામે આવતી રાત્રિના ઝોળા કે એવા બહે—
 બાપુ ! આવુ તું પાસે ધસી તારા ગોપુરમાં !

૬૨

પિતૃયુગ્મન

મારું નિર્મિત કાર્ય હું પૂરું કરું જગમાં
એવા શક્તિ મંકલપ ને ધૈર્ય તું દે મુજને ;
મારા જીવનઅંતે હું ઘુટ કરું ઘુજને
એવા શ્રદ્ધા અને બળ આપ મને કમમાં !

તારો પ્રેમપ્રકાશ અચૂક ભરી દગમાં
ગદું સત્ય અને સદાચારતથા પૂજને ;
મારે અંતર તારી જ ધૂન ભરી ફૂજને
વધું આગળ આગળ હું તારા મારગમાં.

દુનિયા તો બની જાણે કાટડી કાળજની,
અણીશુદ્ધ ત્યાં રહેતું છે માનવને કપડું ;
તારો હાથ કોડેડગ' માંડું હું ત્યાં ધરવા,

મારા નાથા ! તને મારું હાક પળેપળની ;
કરશે ખરડાયું શું આ તારું બાળ પડું,
જીવ્યકી તેને આશી ન એક ચૂમી કરવા ?

નંદનિકા

ગગન ચોથું

અવન

૬૩

અલ્પ જીવન

તારાં ગીત જ ગાવા તે જીવન આપ્યું મને,
 તો આ જીવન કેમ તે એટલું અલ્પ કીધું ?
 તારા તારા સિતારાને તે જેવું દીર્ઘ દીધું
 મદિમા તારો સંતત દીપવવા ગગને,

આપ્યું સાગરને જેવું ગાવા સદા રટને,
 જેવું વાયુએ ઘુંઝવા તે તારું આપ્યું દીધું,
 નાથ ! એવું અમી નહીં મેં તારે હાથે પીધું
 કે હું ગાઉં સદા તારાં ગીત એ સર્વ કને !

મારા જીવનની અવધિ જિજ્ઞાસામે ખડી,
 અને મારે તો ગાવાં છે કાલિક ગીત હજી ;
 ગાઉં શું શું અને શું ન ગાઉં રજા દિનમાં ?

પણ જીવનસાંકળી તે તારી કેવી ઘડી !
 નાથ ! તું નવજીવન આપે સદા સરજી
 ગાવા ગીતો મને એ નવા નવા જીવનમાં !

૬૪

જીવન કોકડું

પૃથ્વીમાતાએ આ તન મારું છે આપ્યું મને
પણ આત્માએ હું તો છું તારા અંતરનો ;
છે અંબધ એ તારો ને મારો નિરતરનો,
પણ જીને જીવતા નો રહેતુ પૃથ્વી કને ;

તારે ખેલવાને મારું જીવન હોય બને,
અને મારે તો રહેવો છે ત્રાસ પટંતરનો ;
તારી મારી વચે રાખી બેઠ દિગંતરનો
ચાહે દેહના મટી તો રાખવા દૂર તને.

શાને જીવનનું એતું કોકડું ફૂટ રમ્યું
કે આ તારી ને પૃથ્વી વચે જનહિર ખૂલે ?
દશે નશ્વર નિર્બળ મટી એ આંસુભરી,

પણ એમાં જ દેહીનું ધારણ શું ન મચ્યું !
પિતા ! પૃથ્વીને જોણે લલે ધડી આત્મા દહે,
તું જ લેશે ઉપાડી તેને તારે હાથ ધરી !

૬૬

વાદળ

હોડી પૃથ્વીથી વાદળ હોડતાં હોયે જઈ
પથગઈ રહે નભમા ઘેરી સર્વ દિશા,
અને પૃથ્વી જાણે મેં ચઢાવી આ ધોર નિશા
ગુગળાવી દીધુ નભને બધું વીંટી લઈ;

પણ પૃથ્વી સ્વયં નિજને રહી છેક દઈ
જોઈ તે નભતાગ દસે મનમા મુનિશા :
એવા દેશ નડે નદી આલને એ ભૂમિશા,
નભ ધેરતા પૃથ્વી પોતે જ ધેરાઈ ગઈ!

અહા ! દેશ જોડે એવા માનવના મનમાં—
કેવા કેવા વિચાર કરે તને છેતરવા !
કેવા વાદળશા એ હોડાડી રજા શ્રમને,

કેવા ધોર અંધાર કરે નિજ જીવનમાં !
મારા નાથ ! અમે કેવા ક્ષુદ્ર અને વરવા—
લાખો આંખથી તું કેવો જોઈ દસે અમને !.

૬૫

જીવનની ગતિ

નહીં જીવનની ગતિ જીનનેય જડે :
 ખૂલી જીવન સાયજ આ અમ વિશ્વજી
 રહે તે ખીણતી અણુદીઠ અને અકળી
 દસદિશ બધે નિજ અંતરસક્રિય પડે ;

ચડે જીવનમાં ભરતી કિંવા ઓટ પડે,
 બહુ ધારણા આંખ સમીપ રહે જીજ્ઞાસી,
 મોંઘાં આશભર્યાં હિરરવમ જોડે કંકણા—
 એવું જીવન જીજ્ઞાસુ પડી કાળદેડે !

રહી જીવનની ગતિ વિશ્વપ્રવાહમહી :
 પ્રતિકૂળ કિંવા અનુકૂળ થતાં વહને
 નિજ સામ્યશું દૃષ્ટિ અચૂક પરાવા રહી

જીવને વધવું નિજ માર્ગે સદા મથને,
 નાય ! ત્યાં અસવાર બનું જીર્મિક્કશ ગ્રહી,
 તોય શે વહને ધોકલાઈ જતો પતને ?

૬૬

વાદળ

જોડી પૃથ્વીથી વાદળ ઊડતાં જાયે જઈ
પથરાઈ રહે નખમાં ઘેરી સર્વ દિશા,
અને પૃથ્વી જાણે મેં ચડાવી આ ધોર નિશા
ગુગળાવી દીધું નહને બધું વીટી લઈ;

પણ પૃથ્વી સ્વયં નિજને રહી છેલ્લે દઈ
જોઈ તે નખતારા હસે મનમાં મુનિશા :
એવા દેશ નડે નહીં આલને એ જૂમિશા,
નહ ઘેરતાં પૃથ્વી પોતેજ ધોરાઈ ગઈ!

અહા ! દેશ જોડે એવા માનવના મનમાં—
કેવા કેવા વિચાર કરે તને છેતરવા !
કેવા વાદળશા એ ઊડાડી રહ્યા જમને,

કેવા ધોર અંધાર કરે નિજ જીવનમાં !
મારા નાથ ! અમે કેવા કુદ્ર અને વરવા—
લાખો આંખથી તું કેવો જોઈ હસે અમને !.

૬૭

જીવનવાડી

મારા યોવનમાં એક સ્વપ્ન ઝંગ્યુ હસતું
જાણે જીવનવાડી ત્યાં મેં દીડી કેા નવસી ;
નાની નાનીશી ફૂંણી સૌંદર્યતણી પગથી
મેં ત્યાં જોઈ, અને મન ત્યાંથી નહીં ખસતું ;

એનાં ફૂલ નિહાળી જન્મું ઉર ઉડાસતું
અને વાગી રહી મહી કેા મધુરી મુગ્ધી,
પછી મૂકા દૂપેરી ફૂલોતણી ત્યાં ઢગલી
અંતે લીધી મેં વાડી ને સૌંદર્ય નિહસતું.

પ્રભુ ! માનવના જીવની એ છે નિત્યકથા,
સુખદુઃખભરી હૃદયે જેવી ચીતરી ત્યાં ;
ખધી વાડી વિલાય જ્યાં કાળજીના અનિલે

ત્યાં શું મારી કથા જગમાં વિરમે અન્યથા ?
હતાં ફૂલ જે ચાર તે, નાથ ! ગયાં ખરી ત્યાં,
હવે કાંટા જ માત્ર રહ્યા તે ભોંકાય દિલે !

૬૮

વિશ્વવાડી

તારા શબ્દે જગાડી આ વિશ્વની વાડી ભલી,
અને એ દવે ખીલી ગઈ તારે સૂરે સૂરે ;
છવરાતી સદા તારા આગણુદીપનરે
નિજ ક્ષીણ વધારની એ નવલી નવલી ;

દેવગગાતીરે તારી વાણ રહી મુરશી
તેનાં અમૃત ઝીલતી એ નવપ્રાણ પૂરે ;
તારો શ્વાસ રહ્યો પમરી મીઠો એને ઉરે,
અને ફૂલે ફૂલે કુંળી તારી પડી પગલી.

તારી વાડીમાં ફૂલ સદા ભિગતાં જ રહ્યાં,
અને આવી આવી ફૂલ તું ચૂંટતો જ ગયો ;
રહ્યું વાડીને ખીલવું ને સદા રીઝવું,

તારે ફૂલ ઉગાડીને ચૂંટવાં તારાં ચલ્યાં :
તારે માટે, હો માળી ! છે ફૂલનો દાર યથો,
અમ માટે તો આંસુથી જીવન ભીંજવવું !

૬૯

સાંકળી

જ્યારે દુઃખ વિરાધ સંતાપ ને શોકતણા
 પ્રતિકૂળ પ્રમંજોમાં હું ગૂંચવાઈ જતો,
 અને શાપતો માતું દુર્ભાગ્ય નિરાશ થતો
 જોઈ ના મારી વેદનામાં કંઈ રહેતી મણા ;

જ્યારે આખ સમીપ જિભી થતી કાળકલ્યા
 તેના ઝેરી કૂંદાડમાં રાખતી ત્યાં ધૂનજો,
 ત્યારે એ ઘટના બધી હું ન લઈ શકતો
 શાને તાપ ને ધામ ને ધૂળનાં આ ચૂંથણાં.

લાગી જીવનની કડીઓ છૂટી છૂટી પડી
 કાંઠે હું જ ઊભો હતો એ કડીઓની વચ્ચે ;
 આજે હું જ્યારે જોઈ પ્રસંગો તે પાછો ફરી,

ત્યારે જીવનસાંકળી લાગે અખેડ ધડી :
 તારે ધામ જતા મારા માર્ગચણી તું રચે
 કેરી સાંકળી આ માતું જીવન ટીપી, હરિ !

૭૦

જીવન ને મૃત્યુ

મરવું?—મરીને ય હતું—ન—હતું જ થવું :
 ન—હતું જ થવું હતું તો હોવા કાલે મરવું ?
 હોઈને પણ જીવન નિત્ય દહાવ્યું—દહ્યું,
 અને એ સહુ આખર કાણુયમી. મરવું ?

મરવું?—જીવીને મૃત્યુનું લાડવા મથવું,
 લાડવા ખુદ જીવનનું પણ જોવું રત્યું ;
 જોવું કે સ્વજનો મરતાં નજરે અસહ્ય,
 અને જીવનનું એ કારુણ્ય સદા દેખવું !

અહા ! મૃત્યુ જ એ રહ્યું જોલી જોલાવી બધું ;
 ફાડે મૃત્યુ તો વસો જે જીવન રાજ સીવે ;
 હું તો મૃત્યુની પાર આ જીવન સાથે વધું ;

અને જીવનનાં ગીત ગાઉં અખંડ રસે ;
 જગે મૃત્યુ મરે અને જીવન નિત્ય જીવે—
 નાથ ! જાણી એ જીવન માડું ન કેમ હસે ?

૭૧

જીવનની મળ

જગે જીવન જોતું રહે કાવું મધુરું
 ત્યાં જ જીવનની ખરી છે જગમૂંથી મળ;
 હસવું રડવું, વિજયાજય, લાસકન—
 નહીં જીવનસમક રાખતું હૈં અધૂરું;

અહીં અંતરગાન ગવાતું કહી જમરું,
 તો તહીં ઊડતી જ્યપ્રાપ્તિની વીરધન;
 પડતાં ઊડતાં ભૂલતાં બસી ખાવી સમઃ
 પ્રભુપથ જવું નથી કોઈ સમે અસૂરું.

ન અનંતસુખે સુખત્ર્ય પરિમાણ મળે,
 ન અસીમ અંધારમાં કંપના ન્યોતિનાશી,
 ન વિરપતા બહોણું દહીં કે સૌંદર્ય વમે—

મારા નાથ ' અંધારમાં આજ જળે' ને ઝળે,
 મારા જીવનમાં એવી વેરતો હીરાકણી
 યજ્ઞતો યજ્ઞનો આવું જીવનપૂર્ણ રસે!

૭૦

જીવન ને મૃત્યુ

મરવું?—મરીને ય હવું—ન-હવું જ થવું :
 ન-હવું જ થવું હવું તો હોવા કાણે મૃત્યુ ?
 હોઈને પણ જીવન નિત્ય દદાવ્યું-દત્તું,
 અને એ સહુ આખર કાણુયમી. મથવું ?

મરવું?—જીવેને મૃત્યુયું લડવા મથવું,
 લડવા ખુદ જીવનયું પણ જોવું રથું ;
 જોવું કે સ્વજનો મરતાં નજરે અસહ્યું,
 અને જીવનનું એ કારુણ્ય સદા દથવું !

અહા ! મૃત્યુ જ એ રથું ગોલી બોલાવી બધું ;
 ફાડે મૃત્યુ તો વઘો જે જીવન રોજ સીવે ;
 હું તો મૃત્યુની પાર આ જીવન સાથે વધું ;

અને જીવનનાં ગીત ગાઈ અખંડ રસે ;
 જગે મૃત્યુ મરે અને જીવન નિત્ય જીવે—
 નાથ ! બાણી એ જીવન મારું ન કેમ હસે ?

૭૧

જીવનની મજા

જગે જીવન ગહેતું રહે કડવું મધુરું
 ત્યાંજ જીવનની ખરી છે જગમૂંથી મજા;
 હસવું રડવું, વિજયાજય, લાલકમ—
 નહીં જીવનસમક રાખતું કે અધૂરું;

અહીં અંતરગાન ગવાતું કહી અમુરું,
 તો તહીં જીડતી જ્યમ્રામિની વીરધમ;
 પડતાં જીડતાં જૂમતાં લક્ષી ખાવી સગ્ન:
 પ્રભુપથ જવું નથી કાષ્ટ સમે અમુરું.

ન અર્નતમુખે મુખનું પરિમાણ મળે,
 ન અસીમ અંધારમાં કંપના જ્યોતિર્નશી,
 ન વિરપના બેહાણું કહીં કો સૌંદર્ય વમે—

મારા નાથ ' અંધારમાં આલ જળે ને ઝળે,
 મારા જીવનમાં એવી વેરતો હીરાકણી
 બળતો ઝળતો આવું જીવનપૂર્ણ રસે!

૭૨

આત્માની તિથિ

જ્યારે દૂર ને દૂર જતો સચી સૂર્યપત્રી,
તેની લક્ષ્મી હરાતી જતી ડગલે ડગલે,
તેજોસત્વ જતું ગળતું પગલે પગલે,
પછી મારતું ઉર અંધારરૂપે દૂગતી ;

જ્યારે સૂર્યની તે રજ લેતો ફરી ઊંચકી
તેની ટોપલીમાં ભરતો પડખે સપ્તમે,
ત્યારે લક્ષ્મી ફરી હલકાતી મહી દગલે
અને જિહ્વા પૂર્ણ પ્રમા વધને ઝંકડી.

પ્રભુ ! માનવ રોજ ને રોજ એ સર્વ જુએ,
તોય તારી પ્રભાથી એ શે દૂરવર્તી બને ?
હશે શ્યામતામાં શું માધુર્ય વિશેષ કંઈ

કે એ જાણતા જોતા છતાં તારી જ્યોતિ ખુએ ?—
સિતપક્ષમાં ક્યારનો આવું હુ તારી કને,
મારા નાથ ! કહે, તિથિ કેટલી મારી થઈ ?

૭૩

કયામત

પ્રભુ ! તે તારા પેગંબરને છે ખોલ દીધો,
સૌને 'કયામતને દિન આપશે દર્શન તું,
ઝીલશે ત્યાં અમારાં મુખોમુખ વંદન તું,—
અમે, પૂર્ણ અદ્વાયી એ તારો મંદેશ લીધો ;

પડતાં જૂલતાં ચીંધીએ તારો માર્ગ સીનો
અમ કાર્યથકી કેમ પામશે રજન તું,
પીડતી અમ મદીનું તોડશે બંધન તું,—
તારા ભક્તોએ શુદ્ધિનો એમ નકલ્પ કીધો.

પણ તારાને તોડવા, નાથ ! અમે 'જલ્દએ,
ત્યાં તો કાથે દઝાડતા આગિયા આવી પડે !
આડીએ મૂકવા ધનુની મણિમાળ ગણે,

ત્યાં તો દશતા સર્પના ભોગ અમે ચઢીએ ;
તારાં દર્શન કાજ લાલે લાખો વિદ્ધ નડે,
એમ મૃત્યુ વિના અમને તું શું નાજ મળે ?

૭૪

હગળાણ

તું તો આવે છે, આવે છે, એમ કહે અમને,
વાટે ઘાટે દસે દિશા જોઈ તને રહીએ :
પદ્મીય અહીં તહીં તારા અમે લહીએ
સદા પોપી રહી અમ કર્ણતણા અમને ;

વાયુ લાવતા વાત કે જોળવે આતમને,
અખડે તરુપાન કરખનિ ત્યાં ગ્રહીએ ;
મેધગર્જનમાં રથ તારો ગણી વહીએ,
પણ ના કદી પામિયે તારા સમાગમને.

નાથ ! શી શી તું કુકિત કરે અમને જળવા !
આવું, આવું, કરી તું ન આવતો કોઈ કેને :
તારી સાટે તો આખર મૃત્યુકરે વળગ્યો

તારી સામે હું આવીશ ન્યારે તને મળવા,
ત્યારે હો મારા નાથ ! કહીશ : છે ધન્ય તને !
આવું, આવું, કરી મને જીવન આપું કયો !

૭૫

અચળ

તું તો આવશે, આવશે, એમ હું ઝંખ્યા કરું,
પણ નાથ! ન આશ કે ઝંખના મારી ફળે;
રાજ આવે ને જાય રવિ ઉડુ આભ તળે,
પણ હું તારાં દર્શને લોચન ક્યારે ભરું?

રાજ જઈ ધું, જઈ છું, એમ હું યે ઉચરું,
પણ જાણું નહીં કેમ, ક્યારે ને ક્યાં તું મળે;
મને લાખો નિશાન કરી તારું વિશ્વ જળે,
અને દેહ મને બાંધી રાખતી તે વીસરું.

તું તો પવંત જોવો બની ક્યાંક બેસી રહે,
ને હું દૂર બિચા કરું મેઘ સમો મગને—
ત્યારે મારેજ આવવું તારી કને બેસતો,

ભણે આભને ઊડતાં અંતર વીજ દહે—
તારું આંગણ ગાછ, ભોંજવતો, નાથ! તને
તારા બોળામાં આવી પડીય હું ત્યાં દૂદતો!

૭૪

હગખાજી

તું તો આવે છે, આવે છે, એમ કહે અમને,
વાટે ધાટે દસે દિશ જોઈ તને રહીએ ;
પદ્ધોષ અહીં તહીં તારા અમે લહીએ
સદા પોપી રહી અમ દર્શુતણા અમને ;

વાયુ લાવતા વાત કેં જોળવે આતમને,
ખખડે તરુપાન કરધ્વનિ ત્યાં ગ્રહીએ ;
મેધગર્જનમાં રથ તારો ગણી વહીએ,
પશુ ના કદી પામિયે તારા સમાગમને.

નાથ ! શી શી તું યુક્તિ કરે અમને જળવા !
આવું, આવું, કરી તું ન આવતો કોઈ કને :
તારી સાટે તો આખર મૃત્યુકરે વળગ્યો.

તારી સામે હું આવીશ જ્યારે તને મળવા,
ત્યારે હો મારા નાથ ! કહીશ : છે ધન્ય તને !
આવું, આવું, કરી મને જીવન આપું કૃપ્યો !

૭૫

અચળ

તું તો આવશે, આવશે, એમ હું ઝંખ્યા કરું,
પણ નાથ! ન આરા કે ઝંખના મારી ફળે;
રાજ આવે ને જાય રવિ ઉડુ આજ તળે,
પણ હું તારાં દર્શને લોચન ક્યારે લાડું?

રાજ જાઉં છું, જાઉં છું, એમ હું મેં ઉચરું,
પણ જાણું નહીં કેમ, ક્યારે ને ક્યાં તું મળે;
મને લાગે નિશાન કરી તારું વિશ્વ જળે,
અને દેહ મને બાંધી રાખતી તે વીસરું.

તું તો પર્વત જેવો બની ક્યાંક બેસી રહે,
ને હું દૂર ઊઠ્યા કરું મેઘ સમે મગને—
ત્યારે મારેજ આવવું તારી કને ઊડતો,

ભલે આજને છોડતાં અંતર વીજ દહે—
તારું આંગણ ગાજ, ભીંજવતો, નાથ! તને
તારા જોળામાં આવી પડીશ હું ત્યાં ફેદતો!

. ૭૬

લીલાનાથ

મને ઝાંખું ઝાંખું હવે દીસે બધું દગમાં,
 ફેંકે જોડી ગયું મને લાગતું આલમથી,
 મારું યૌવન છે ગોતું માની રહ્યો જામથી,
 પણ લોહ ભર્યું નડતું ધ્રુજતા પગમાં ;

નેહ પૂત્ર પ્રવેશનો તારકના દગમાં,
 બધી લીલા વિલાતી વર્મતની ભજમથી ;
 નહીં બહુ ખેંચાતો હું ફૂલની ફેરમથી,
 ખોઈ બેઠું જૂનો રસ રક્ત રંગેરગમાં.

ભલે પાનખરે મારાં પાન બધાં ખરતાં,
 મારા જીવને અન્ય દિશાતણાં પંથ લીધાં ;
 જેની લીલા હતી તે ભલે પાછી ત્યાં જ જતી,

મારી આંખમાં સ્વપ્ન ભુલાંજ હવે તરતાં ;
 મને અક્ષર લીવાનો નાથ બોલાવે સીધો,
 ગઈ સર્વ લીલા થશે તેના જ બાગે છતી !

૭૭

નવું પ્રભાત

ભરઉધમાં હું પગો હોડે પ્રભાત લગી
મારા કો મહા સ્વપ્નપ્રદેશ વિષે ફરતો,
જોઉં મ્હેરભર્યો દેહ હાથ ત્યાં જિતરતો
મૂકતો મારે માથે પ્રદાસતણી કલગી,

અને હું રહું જોરથી તે કરને વળગી
રખે તે જટણી ફરી ત્યાંથી જતો સરતો,
ને હું હાથ અને કલગી જુલો નીંદરતો
મારી અંતરસ્રષ્ટિ થતી જોઉં ત્યાં અળગી.

ભરઉધમાં હું પગો હોડે ત્યાં કોઈ રખે
મને આવી દંડાળી ઉઠાડે પ્રભાત થતાં !
મારા સ્વપ્નમાં ત્યારે પ્રભાત કે રાત હશે,

જોતો હોઈશિ સ્રષ્ટિ નવી શી શી ત્યાં દરખે—
રખે કોઈ ઉઠાડે! — એ જોરથી ત્યાં જિતતાં .
કોણ જાણે ત્યાં મારું નવું જ પ્રભાત યશે!

. ૭૮

જન્મ ને મૃત્યુ

શાને જીવન મૃત્યુને જોડકું લોક વડે
 ત્યારે મૃત્યુ ન જીવનને અડકી પ શકે ?
 ચાહે જીવનને ધરવા લાલે , કાઈ તકે
 પણ મૃત્યુનું ઊંટ તો દૂર ને દૂર પડે ;

રવિ આવી પ્રવેશતો શૂનિહિતલદે
 ત્યારે ત્યાં દિન ઊઘ્યો કહે ધરાઓમચરે,
 પછી સાંજરે સૂર્ય જતાં દિન ત્યાં ન ટકે,
 ત્યારે સૂર્ય મુઓ એમ રાત શું ફેરેશે મહે ?

ખરું જોડકું છે જગે જન્મ ને મૃત્યુતણું,
 જિહું જીવનના હોંચકાતણી બે પડખે,
 તેમાં જીવન ખૂલતું જોગવે સર્જનને

અને ચાહરો ત્યારે તે ઊંડી જશે ખૂણું :
 જગે જીવનને નહીં મૃત્યુ કદાપિ લખે,
 ત્યારે મૃત્યુ ડરાવે જગે શાને જીવનને ?

૭૯
તંબૂરો .

પ્રભુ ! કેવો બનાવ્યો તે તંબૂરો આ તનનો,
કેવી છે રચના તેની અદ્ભુત યુક્તિભરી !
તણે સરત, રજમ્ ને તમસ્તણા તાર ધરી
રાખે ફૂંચીઓ અંકુશ ત્યાં સુરબંધનનો ;

બાંધી થાટ જુદો જુદા રાગના મંડનનો
તરી તારને છેડતાં સુર રહે નીસરી ;
તારી અંગુલિ ચાલતી અંતરે ભય ફરી
ત્યાં આવતો અંત ત્યાં તંબૂરગુંજનનો.

તારા સરજ અંદ્રના તંબૂરા બોમ વિષે
કોડા વર્ષથી સોનઘ ફિરણે તું બજાવે ;
અમ અંતરે ભમતી સુરતણી મરદી

પણ તું અમ તંબૂરો શેં છોડી દે નિમિષે ?
નાય ! ન્યાં તુમશું અમ અંગુલિ કેં જગાવે,
અમ તંબૂરો ત્યાં અરે તૂટી જતો જલદી !

૫૮૦

સૈનિક

તારા સૈનિક હું બની આગ્યો આ વિશ્વરણે,
પ્રકૃતિના વિકારની સામે સદા લડવા,
બદી સામે પોલાદશું અંતરને ધડા
દઈ ભાગ ત્યાં ચેતન્યના પ્રગટીકરણે,

પણ હું હવરાયો ત્યાં એવા કે આવરણે
કે હું લાગ્યો પ્રપચ વિલાસમા આચડવા;
સહુ સ્વપ્ન વલ્લાં માર્ગ કે પદવી ચડવા,
નહોં જાણ્યું તે છોડના સૌ પડશે મરણે.

પ્રભુ! આવું હવે મુખ યું લઈ તારી કને ?
ક્ષમા યાચવા મેં મારો કે અધિકાર નથી :
હવે પૂર્ણ બળે બદી સામે લડું સમરે,

તારો સૈનિક બે કેવા ધા રહ્યો ઝીલી તને !
ક્ષમાપાત્ર થવા જ રહું, મારા નાથ ! મધી,
મરવું, જીતવું, એ જ સૈનિકધર્મ ખરે !

સંતકાર

જગે ખેનતા જીવનયુદ્ધ મદા કપરુ
તાગ ધામના દીપને ગખ્યો મેં સાને સગ ;
તારો બાળક હું હતો તે નદી બૂલ્યો દા,
હિરથી તારુ તેજ ન રાખ્યુ જગાક પરુ ;

તાન ગયના યાત્રીને જીવન છે અધરુ,—
નદી ગોધી સુરણીની ખાણ મેં લક્ષ્મીપ્રદા,
નદી રાય થવા કો'ની સામે ઉપાડી ગદા,
જગ બૂકવવા ન કો કાર્ય કીધુ જખરુ.

નાથ ! તારોજ પથ હું ગ્રાહી રહ્યો ધરથી,
તું તો જાણે બધી માગ ધર્મની આપરીતી ;
ઘેરા વાદળ વીજ નભોવન અંદરથી

બળતા હિંદુ વચ્ચે ચર્મ તાગ દાર મદી
તારો બાળક આવશે જીવનયુદ્ધ જીતી,
ત્યારે તું તેને ભેટરો શુ સામો આવી નદી !

૨૨

અપૂર્ણતાનું માધુર્ય

ક્ષણભંગુર માયાની સાથે રહી હસતું
ક્ષણભંગુર લાગે સૌંદર્ય બધું મધુરું :
ઝળી મેઘધનુષ્ય સમું નભમાં અધૂરું
રવિનું રથચક્ર રહે રમરણે લસતું ;

જગે માનવજાન સદા રહે વિકસતું,
છે અમોલ એ ઢાંકે કદી કો ન પામે પૂરું ;
લાગે જીવનને ગીત ઉત્તમ જે 'અમરું'
તો સદા એના કર્ણને એજ રહે અસતું.

આવે રાત અને જાગે રાજ પ્રભાત નવું,
ખરે ફૂલ તો ફૂલ નવાં ફરી જાગી બૂલે ;
જગે મૃત્યુપત્રીજ આ જીવન તાજું રહે,

બધું મિષ્ટ છે મિષ્ટ તો જાણીએ શું કડતું :
પણ એ અધૂરું તારા સ્વર્ગમાં પૂર્ણ ફૂલે,
મારા નાય! જ્યાં જીવન આ તારે પંથ વહે!

નિશ્ચલ સમૃદ્ધિ

આવ્યો જન્મ લઈ લૂટાવા જ આ જગમાં,
મારી બાળવયેથી જ ભાગ્ય મંજુ લૂંટવા :
ન ડરું તે આરભ વિષે જ પિતા ઝૂંટવા ,
પછી લૂંટવા માંજુ આરોગ્ય પ્રતિડગમાં ;

લૂંટ્યાં માત ને પ્રાત ભરી વિષ જે હુગમાં,
ભાગ્યું બહાલાં મંતાનની મીઠી કળા ઝૂંટવા ;
ધનધામ લૂંટી નાખ્યો કાળખલે છૂંટવા,
અને રાખ્યો સુવાડી હવે અંત્ય મારગમાં.

બધું લીધું ભલે ભાગ્યે જે તનફરું હતું :
દુનિયા ધરથી જાણે લૂંટવા એ જ સદા ;
મારાં રનેહ ને શ્રદ્ધા અખંડ વસે ઉરમાં

તેને ભાગ્ય કિંવા જગ કે ન લૂંટી શકનું :
મારા નાય ! હું ઝેર એ તારી વિચારું જતા,
તોડ નિશ્ચલ સમૃદ્ધિ એ સુણભંગુરમાં.

૮૪

ભૂસકા

નદી માર્યા કદી હાય ભૂસકા જીવનમાં
 એવું કે પણ પ્રાણી દગે શું આ પૃથ્વી પરે ?
 સદુ બાળક ભૂસકા મારી આનંદ ભરે,
 જડ ચેતન સૌ ઊછળી રહે રમનમાં ;

મારે ભૂસકા મેલુલો બૂમિના સિચનમાં,
 મારે મોજાંયે ભૂસકા સાગરને શિખરે ;
 ઊડા ભૂસકા માગતી ઉદ્ધા ધગાં ઊતરે,
 અને કેંક દશે ભૂસકા તારા નંદનમાં.

મેં યે ભૂસકા જીવનમાં એવા માર્યા ધણા,
 હવે એક જ માગ્વો બાકી છે મૃત્યુજ્યે ;
 તારી મૌનકક્ષા શીખરે મારાં ગીત તર્હી,

બધા શાંત મશે સણુકા દિનરાતતણા :
 નાથ ! મારુ હું ભૂસકો એવો એ સિંધુતળે,
 કે હું આવી પડું તારા પાવન પાય મર્દો !

नं० नि० का०

गणन पायभुं

भंथन

૮૫

યોજના

નિજ પૃથ્વીનાં બાળને શિક્ષણ શું મળશે
તેનો લેવા સુમાર કે નાથે ત્યાં એક સમે
દિન ને રજની નિજ પાસ બોલાવ્યાં કમે
અને પૂછ્યું શી યોજના વિશ્વતણી ફળશે ;

દિને ત્યાં નિજ આનંદસ્વર્ણ બરી કળશે
સુખસિંચનની નિજ યુક્તિ કહી બરમે ;
રજનીએ કહ્યું જઈ શોકભર્યાં કદમે
નિજ, યાજમાં આંસુ બરી સહુ શું રળશે.

દિન ને રજનીતણી યોજના સાંભળીને
પ્રભુએ નિજ બાળથડી બને મુક્ત છડી,
પછી તેમને અસ્તુ કહીને વિદાય દીધી ;

પણ આંધુમાં ખીલતી જોઈ પ્રભાકળીને
પ્રભુએ રજનીતણી યાજ પ્રશસ્ય ગણી
નાખી ચંદ્રનો ચાંદ ત્યાં દિગ્ગજવદ્ધ તેને કાધી !

૮૬

આભપ્રતીક

પડે સૂર્યતણે પડે ઝળતો ગગને
ત્યારે પૃથ્વી ગણે મને હીક આધાર થયો,
બધા ચીધતા તારકનો ભય સર્વ ગયો
અને તે જળની રહેતી ધાંધળની અગને ;

પછી એ પડે લિયકાર્ધ જતા દગને
સમગ્ર ત્યાં પૃથ્વીએ શો પટભાર વહો ;
પડાયછી જે રત્નરાશિ અવશ્ય રહો,
રજની ત્યાં બતાવે તે તારકના ઢંગને .

દુનિયા દિન જાણુની મારો ઉગાડો પળો,
પણ જાણે ન તે મારી રાતમાં છે શું ભર્યું ;
પાડી આભમાં છિદ્ર લુએ તારી આંખ મને—

મારા નાથ ! તે સર્વનો હીક એ ધાટ ધણો !
મારી રાતમાં છે મારાં આંસુનું નીર હર્યું,
તારું આભપ્રતીક જ તે દીધું આદમને !

૯૭

વેદનાનો અધિકારી

પ્રભુ ! તે મને વેદનાનો અધિકારી કીધો,
તો મેં વેદના ઉપર જીવન માટું 'ચણ્યું ;
તારે હાથ , મળ્યું તેમાં મેં માટું શ્રેય ગણ્યું,
અને ગોત્રો ત્યાંથી તારી મહેનતો માર્ગ સીધો ;

નર્તકી સૂર્યની કિરણધારનો સ્થાવ દીધો
અને વાદળની ઘેરી જાંગથી બોમ વણ્યું,
ત્યારે પીજલ કેડીથી બોમો ધનન્વ લણ્યું
અને લાખો મેઘામનમેરનો હાર લીધો.

મારા પ્રિય ગણ્યાં તે સૌ છૂટી ગયાં તનથી,
તો જ જે ખગે મારો હતો તે તું સાથે રહ્યો ;
એ જ વેદનાએ કેવો સદ્ભાગી કીધો મને

હ આ અમૃતધાર ફૂટે મારા જીવનથી :
મારા નાથ ! બધો મારો દરકબાર ગયો,
આજે ફૂલભર્યો બિભો આ રહું તારી કને !

૮૮

દુઃખનું ધારણું

‘સુખમાં ગમે સોની ને દુઃખમાં રામ રમરે,’
 પણ રામ વિના જગમાં બીજું ધારણું શું ?
 તીરઘોણા મદા ભવસાગરે તારણું શું ?
 લઈ રામનું નામ શિલા પણ સિંધુ તરે ;

સુખ પે દિન ચારનું ચાંદરણું જ હરે,
 જ્યાં એ સુખચિતનજેતું વિદારણું શું ?
 જનનું સુખને કળણેથી ઉદારણું શું ?
 સુખના દુખનો શું ન માનવ ખ્યાલ કરે ?

‘દુઃખમાં રમરે રામ’—મને જનતા શીખવે :
 સુખમાં નહીં તું રહે તો સુખને શું કરું ?
 તને રાખવા પાસે સદા મેં તો દુઃખ ચાલું :

મારા દુઃખનો ભાર તો તું જ ટકાવે હવે :
 દુઃખસિંધુ ભરી ફગડાં ખોળે મોતી ભરું,
 મારા નાથ ! ન તું વિણ કેા સુખ જવલ સહું !

૮૯

પશ્ચાત્તાપ

ક્યાંથી ક્યાંથી મથે પ્રભુ માનવને મળવા,
 ક્યાંથી ક્યાંથી ફૂટે એનાં મ્હેરભર્યાં નયનો ।
 પથ માનવી શોધતો રહે ધનગંચ્યતો
 કિંવા કીર્તિનો — ના પ્રભુને જોવા સાંભળવા ;

એની સુદ્ધિતથાં દિમ માંડશે પીગળવા
 જ્યારે આવશે તાપતો કાળ પરાજ્યનો ;
 કરશે ત્યારે કોને પોકાર એ આશ્રયનો
 બળતા નિજ જીવનથી બહાર નીકળવા !

તક ફેટલી માનવને મળે આ જીવને !
 વનમાં જનમાં પ્રભુ આવતો કોક પળે :
 ‘બાબા, ભૂખ લગી !’ કહી એ મુજને કસતો,

પણ બેપરવાં ગૂંઠું હું તો મધ્યો કવને ;
 પછી ભીડને જોઈ તો ત્યાં નહીં કોઈ મળે ;
 પણ આવી ગઈ — હવે હાથ રહું ધસતો !

૬૦

ભમમાંથી પ્રભ

જગમાં બધું જીડી જતું જ જે આખરમાં
લાગે તેની જ માયા ને મોહિની માનવને ;
દિન એક જશે બધું ચાલી, એ સંભવને
એની લેહમાં એ ન ગણે કંઈ અંતરમાં ;

પણ એક પછી એક કાળના અપરમાં
બધું જાય હોમાતું, અને એના આર્જનને
એનું ભાગ્ય સુણે ન કશું, પછી તો જીવને
જાગી જાગાડા જીએ જ્યાં દીકા રસ નિંદરમાં.

દીકા એની હથેલીના હીરલા કાચ સમા,
એના તેજલ તારલા કાચકાચા બળતા,
એનાં આંસુની માળા તે મોહિનીકંઠ બૂલે :

પણ હો મારા નાથ ! એ દેખવા ધા વસમા
છોડી કેમ ન હાથ એ તારા જીએ જળતા,
કેવી આંસુને ટીપેટીપે તારી જ્યોતિ દૂલે !

૯૧

આંસુની ભેટ

તારી લીલાના રગ ને સૌરભ દાખવવા
ફૂલડાં ભરીને અનિ મુદર દે ધરણી ;
કસખી કિરણે ગૂંથી આદર દે તરણી
તારા પૃથ્વીપલગને દીપ્તિથી સોહવવા ;

તારા ત્રિભંગ આગસદ્દારમાં ઝૂલવવા
રજની ચક્ર દે વણી અદ્ભુત આંદરણી,
ને દિગંતે મૂકી નિજ ચિત્રિત નીસરણી,
જાય મેઘ્યા ઉપા અરણે તારા ભીજવવા.

મારું અંતર તો બન્ધું દિવ્ય કા સંદેશું,
મહીં રોક ને વેદનાની અનુભૂતિ ભરી ;
મારા નામ ! જ્યાં જીવન નમારું તે જોયું કરી,

મારાં આસુ સિવાય નથી મારું ખીજું કશું ;
એ જ આંસુનાં ફૂલડાં હું તારે પામ ધરી
તારી મહેરને માટે જ નિત્ય રહું તથાસી !

૯૨

ફૂલચૂંટણી

મારા જીવનમાંથી તે ચૂરી છે કૈંક કળી,
તારી અંગુલિના પછુ લાગ્યા છે ડખ મને,
પછુ એ કળીઓ ખીલશે રહી તારી કને
અને શોભશે ત્યાં તારા વિશ્વને ગુચ્છ લળી ;

મુજ જીવનમાં ખરતે કરમાઈ વળી
નદી ફું કદી જગત્વી એ શકતે જતને ;
ભિગતાં નયનાં ફૂલપાન સદા જીવને
બને ધન્ય ચૂટાઈ તે તારેજ હાથ ઢળી.

ધીમે ધીમે ફૂલો કરમાઈ જતાં ખરીને,
જોઈ જોઈ તે સૌ મારું આંતર ખાક થતું ;
લલે ચૂંટતાં ડાળી આ મારી રહે થયરી,

લલે આંસુ ઢળે એની મુંઝરતા સ્મરીને
મારું જીવન વ્યક્ત જ જે કરવા મથતું
તે તો ધન્ય બન્યું, પ્રભુ ! તારી હથેલી ભરી !

૯૩

સત્યનું મોતી

મુખ પાછળ હું લટક્યો મુજ યૌવનમાં
 કે તે પ્રાપ્ત કરી પછી હું તારે પંથ ચડું ;
 મુખ ના પશુ દુઃખ જ આવી ત્યાં રહેતું ખડું
 અને હું પડતો ગયો ત્યાં વધુ બંધનમાં ;

ધનદોલત ને સ્વજનો ગયાં જીવનમાં
 ખાડો પાડી, હવે તેની પૂઠે ન હું અથડું ;
 તારો હાથ ધરી જગમૂડની સાથે લડું,
 અને મડી રહું હવે સત્યના મંથનમાં.

મારી આંખે રહ્યું એક સત્ય ઊંડું અજાણી,
 અર્નતત્વ વસોબ્યા વિના તે મળે ન કહી ;
 તારો દોર ધરી, નાથ ! સાધવા એ શમણું

અર્નતત્વના સિંધુમાં એવી ભરું ડૂબાડી,
 કે બળીતે ઝળી શકતા જેવા તારા નહીં
 પશુ લાવું અપ્રાપ્ય તે મોતી હું સત્યનણું !

૯૪

કબૂતરખાનું

આવી આગણ્ય એક કબૂતર હોજી ખડું,
તેને અજના દાણા મેં નાખ્યા કુતૂહલથી;
તે તો ખાઈને જોડી ગયું, પછી તે પગથી
આવ્યાં એટલાં કે ત્યાં ભરાઈ ગયું સૂંપકું;

મુઠ્ઠી અજથી વાધી હવે લાડું હું સૂંપકું,
પણ આવી વધુ ભરી દે ઉર ધાંધળથી;
નહીં જાય જોડી હવે આગણ્ય આગળથી,
તે થયું ઉર મારું કબૂતરખાનું ખડું!

એક એવણા મારી પપાળી મેં અંતરમાં
ત્યાં તો આવી અનેક ત્યાં માગતી લાખં રૂપે;
કરતો જાઉં હવે હું તેમ અનેક જોડે—

જશે જીવન એમ ખવાઈ શું આખરમાં?
આ કબૂતરખાનું હવે તો મને જ દૂપે,
નાથ! શેં મેં ન જાણ્યું એ મારુંજ ખાઈ લેતે!

૬

૯૫

પાંજરાપોળ

પ્રભુ! આ તારી પાંજરાપોળમાં શું શું ભર્યું!
હસતું રડતું શું આ તારા મહાભવને!
લૂંપાં, લંગડાં, માંદલાં પ્રાણી દુખી જીવને
અમે રાખ્યા પાંજરાપોળનું સ્થાન કર્યું;

અમ પૃથ્વીનું જીવન એવું શું નીચ દર્શું,
ગણ્યું તેને અપાત્ર શું વિશ્વના ગૌરવને,
૬ આ હિંસક પ્રાણીઓશું સહુ માનવને
સાથે રાખી અસાર એ જીવનને ચીતર્યું!

ખરે, માનવજિંદગી શું અહીં દુઃખી નથી?
હંજી ક્યાં પશુતા પણ એની છે લેશ ગઈ!
કવી નિર્દય, તામસી, દેવી ને દંભજરી—

કરી જિંદગી માંદલી એ તનથી મનથી!
મારા નાચ! આ પૃથ્વી છે પાંજરાપોળ યદ્ય,
૭ આ જિંદગીમાં ભરી પાંજરાપોળ ખરી!

૯૬

પશુનો પશુ

ફરતી ધરતી પર સો પશુપ્રાણીતણો
 થયો માલિક માનવ તો નિજ ભુદ્ધિયક્ષી,
 એની સામે પશુમજા કાઈ શક્યું ન ટકી,
 એની સેવામાં આલથી ઊતર્યા દેવગણો ;

નભરાજન દેવગરુડતણાં બિડણો
 પશુ વીધીને વાદળનાં શિખરે ઠંચકી
 ઊંચે ઊંચે એ દેવગંગામાં ભરી ડૂબકી
 લાવે તારકજિપથી ચૂંટી કે તેજસ્વણો !

પ્રભુ ! માનવ એ થયો આખરે પૃથ્વીપતિ :
 પેસી પાતાળમાં પણ શેષભંડાર લૂંટી
 એની શક્તિ મહત્તાનો મર્વ એ પોષી રહ્યો !

અર્ધદેવ સમી તરતી મુખે જ્યોતિ હની,
 તહીં માનવતા પણ શું ગઈ એની છત્રી—
 ફરી માનવ શું પ્રશ્નનો પશુ નેહ થયો ?

૯૭

માનવતાની પશુતા

પ્રભુ ! માનવનો અવનાર શો આજ બન્યો !
 એને દ્વિસક દંત ને ન્હોર શા ઊઘ્યા ફરી !
 લાખ વર્ષની સંસ્કૃતિ એની ક્યાં અંતે સરી ?
 પાછો હીન પશુત્વના શા વનપાઠ લણ્યો !

જેની બુદ્ધિએ ધોર અસ્તાન-અધાર હણ્યો,
 તે શું એજ અધારને રૂપ હશે જિતરી ?
 જેનાં સ્વપ્નેનાં ઇંદ્રધનુ દેતાં બ્યોમ ભરી,
 તેની આંખે શે આંધીનો પંથ સુખાર્ય ગણ્યો ?

પ્રભુ ! બ્યોમની પોથીમાં અક્ષર તારા પજા,
 તેને કૈંક ઉકલતાં માનવની પ્રભુતા
 ચઢી આલશિરે ને ત્યાં મેધસ્વરો ગગણા—

વનનાદ સુણી તેમાં જંગી ફરી પશુતા :
 પ્રભુતાભર અક્ષર લોચનથી ગગણા
 બની તાતા અંગાર : શો માનવની લઘુતા !,

તારું ખડ્ગ

નભને ક્ષિપ્રે જ્યારે તીવ્ર મધ્યાહ્ન તપે
અને ગર્વની દૃષ્ટિ ત્યાં જાય ઊંચે ચડી,
જ્યારે રેનેહથુ નિર્દય સત્તા રહેલું લક્ષી,
ગગવા ગરીબી જ્યારે શ્રીમતતા તક્ષપે,

જ્યારે પાંખ ઊંચે જગે ઝેરભર્યા વિટપે,
જ્યારે જીવનની લક્ષીમાં નેકી દિસે પડતી,
જ્યારે સંતોની આંખ રહે રુધિરે રડતી,
ત્યારે કોની કને જઈને ધરણી વિલપે !

બધે ઘોર નિરાશાની ખીણ મોં ફાડી રહે,
તેમાં માનવકેર ઝિંકાતું બરે ફૂગડી,
કાળાં વાદળથી બની છવન ત્યાં નરતુ

જ્યારે કુઝ ગુલામીના ધા અગણિત રાહે,
પ્રભુ ! મેં ત્યારે વાદળ ચીરીને આલયકી
તારું ખડ્ગ દીઠું વીજ જેવું ત્યાં ઊતરતું !

તારું ખડ્ગ

નબને શિખરે જ્યારે તીવ્ર મધ્યાહ્ન તપે
અને ગર્વની દૃષ્ટિ ત્યાં જાય ઉગે ચડી,
જ્યારે રનેહયુ નિર્દય સત્તા રહેં લડતી,
ગગવા ગરીબી જ્યારે શ્રીમંતતા તલપે,

જ્યારે પાંખ ઉગે જગે એરભર્યા વિલપે,
જ્યારે લુહમની બહીમાં નેકા દિસે પડતી,
જ્યારે સંતોની આંખ રહે રુધિરે રડતી,
ત્યારે કાની કને જઈને ધરણી વિલપે !

બધે ઘોર નિરાશાની ખીણ મેં ફાડી રહે,
તેમાં માનવઉર ક્રિંકાતું બરે દુઝડી,
કાળાં વાદળથી ખની છવન ત્યાં નરતું

જ્યારે દુઃખ ગુલામીના ધા અગણિત રાહે,
પ્રભુ ! મેં ત્યારે વાદળ ચીરીને આબચટ્ટી
તારું ખડ્ગ દીકું વીજ જેવું ત્યાં ઊતરતું !

૧૦૧

નવી સ્વપ્નસૃષ્ટિ

ન્યારે ઊંઘનાં પોપચાં અંતરમાં ઊઘડે
અને સ્વપ્નની આંખ ભુએ મહો સૃષ્ટિ નવી,
ત્યારે હુંમાનો હું તેમાં મુક્તપણે ગૂંચવી
કેં અસંબદ્ધ દેશ ને કાળ વિશે રખડે;

જેમ વાદળમાં ખીલે વાદળ ખાત્રી પડે
અને ઘાટમાં ઘાટ અનેક રહે ચગવી,
તેમ ચિત્રમાં ચિત્ર સાં દે મનને ગૂંચવી,
અને પોપચાં પાછાં ઢાકતાં એ સૃષ્ટિ ઊડે.

મારા નાથ! અમારા આ જગતા જીવનમાં
જે હજારો કે ભાંગ ને ફેડ ચલા કરતી;
અમને એક જીવન આટલું રોજ ભીંસે,

ખોલે ત્યાં આણું ખીલું શું ઊંઘના બધનમાં?
નાથ! સૃષ્ટિ બતાવ ત્યાં એવી કો પાંગરતી
કે ત્યાં સત્યનું સ્વપ્ન ને સ્વપ્નનું સત્ય દિસે!

૧૦૨

શ્રુતિ ને સ્મૃતિ

હશે ભાગ્યે લીધું મારા જીવનમાંથી ધણું
પણ મારી કને, હજી બાકી છે કેંક રત્નું ;
બહેતી દુનિઆ સંદે જોવાનું સર્વ વત્નું,
ગયા ખડ તૂટી ને રત્નું પૂરે કાક કણું ;

એક હાથે લીધું તેથી લીધું અનેકગણું,
એક મોતીયકી સો સો આંસુનું હાણું સત્નું ;
રસવર્તુષ વટતાં જીવન વટનું લત્નું,
તોય ખેડિત મેધધનુશું રત્નું ચમણું.

ધન ધોર ગયું — ગમડાટ બધા ય ગયા,
ગયાં ફૂલ જૂંદાઈ તે મૂશળધાર જળે,
કેંક કાંબલીઓ પણ મધ્યથી ભાંગી ગઈ,—

પણ જીવનમાં તારા જે ભણકાર થયા,
તે ન કાઈ હવે શકે તોડી હજાર કળેઃ
નાય! જોજ ખરી શ્રુતિ ને સ્મૃતિ મારી ધઈ!

૧૦૩

શુદ્ધીકરણ

જ્યારે જીવનકરી સ્વાભાવિક સુંદરતા
અને નેકીનું અંતિમ મિલ્કુ, જનું કરીને,
જ્યારે પાપના તાપથી જીવનમંજરીને
સૂકવી દઈ દાઝતી અંતઃક્રિયકરતા,

જ્યારે મોહના વાયુવટોળ ભેડી નરના
ફૂંકતા ધૂળ વાસનાની નયનો ભરીને,
ત્યારે, હો મારા નાથ ! તું મેઘચું ઊતરીને
તારી મૂશળધારે દે ધોઈ એ પામરતા !

તારી વીજના બાલાથી ચીરી દે સર્વ બદી,
તારા ગર્જનથી દે ધ્રુવથી સૌ વૃત્તિ ખૂરી,
બધી ધૂળ દગાવી દે સ્નેહતીરે ઝરવો !

નાથ ! તું વિષ્ણુ જીવન કાણુ ઉગારે કરી ?
જગને ભીંજવી મુંઝી સૌ અનિષ્ટ ચૂરી
દેજે તારી દયા ધનુર્પીછીથી ચીતરતો !

૧૦૪

અમૃતકૂપં

મારા અંતરકૂપમાં રેડ રહો કરતો
 મારી જીવનવાડીને સિંચવા નિત્ય જળે ;
 મદ્યું જળ ત્યાં ઘટમાળથી ચાળે દળે
 તેના કાઠવ જલ ને શાપમાં રૂહે કરતો ;

જતો લીલાપ્રજાવ ત્યાં વાડીએ ઓસરતો,
 જળ સાટે થતો વધુ કાઠવ કૂપતળે ;
 થયો વાડીમાં કીચડ ને કચરો સધળે
 તોય કૂપ એ ગાળવા હું ન કશું કરતો.

આવે છે અમી તારું, હો નાથ ! એ કૂપમહી,
 ગાણી એ' હવે કાઠવ દૂર કીધો મેં ભવે ;
 થયો સ્વચ્છ એ તારા જ નામની નિર્મળામી,

મારી વાડી વિષે લયે શી 'લીલાલ્હેર અહીં !
 અમી તારું જિવાડે મને અવતાર નવે,
 મારો કૂપ ભરે તારી એક જ અંજલિથી !

૧૦૫

ટાણું

કાળાં વાદળ દિનને ઘેરી લે ચોગૂમથી
અને સર્વ દિશા ફૂંચતી દિસે આંખડીમાં,
ન્યારે જીવન કપતું રહે દુખની ઝડીમાં,
અધુ તૂટતું ઊડી જતું લાગે આશ્રમથી ;

ન્યારે મારું હું હાક અચાવવા રીતમથી,
ત્યારે તું ભાવે આવતો ના મારી એ ધડીમાં ;
બળ પૂરશે વેદના એ મારી પાંખડીમાં,
તે અધી મારી ચિંતા જરો આપ-ઉદમથી.

પણ ન્યારે જો પારે લાનુગો આંગળુમાં
અને વૈભવમાં મારું જીવન ગય ગળી,
ન્યારે ઋદ્ધિવિશ્વાસમાં ગર્વની ટોચે ફરું,

ત્યારે હો માગ નાથ ! તું આવજો તે ક્ષણમાં,
મને લેજો ઉગારી જતો ઊંડા ગર્ભે દળી,—
અરે ત્યારેજ છે તારી સાલનું ટાણું ખરું !

૧૦૬

ધુરખો

તારાં સર્વ છુપામણ્યાં હું હવે જાણી ગયો,
 અહો રાજરાજેશ્વર પ્રેમસામ્રાજ્યતણા !
 તારી પ્રેમકલા વિશે કાઈ દિસે ન મળ્યા,
 નાખી વિશ્વતણો ધુરખો તું અદૃશ્ય રહ્યો ;

રાતે ઊદ્ભવ્યો તે અધારપડેડો મલો,
 રવિદર્પણથી દિને બની કાપી જમણ્યા ;
 કેંક જુદા ને વાદળના કરીને વીંઝ્યા
 અમોઘી મુખ તારું છુપાવવા શક્ત મયો.

જ્યારે આનંદજ્યોતિ જરા અમને તપવે,
 ત્યારે દૂરથી આવી પડે તારી આંસુઝડી ;
 અમ ઉર દબકતો તું લાડકા બરીને

પછી ત્યાં ખખડાટ દસી અમને પજવે :
 તારો એ જ હવે ધુરખો રાખું હું પકડી,
 નાંચ ! જો મુખ તારું ઉઘાડું હું રું કરીને !

૧૦૭

જ્યોતિ ને છાયા

સદા જ્યોતિનો કેટલો ધરી ધસે છાયા જો
 કે એ છાયા પૂડે સદા જ્યોતિ રહે ધસતી—
 એ જ મુંઝવણી જનઅંતરમાં વસતી
 રાખે જીવનને ખમચાતું દરેક રંગે ;

પણ ત્રિશના જીવનમાં ગૂઢ હિમા ધરે
 તે જ જીવનશક્તિને જ્યોતિપથે કસતી
 રાખે છાયાને વેગળા જીવનથી ખસતી,
 તોય માનવ નાખતો છાયાની ખેડી પડે.

બલે જ્યોતિ ને છાયાનું દંદ આ ખેલ્યા કરે,
 બલે છાયા કે ઢાંકી ધડી ઉરગૌરવને ;
 પણ જીવન તો રહ્યું બાળક જ્યોતિતણું,

તે હો જ્યોતિપિતા ! તું વિના કેનો કાચ ધરે !
 મારા તારક સૂર્ય સહી સમા બાંધવને ,
 ઊડી લેવું શું સ્વાભવ છાયાતણું શરણું ?

૧૦૮

આનંદ

નારા વિશ્વમાં આનંદ તે શું લયો છી કમી,
કે આ વેદના સાથે હું આંધુ જ દાખ્યા કરું ?
હું એ વેદનાને શિર ખેસી બધે વિચરું
જેમ લગડો અંધશિરે રહે પૃથ્વી ભમી ;

નવલાં વસનોમાં ઉપા રહે રોજ રમી,
રગરગભર્યા તેના ખેલ હું જોતો ફરું ;
મધુરી લહરી સહ હું સુણવા જીતરું
જોગતાં ફૂલપાનની વાત કે બાળ સમી.

ભર્યા વિશ્વમાં ચેતન આ નથી ક્યાં બળતું ?
તારા તારક સૂર્ય બધા જળતા જ રહે :
નહી શક્તિનો ઉદ્ભવ ચામ અંગાર વિના,

તો ક્યાં જીવન વેદનાઘોણું રહે લળતું ?
ભલે રોજ નવી નવી વેદના આવી દહે,
પ્રભુ ! આનંદ ક્યાં , અટક્યા તારા આ કવિના ?

નંદનિકા

ગવન છઠ્ઠું

ગ્રંથન

૧૦૯

દ્વંદ્વલીલા

નહી જ્યોતિ વિના કદી આંખ નિહાળી શકે,
તો એ આંખ વિના પણ જ્યોતિને દ્રાણ કહે ?
નહી છલ વિના મુખે કો રસારવાદ મળે,
તો એ રવાદ વિના ખાલી છલ મુખે સળકે ;

બધો વિશ્વનો આનંદ દ્વં વિશે જલકે,
નહી એકલતામાં કરું પણ વિશે રૂને ;
નિજ સર્જનમાં રહી સર્જક નિત્ય લળે,
અને સર્જક જોઈએ ન સર્જન લેણ દરે.

તારે લીધે જ આનંદ મારા પ્રકુશ્લ બને,
મારે લીધે જ વિશ્વને ખીલવી તું ય ખીલે ;
મારા જીવનમાં સદા મેં ગૂંથી રાખ્યો તને,

ત્યારે હો મારા પ્રેમજ નાય ! ત્રિજીવનમાં
તારો પ્રેમ તું યોગત ક્યાં અને કેવે રિલે,
તેને ઝીલવા હું જ ન હોત જો જીવનમાં !

૧૧૦

શતપાંદડી પંકજ

શતપાંદડી પંકજ આ મારા અંતરનું
 નહીં ખોલશે શું બધી પાંદડી તેની પૂરી ?
 જુગોજુગથી તારી સુગંધ ભરી મધુરી
 પ્રગટાવશે તત્ત્વ ન શું નિજ ગહ્વરનું ?

જીગી પંકથી સુંદર બાળ સરોવરનું
 જોશે શું ખરતી નિજ પાંદડીને અધૂરી !
 તારી મહેર, હો નાથ ! શું જીનરશે અમૂરી ?
 ક્યારે ખોલશે રાત્રિથી પદ્મ પ્રભાકરનું ?

મારા પંકજમાં મધ છે તુજ કાજ ભર્યું,
 કેવો તું જ દલેદલ ગૂઢ રહી પમરે !
 એને પક કે વારિ ન મેલથી ભીંજવશે,

એનું યુવનસત્ત્વ બધું ક્યું માંહીં નર્યું :
 મારા ભાનુમધુકર ! આવ, ઉધાડ કરે !
 તું વિના શતપાંદડી આ કેાણ ખીલવશે ?

૧૧૧

જીવનનો વકરો

મૃત્યુ ! તારું રચ્યું પ્રિય હોય ન કેમ તને ?
તારી સૃષ્ટિને ચાહ્યા વિના તો હું કેમ રહું ?
જેમાં તારો જ હાથ ને તારી કળા હું મહું,
તેને કેમ કદી હું વિસારી શકું જીવને !

તે આ સૃષ્ટિ ગૂંથી તારા સ્નેહતણા મથને
તો ત્યાં ગ્નેહ વિના તારે પંથ હું કેમ વહું ?
તારાં બાળ બધાં મારાં બંધુ સમાન ચહું ;—
પિના ! કાણુ જીવંત બનીએ અમે તારી કને ?

હું ન જાણું કશું જો નાનપ મોટપનું,
તારી પાસે જહીં કાઈ નાનો કે મોટો નથી ;
હું તો સૌને , ચહું જો હું ચાહું તને જ ખરો,

હું યુવાને યુવાન ને વૃદ્ધમાં વૃદ્ધ બનું :
મારા નાથ ! હું તો તારો સ્નેહ જ દૂરું મથી,
વધે સ્નેહે જ આ મારા જીવનનો વકરો !

૧૧૨

વિયોગદુઃખ

તારું સર્જન તું કરીને, પ્રભુ! ગુપ્ત રહ્યો :
 નિજ નાથને શોધી રહ્યું બધું વિશ્વ દલે ;
 બધું જીવન દેનારો રહેતા અદૃશ્ય બલે
 નહીં તારો વિયોગ એ કાઈથી વન્ય સહો ;

તે તો કાઈને ના તારા પંથનો મર્મ દહ્યો :
 તારા તારા પરસ્પર પૃષ્ઠી દગો ચગલે ;
 અને આ કવિ તારો ચે કાવ્યો અનેક કલે
 તને હાંકતો રાજ વિયોગના દુઃખે દહ્યો.

બવનાં બલે દુઃખ અનેક રહે કનડી,
 પથ્ય તે સહુ સ્વાર્થતાણાં પડ્યા બાઝ્યાં હિરે ;
 પ્રભુ! તારા વિયોગથી બલ્યો મેં સ્નેહ ખરો

તારે કાઈ વિયોગે ન દાઝ્યો હું એક ધડી ;
 એ વિયોગને દુઃખેજ સર્વમાં સ્નેહ રહુરે,
 આવે અસિ વિના નહીં દૂધમાં ચે ઉભરો !

૧૧૩

પ્રેમનો ભાર

તારા ધામયજ્ઞી સરજી જરા આવ્યો અહીં,
તારા પ્રેમનો ભાર ચમ્પો નહોં હું ઊંચકી ;
કડવી મીઠી આ દુનિયામાં રહો લટકી,
પણ તારી ગતિ થઈ આખથી દૂર નહોં ;

તું તો પૂડે પૂડે સદા આવતો જાઉં જહોં,
પકું કે ખકું ત્યાં તારો હાથ રહે ફરકી ;
જેને સ્પર્શ કરું તે જતું મુજથી સરકી
ને તું તેડે જતાં તુંથી હું જતો ભાગી કહોં.

તાતું આખું હું ઊડીને ખાવા જતો અડધું,
જાણે એ અડધામહીં સ્વાદ વિશેષ હતો !
બધા વિશ્વવિભાગમાં તું જ અખંડ રહ્યો,

ત્યાં આ પ્રેમના દૂકડા હું લઈને શું વધું ?
મારા નાથ ! જ્યાં કે દૂકડોય ન મારો થતો,
ચાને મેં ધરથી નહોં માત્ર તને જ ચલો ?

૧૧૪

પ્રેમનું મૂલ્ય

આપી જાણે જે પ્રેમ તે પ્રેમને પામી શકે,
આપી જાણ્યો નહીં તેણે પ્રેમ ન જાણ્યો કદી;
મુખથી જાણે માત્ર જે પ્રેમનું નામ વદી
તે ન પ્રેમકસોટી વિને પળવાર ટકે :

સદા સિંધુને આપતી વારિ ભરી છલકે
પામે સિંધુની જાછજાતી મહાજીર્મી નહીં;
બલે વાટ તળાવ જુએ કદી એક સદી
પણ સિંધુની ઊંજ તે પામે ન દાર્દર તકે.

લોક માગે બધું તારી પાસે દરેક પળે,
પણ આપી ન જાણે કશું ઉર એતું કદા;
વશુમાયે તું જન્મ ને જીવન દે અમને

પણ પ્રેમ તને જરા દેતાં શે ઉર ખળે ?
માગ નાચ ! તું પ્રેમતણાજ જી મૂખ્યો સદા,
પણ પ્રેમનું મૂલ્ય ખટું નથી સાદમને !

૧૧૫

પાનીનાં કંકુ

તારી વાટ નિકાળી રતો હું જુગોજુગથી,
 ક્યારે આવશે તું મારી ઝૂંપડીએ હસતો ;
 બહુ લાંબો લાંબો તારો પંથ મને દિસતો :
 લાંબો તારા ને વાજની જોતરી પગથી

ધીમે ચાલતો નીરવ ફૂલ સનાં ડમથી,
 અને પાનીનાં કંકુથી માર્ગે કરી લસતો
 ત્યારે આવશે તું મળવા મને ઉલ્લસતો,
 ત્યારે કેમ પિછાનીશ હું તને આ દમથી ?

અહા ! પ્રેમીને હોય કદી એવી મૂંઝવણી ?
 આપોઆપ એ જાણી લે પ્રેમીની આંખ બધું,
 પગલાં મુજે પ્રેમીનાં કર્ણે બની સરવા,

અને આલિંગવા ઉરતાર રહે પ્રકાશી :
 નાચ ! એવો હું પ્રેમમાં ક્યારે વચાર્ય વધું
 તારી પાનીનાં કંકુ ઉરે મુજ સંધરવા !

૧૧૬

કુવારો

મારો પ્રેમ પળેપળ હું જીવને અરપું,
 અને તે શતધારે ફરી મુજપે વરસે;
 મારું ગાન ગવાતું રહે રજનીદિવસે
 ને ફરી શતધા પડ્યા તેના ત્યાં ઝડપું;

તને પહોંચવા કાઠી રીતે જીવને તલપુ
 મારી જીર્મિ પ્રચંડ ચગાવી અનેક રસે,
 મારો આત્મકુવારો જીડે સ્વર્ગની તરસે
 તેનાં લાખ સરે પડતાં અમીથી યરપું.

હું તો એકજ સેર ઉડાવતો તારી બણી,
 તેની લાખ ફરીને તું વેરતો મારી પરે;
 તારી મહેરનાં મોતી એ વર્તુલે કેવાં જૂલે,

પ્રભુ! મંજરી ત્યાં ફરી મારાં પ્રેમાશ્રુતણી!
 માગ પ્રેમના બંધને કેવું સૌંદર્ય ઝરે!
 તારાં હાસ્યનાં ધ્રુવધનુયે ત્યાં કેવાં ખૂલે!

૧૧૭

પ્રેમનો પંથ

અહા પ્રેમનો પંથ છે કંટકપૂર્ણ સદા :
લાગે દૂરથી ધ્રુવનુષ્ય સમો દગને
દીપતો બહુ રંગોરંગી મનોગગને
નિજ મુંઢતામહી નિત્ય આનંદપ્રદા ;

નહી માનવ જાણતો એ જ છે રત્નગદા
અણુદીક રહી પડતી હૃદયે જગને,
એના ધા પર ધા પડતાં જળતી અગને
કચરાઈને રહેવું, ન બોલવો બોલ શદા !

પ્રભુ ! પ્રેમનો પથ છે મંકટપૂર્ણ ઘણો :
એમાં વીરની વીર્યતાની છે ક્રોડી ખરી ;
અંગેઅંગ ચિરાય ને લાગે બધું વસમું,

તોય આંખ વસ્યા ધ્રુવને ચીધતો બમણો
ગળું કાપી જે સામે મુખે ધસી ગય મરી
તેજ જીવન જાણે જીતી ખરા વીર સમું !

૧૧૮

પ્રેમતુલા

નહીં પર્વતટોચથી નાથ નજીક વસે,
 નહીં ઊંડેરી ખીણથી તે વધુ દૂર રહે,
 નહીં કે દૂર સ્વર્ગભર્યા ગૂઢ આભગૃહે
 એના વૈભવ કાટિક લાનુભર્યો વિલસે ;

બલે વિશ્વદિગત સદા દૂર દૂર ખસે,
 જ્યોતિર્વર્ષ અગણ્ય સમાવતો કાળ વહે,
 એને જોળતી માનવઆંખ જ્યાં જોવા ચહે,
 ત્યાં એ આંખ વિષે જ છૂપો જોડો જોડો હસે !

હશે મેઘની ધારામાં અદ્ભુત એની કળા,
 તે નથી મારાં આંસુમાં એની કળા કમતી ;
 હશે તારકમાં એની જ્યોત બરી અચળા,

તો નથી મારા આત્માની યે કદી આયમતી :
 સદા વિશ્વે છે નાથની પ્રેમતુલા વિમળા,
 નહીં દૂર નજીક કે જોાંધીવધુ નમતી !

૧૨૦

અમુક્ત

‘ મને નાખ્યો તે બાંધીને આ તારા પિંજરમાં,
અને હું મારી મુક્તિની મોટેરી વાત કરું ;
મુઠું કે તને જોઈ નહીં, કે ન કાંઈ સ્મરું
ક્યા દોષે નંખાવ્યો હું પીડનગદ્ગદરમાં ;

ઊડે ઊડે નિદ્રાળુ હું ગેતરી બીતરમાં
પણ ત્યાંયે અંધારયું આયડી પાછો કરું ;
તે તો પિંજરમાં મુક્યું પિંજર આ કપડું,
ને એ બહેની કૂચી તું રાખી રહ્યો કરમાં.

તનપિંજર તું મારું ખોલશે, નાથ ! કદા,
તોય આ તાગ વિશ્વના પિંજરથી ન છડું ;
પામું મુક્તિ બલે તનથી પણ આખરની,

પણ હું તારા સ્નેહનું બંધન માગું સદા—
તારું બાળ કદાપિ પડી ન શકે વિખૂડું,
તારી પાસેજ સખજે કૂચી તે પિંજરની !

૧૨૧

પ્રેમસરોજ

ત્યારે હું તારા પ્રેમનો, નાથ! વિચાર કરું,
 ત્યારે આ મારા પારિવ પ્રેમ સૌ તૂટી પડે;
 મને સૌ સ્વજનો વગરમાં રહે સ્વાર્થ વડે,
 રખે હું મારા પ્રેમનો માર્ગ કો અન્ય ધરું;

અને હું તને, નાથ! સમું અથવા વિસરું,
 પણ તું આવી મારી સદા ઉરસીડી ચડે,
 મને જોવા જોવાડવા ખૂણે ખૂણે અથડે,
 અને 'તોય' હું અંધનમુક્ત બધે વિહરું.

બાલા! પૂઠે પૂઠે તું તો આવતો નિત્ય ચડી
 પણ હું નહીં જોઉં જરા ફરી તારી બહુડી;
 કેવી વીનવતી તારી પ્રેમજી આંખ હશે,

પણ મારી રહે હજીયે ભવધૂળ ગ્રહી:
 નાથ! પ્રેમ છે તારો સદા તપતો તરણિ,
 તોય શું ન સરોજશો આ મારો પ્રેમ યશે?

૧૨૨

પ્રેમનું ધારણ

ત્યારે હું તારા પ્રેમથી છેક અગ્નિ હોતો,
ત્યારે હું ફૂલતો મારી ઈચ્છા ને શક્તિ થકી ;
પછી ત્યારે એ ઈચ્છા કે શક્તિ ન રહેતી ટકી,
ત્યારે હું માત્ર ઉર અનેક રીતે ફગતો ;

તારા પીર પેગમર સંત અને લગતો
તારા પ્રેમનો બાર એ સર્વ રહ્યા ઊંચકી ;
પણ એકલી શુદ્ધિ ન મારી વિચારી થકી
કાણુ જીવનભાર જગે વહેતો છુપતો.

દીર્ઘ મે તારા પ્રેમનું આલ અસીમ હવે
ત્યારે ઈચ્છા ને શક્તિ મે ત્યાં જ દીકી ધૂમતી ;
લાખો ગોળ ધૂમે ઊડતા એ જ આલ વિધે

તેને આલ ન ધારે તો કાણુ સમા જૂલવે ?
મારા નાથ ! નથી અમ ઈચ્છાનું મૃત્યુ રતી—
અમ ગર્વ તું પોષી રહ્યો તારા પ્રેમભિરે !

૧૨૩

શક્તિ ને સ્નેહ

તારો સબરો આ માનવ તારીજ સામે પડે
એવી ગૂંચ શી રાખી તે આ તારા સર્જનની ?
છોડી ગાંઠ તે શક્તિથી સ્નેહના બંધનની
જગ જીતવા માગે સદા નિજ શક્તિ વડે ;

નિજ બંધુને દાનવા બાંધવા તે જીપડે,
ન કરે પરવા કશી સત્યના પાલનની ;
પશુ આખર આવશે એના એ મંથનની
બ્યારે મૃત્યુ કે વિશ્વ જ એનો વિનાશ ઘડે.

જીતી જીતીને કેટલું જીતશે માનવ આ ?
નહીં એકલી શક્તિ કદી જગ જીતી શકે ;
તને જીતવાનો મને કીમિયો લાખ્યો ખરે,

એક સ્નેહ જ ઝાલી શકે તારો પાલવ હા :
જગ પાસે નહીં તો તું પાસે શી શક્તિ દે ?
તને, નાથ ! હું સ્નેહચક્રી જ જીતુ સમરે !

૧૨૪

સર્વસ્વ

મારી પાસે તું છે પછી છે બધું મારી કને,
મારે તું જ થયો પછી શું જગે મારું નથી ?
મારી રક્તામાં બધી વિશ્વની લક્ષ્મી મથી
મને આપે તું તોય હું તો બસ મારું તને ;

નાથ ! દૂર હવે થાઉં તુથી એ કેમ બને ?
અમી પામવા તારું રહ્યો જન્મોજન્મ મથી ;
કોણ સૂર્યને તેની જ જ્યોતિ બતાવે કથી ?
તું વિના બધું જીવન લાગે અકારું મને.

મારે અંતર ઝૂંકતો દીપ હવે ઝળૂંકે,
તારા તેજનું તેજ તું પૂરજે, નાથ ! તહીં ;
એની જ્યોત અખંડ જળાવજે ઊંચે જતી,

તારા સત્યથી આંખ રખે કદી એની ચૂકે ;
બળે કે એ જીજ્ઞાસ, છતાં તારા સત્યમહી :
જીવને, મરણે, અનંતત્વે હો એ જ મતિ !

૧૨૫

અવિરત શોધ

તને ક્યાં ક્યાંથી જોળતો આવ્યો હું આજ લગી ?
અગણિત યુગોથી બધે તને શોધી વળ્યો :
જળમાં થળમાં પડી પથ્થરથી નીકળ્યો,
જઈ જલ્લ વિષે રહ્યો ભૂમિને હું વળગી ;

હીલાલ્લેખરી તરુસૃષ્ટિ કરી અગગી
હું તો પક્ષી અને પશુમાં યુગ દેંક પળ્યો ;
પછી અંતે આ માનવદેહમાં આવી લાલ્યો,
ને હવે વિરહાનલ ખૂન રહ્યો સળગી.

મારે ક્યાં ક્યાં ને ક્યાં સુધી જોળ્યા તને કરવું !
તને ક્યાં સુધી એમ છુપાઈને રહેવું ગમે ?
તારો ગૂઢ નિવાસ બતાવ્યો છે પ્રેમે મને,

હવે અણ્યું મેં કેમ ને ક્યાં તને આંતરવું :
મારાં ગીતના ગાંઠ આ જાણ બંધાતા કેમે,
મારા નાથ ! હવે સરવું નથી રહેલું તને !

૧૨૬

પ્રેમની અસીમતા

જગે પ્રેમની કોઈ સીમા નહીં હોઈ શકે,
કાકે પ્રેમ મહાન એ તારે જ હો વસે ;
અહીં માનવ પ્રેમના દૂકડા લેવા ધને,
પણ કેટલું એનું પરિમિત હોર ટકે ?

કદી તારાને કો ગણી માપી શકે ખલકે
પણ આભને હોડળમા ભરી કાપુ ઝસે ?
જેમ વાધીએ તેમ એ પ્રેમદિગત ખસે,
અને છવન પૂઠે જતુ વચમાં અટકે.

મારું અંતર પીગળતું મારી આંખે ઢળે,
પણ પ્રેમ નથી કેં હિમાલય જેવો હોરે ;
વહને કો અઘૌઠિકે જ્યોતિ કહે હસતી,

પણ પ્રેમ હોરે કઈ દીપ સમો ન બળે :
મારા નાથ ! આ પ્રેમને નામે જે હૈયે રુકુરે
તે તો તારી અસીમતા મારી સીમા ઝસતી !

૧૨૭

પ્રેમની પૂર્ણિમા

તારા શુદ્ધ અસૌકિક પ્રેમને પાત્ર થવા
અમને કરવા દે પ્રયોગ તું પ્રેમતણા :
અમ અંતરમાં રહ્યા સ્વાર્થ વિકાર ઘણા
તેને પ્રેમને નામે અમે ચહીએ કયવા ;

પછી માંડીએ પ્રેમતણાં કિરણો મથના
સ્વજનો જનણધુઓશું પ્રયત્ને બમણા ;
ધીરે ધીરે જતી વૂટતી અમ સૌ ભ્રમણા—
અંતે લાગીએ તારા જ પ્રેમચક્રી મથવા.

જળે કાંકરીથી જેમ વર્તુલ રહે વધતાં
તેમ પ્રેમનાં વર્તુલ થે પથગતા વહે ;
સુદમાં સદીકુલ વિશેષ બરાતો જઈ

મહે આખર પૂર્ણપ્રમા રવિ સામે જતાં ;
તારી સામે બિંબો રહેવા, મારા નાથ ! કહે,
મારા પ્રેમતણી હજી પૂર્ણિમા થુ ન થઈ ?

૧૨૮

ખરી વસંત

હજી સુ તુ વસંતની લીલાને ઝળી રહ્યો ?
 હવે તો ફૂકે વાવરા શીન હેમંતતણા ;
 દિમ છાયું અને વધુ જાશે દિલે હમણા,
 હવે પ્રેમ ને હાસ્ય ને રંગનો કાળ વહ્યો ;

નહીં આવે ફરી તારી પાસે તે તારો ચહ્યો,
 લીલાં પાન અને કુસુમોની રહી અમણા ;
 છોડી દે બધી તારી વસંતતણી રટણા,
 ગયો યૌવનનો રસ તે ફરી કાણે લહ્યો ?—

બહે લોક જુએ મારે અંગ હેમંત ફરી,
 પશુ આવી વસંત ખરી હમણા જ દિલે ;
 મારી આંખે સૌંદર્ય અલૌકિક આજ તરે,

મારા ગીત લયે નવપાન ને પુષ્પ જરી ;
 મારા નાય! આ મારી વસંત નો ફરી ખીસે!
 મૂલે પ્રેમ અનંત જ્યાં ત્યાં જ વસંત ખરે!

નંદનિકા

ગગન સાતઝું

ભજન

૧૨૯

મંદિર

ભ્યારે મંધ્યાના સૂર્યગૂથ્યા પડદા જિતરે
એક અંક પૂરો કરી લોકધમાલભર્યો,
ધણુછાંઝ્યા એકાત મેદાનોમાં ભય સર્યો
ઘેરા ઘેરા થતો નભજાયો, ને ત્યાં જિભરે

નભમાં કઈ પક્ષીનાં વૃદ્ધ ભરી નજરે
નિજ માળાની શાંતિ ને તેનો આરામ નર્યો,
અને સોનલ કુભ, જે મંધ્યાએ ફેડે ધર્યો,
દોળે શાંતિસુધા ધીમે પોદતી પૃથ્વી પર.

એવી સૌમ્ય પળે નભમંદિરદ્વાર ખૂલે :
આત્મદૃષ્ટિ સમી પછી અદ્ભુત ત્યાં પ્રગટે
લાખ દીપભરી દીવી રાત્રિતણા કરમા,

અને નાદની ધૂન જગાડતો ઘટ ઝૂલે :
પ્રભુ ! જ્યાં દિનઅંક આ દિવ્યતામાં પલટે,
ખૂલે ના તારું મંદિર ચું મુજ અંતરમાં ?

૧૩૦

ગુલાબ

મારે અંતર સુંદર એક ગુલાબ ઊઘ્યું
 ઊડી લકિતની મ્હેકે સંમું - જડ આ જગમાં,
 હું તો ડૂબી રહ્યો મુજ કામતણા હગમાં
 અને નિત્ય નિરાશ રહ્યું મન મારું ખૂંડ્યું ;

કાક વાયુએ આવીને જોઈ ગુલાબ ચૂંચ્યું
 ને ગયો તે સમાવી સુગંધ ડોડગમાં ;
 પછી મ્હેકે એ આવી અડી મને, ને રગમાં
 ફેંધે જાગી ઊડી મારે આત્મપ્રદેશ પૂચ્યું.

મારી પાસે હતું પલ્લુ મેં નહીં જોયું જરા,
 મારે હૈયે હતું પલ્લુ મેં જ તે જાણ્યું નહીં ;
 એની સર્વ સુગંધ લૂંટાઈ ગઈ જગતે,

અને નાહક નિંદે મને જન સૌ નવરા :
 હવે નાથ રહ્યું મુજ પાસ ન કાંઈ અહીં,
 ભયું રક્તમાં જીવ્યું તારા સૌ લગતે !

૧૩૧

જપમાળા

મારા હાથમાં માર્ગાં 'ઘઈ' તારું નામ જપું
 કઈ સો ને હજારે ને લાખના અંક ગણી ;
 મારે હોઠે હું નામ દોડાવતો જઈ બણી,
 અને નામને સાટે હું અંકના ધ્યાને ધરું ;

જપની ઝપે હું બધીબધી હોઠ ટપું,
 જાણે જીવનમાં કરી લીધી મેં જીત ધણી ;
 તારા નામની સાથે મેં મારી મેં પ્રાર્તિ આપી,
 ને હું ભક્ત મહાત્મા સમો જનલોકે ખરું !

મેં તો આ જપમાળાનો વધો અસાધ્યો જગે,
 અને લોક ગણે હું તો મુક્તિને માર્ગ પગો !
 મારા નાથ ! તે વિશ્વનું બધન લીધું ચઢી,

અને લે શ્રમ વિશ્વની સાથે દરેક ડગે,
 તારો સાથ હું વિશ્વમાં ઊડી ક્યાં જાણે અગો
 અને નામના અંકે દૂંદૂં જ્યાં તું છે જ નહીં !

૧૩૨

ખાલી ગભાર

તારાં નામ અનેક દર્ષ તને સર્વ સ્મરે
જકડી તારું રૂપ અરૂપ એ જંજીરમાં ;
તારી ભક્તિ ને પૂજન કરે જઈ મંદિરમાં
મણે ખાણણુશે તને યે જઈ તૃપ્ત કરે ;

તને ઘંટે જગાડીને ધૂપ ને દીપ ધરે,
ખોલી મંત્ર જે અંજલિ લીંબવતો નીરમાં ;
રખે લોક મણે એને નાસ્તિક કાફિરમાં
તેથી આરતી રાજ ઉતારતો ઉચ્ચ સ્વરે !

તું તો નિત્ય અનામી અરૂપ અદસ્ય રહ્યો :
તને શોધવા સૌએ જંજીર કથી કરવી ?
તને રાખ્યો ગભારે પૂજારીએ સર્વ થકી,

તારાં પોષણનો બધો ભાર યે એણે સહ્યો !
તારાં નામની સાથે સૌ વાત કરે ગરવી,
પણ નાથ ! તું તો દસે ખંદાર બોલો ઇટકી !

૧૩૩

ધ્રુવ

તારા જોડા અસીમ આકાશમાં ધૂમી વળે
 મારા આત્મા ઝીણી નિજ પાંખ બધે વીંઝી :
 તારા સર્જનનું મીઠું ગાન રહે રીઝી
 અણસૂણ્યા નવા નવા સૂર જ્યાં આવી બળે ;

હિા આવતી રગભર્યાં નાખે પુષ્પ ગળે
 તાજાં ઝાકળની કુળી તાજગીમાં બીંજવી ;
 અને રાત્રિનાં આંસુને અંતરમાં ધીજવી
 કરી સાતિનું તિલક બાલમાં મંખ્યા લલે.

પળા જોડા અસીમ આકાને જે દૂર વસે
 તે એ સર્વથી છે પર ને અણુવણ્યું રહે :
 મારા આત્માની પાંખ તો તેજ દિશાએ ધસે,

નહીં ગાન, ન મુંદરતા કે ન સાંતિ ચહે ;
 મારા આત્માની આંખ તો તે ધ્રુવથી ન ખસે
 જહીં નિર્ભગ જ્યોતિમાં તું તેને કંઠ મહે !

૧૩૪

શ્રદ્ધા

ત્યારે વર્ષામાં ગાદલાયું ધાર્મ વાદળને
 ઝોલી બોમ સૂએ નિજ આંખને બધ કરી,
 બિટી પક્ષીઓ માળે ભરાવ ભયે યથરી
 નોઈ ત્યાં રજની આંખે આંજતી કાજળને ;

સુતું બોમ જનાડવા સામરનાં જળને
 પીંજવા આવે વાયુઓ પાંખમાં પાંખ ભરી ;
 વનકુજના કંક રહે તહીં મીન ધરી,
 અને લોક મદાવી દે દ્વારમાં સાંકળને.

ધરા ખૂંદતો મેઘ ત્યાં મૂલ્યબધાર પડે :
 મારી ઝોરડીમાં પળવાર હું ચિંતા કરું—
 આ શું પૃથ્વી ફૂળે કે આ આખરી ક્યામત છે—

ત્યાં તો વીજ ઝબૂકે ને આભ ઉડિ મગડે,
 ને હું સ્મૃતિથી ચક્ષુમાં સૂઈ જતો ઉચરું :
 મારો નાથ છે મનમત—વિશ્વ સલામત છે !

૧૩૫

તારી કેડી

તારા મુખની લાલી ઉપામુખ જોઈ પડી,
તારી પાનીનું પદ્મ તો ગંધ્યાપદે નિરખું,
લાળુ ચંદ્રની શુભ્રતામાં તારું અંગરખું,
પામું તારકસોચનમાં તારી જ્યોતિ વડી ;

દેખું તારી વિશાળતા આલમાં નિત્ય ખડી,
તારી શ્વાસસુગધ ચે વાયુ મિશે પરખું,
ને નિહાળુ અમોલ્ય કે તારી દયા સરખું
અમી ઊતરતું જ્યારે વર્ષની મેઘઝડી.

બધું દીકું છતાં નહીં દીકુ જે જોતું હતું,
બધું પામ્યો છતાં નહીં પામ્યો જે ચાતું ઉરે ;
શોધી શોધીને ચાકું, રે તારો છે પય કહી !

ઝેર્યા સ્વપ્ન સમું તારું કિરણ આવી જતું,—
ક્યા ઉડા અંધારેથી કેડી એ તારી સ્ફુરે
જ્યાં પ્રવેશી મળું, પ્રભુ ! હું તને સામે તહી ;

૧૩૬

મહેર

વલુમાગ્યું બધું મને દીધું તે, મારા ધણી !
 મારે કાજ આ વિશ્વ તે રાખ્યું બધું સરજી ;
 મારી જૂખ, તૃપા, મારી ઈચ્છાઓ ને મરજી,
 મારા દેહ ને ગ્રાણી માગ સંતોષી ધણી ;

તારાં આકાશ, પૃથ્વી, હવા, પાણી અમિતણી
 પણ સ્થાણ લીધી બહુ વાર બની ગરજી,
 અરજી પર હું કરતો જ ગયો અરજી,
 પણ એકે તમુ ન વધ્યો આગે તારી બાણી.

આપ્યાં જ્યોતિ ને આંખ—ને તું જ છુપાઈ રહ્યો ;
 પામ્યાં ઉર ને શુદ્ધિ, તો માયામાં જૂઠ્યાં બની ;
 અમ માગ્યું બધું દુખમાં બદલાય સદા,

પ્રભુ ! એ તારી મ્હેરનો મર્મ ન પહેલે લલ્લો :
 ધીરે ધીરે હું માગતો ચાઉં કમી ને કમી,
 વધુ ને વધુ મ્હેર એ તારી હું ઝીલું તદા !

૧૩૭

લોકલાજ

તારી વિશ્વધુપી દરબારમાં બેસી તું તો
 તારા દેવાની સાથે હસે, એમ લોક કહે ;
 પણ મેં લીધું બોઈ કે ક્યાં તારો વાસ રહે :
 તારા શ્રીહીણ, રંક અને શ્રમજીવી સુતો,

તારા નિર્બળ, અંધ, અપગ અને અદૂતો,
 દુનિયાનો ભલો એ ધિક્કાર ને માર સહે,—
 હો ગરીબના બેલી ! તું એ સકુને જ મહે
 ને કરે તારા નિઃસીમ સ્નેહના બાળદૂતો.

મારે મર્વ ન એ તારે વાસ શકે જીતરી,
 મારું માન ન પહોંચી શકે તને એવે સ્થળે,
 મારી ભત્ર ન બેસી શકે એવી સંગતમાં,

મારા હાથ ન સ્પર્શી શકે તારા પાપ જરી :
 પ્રભુ ! ઊંચે રહો હવે કેમ હું આવું તળે ?
 મને લોક હસે નિરખી એવી પથતમાં !

ભક્તિની ઠંઠા

તારો ભક્ત કહી જગ રૂંદે મુજને દસીને :
 તારી ભક્તિ કરી જગ શું અને હીન કહી ?
 કેંક કુંગરો ખીણો ને ખેતરોમાંથી નહી
 શું ન ચૂમવા સાગરપાય જતી ધસીને ?

હાથે હાથે જતા નિજ શીશ નમે ધસીને
 શું ન પર્વતો ધ્યાન ધરે નીચે સૌ ચગદી ?
 કહી પ્રેમનો ભક્તિનો કામ ખરો દરદી .
 નહો હીન અને નિજ ભાવનાશું વસીને.

ગરગળુ જગત પ્રભુનું કરવું સ્મરણું
 જ્યારે કોક વિપત્તિ શિરે તેને આવી પડે :
 પ્રભુ શું દેવાદાર બની વાટ જોતો વસે

કે તે જ્યારે માગે જગ ત્યારે બારે ભરણું ?
 પ્રભુહીન જનો નિજ જ્ઞાન વિષે સખડે,
 નહો જાણે ત્યાં બેઠો બેઠો પ્રભુ ક્રમ હસે !

૧૩૯

નવું મંદિર

તારા મંદિરમાં ગેસી મહેરબારી નજરે
 તારા ભક્તોની પૂજા તું નિત્ય સ્વીકારી રહ્યો ;
 મેં એ સર્વની જોમ એ પૂજાનો માર્ગ ગ્રહ્યો,—
 તને કૂલ અદાવી જતો નથી બને કરે ;

મારાં દૈનિક કાર્ય કરી પડતો નિંદરે,
 અને જોમ જતો વ્યવહાર સૌ રોજ વહ્યો ;
 કાણુ જાણે, હો નાથ ! તને મેં ક્વોટ અણ્યો
 કે તું આવી બેઠો તથ મંદિર મારે ઉરે !

અરે ! આ દેવી આપતિ મેં બહારી સ્નેહતણી !
 મારા સૌ વ્યવહાર પશ્ચા રહે હવે સદને ;
 તારી સેવા ને હાજરીમાં મારે રહેતું સદા,

મારે ભક્તિ પવિત્રતા જાળવવી બમણી :
 મારા નાથ ! પળેપળ જોયા કું હું તને,
 રખે તું મારું અંતર ઝોડીને જાય કદા !

૧૪૦

તીર્થ

ભવભેડીમાં સૌને પૂરી એવો તું સટક્યો
 કે ન તું પકડાઈ ચક્યો કદી કેા કર્યો ;
 તારી મૂર્તિ અનેક કરી પછી પથ્થરથી
 બાંધ્યો મંદિરમાં કે ન જાય ફરી છટક્યો ;

એવે મંદિર મંદિર માનવ રૂહે ભટક્યો
 ધૂપદીપકૂલે તને પૂજતો આદરથી,
 બાંધી તારક જોટલાં તીર્થ તને ધર્યો
 રહ્યો માનવ શોધી બધેજ વિના અટક્યો.

તારા નામનો ધંધો એ તીર્થમાં ચાલી રહ્યો,
 તારી આડત કૈંકે જમાવી અનેક કળે ;
 'અહીં જો! અહીં જો!' એમ તું ઉરે ઠોક્યા કરે,

પણ માનવે એ તારો સાદ ન માન્યો-સહ્યો ;
 મારા નાથ! મને લાખો તીર્થ તો ત્યાંજ મળે,
 તને શોધી ત્યાં સ્થાપ્યો સદાનો મેં કેવો ખરે!

૧૪૧

અમીનું પૂર

મારા અંતરની બધી ઝોરડી શોધી વળું,
 જોઉં એપણા મારી પડી મરવા તરસે ;
 પડખે જલકાતું જતું અમીપાન રસે
 પણ પાણી વિના નહીં એનું ડિપાય ગળું ;

હું તો તારા વિના દિનરાત ઉરે પ્રજળું
 તહીં જીવનના રસ ઊદ્ગળતા દરસે ;
 નહીં મોહના મેઘ હવે દુઃખમાં વરસે,
 હવે એપણાનાં તલખાંથી હું ના પીગળું.

મારાં આંસુના બિંદુએ બિંદુએ જે ઝરતું
 તે અમી જ હવે ઉભરાતું જતું ઉરમાં ;
 મારી સાથે, હો નાથ ! તને ય દીકો રડતો,

તે અમીમાં અમી તારું ત્યાં જ જતું સરતું :
 બધી એપણા ડૂબી ગઈ એ અમીપૂરમાં—
 હું તો આવું અમીપૂરે તારી કને ચડતો !

૧૪૨

જીવનનો ઉમળકો

મારા જીવનમાં પણ આવતી મોઝાં સમી
જગતીર પરે પછડાઈને પાછી જતી ;
ભરતી ભરનાં ઢિપતી તીરે બેગી થતી
ભણે અંતરભાર થતો કઈ એધી કમી :

પણ પૂઠે ઘડી, દિન, માસ ને વર્ષ રમી
રહે માપતાં વિશ્વમાં જીવનદરી ગતિ ;
કરે કાળ એ જીવનની સ્થિતિ એમ છતી,—
શીશુ, છુદ્ધુદ ને પછી સર્વ રહે વિરમી.

મારે શીશુ ને છુદ્ધુદ બોધને શું કરવું—
હા એ મોઝાંથી ભડીને શોભતાં રહે પણ કા!
મારા નાથ ! હું ઊજળતો રહું સિંધુ સમે

તાકું નામ પોકારતો ગર્જનથી ગરવું,
મારાં મોઝાં જ છે મારો જીવનઉમળકો,
ભલે હું તારા સિંધુ વિષે હોઉં બિંદુ સમે !

૧૪૩

ઉકરડાનું રત્ન

ત્યારે હું મારાં પ્રિય ખિલોણાંશું એકલડો
રમતો કંઈ મારી જ સૃષ્ટિ રચી જૂજવી,
કરતો તારી સાથે હું પાત નવી ને નવી,
ત્યારે તું મને લાગતો ત્યાં ન જરા અતડો ;

મારી ટીંગલીઓમાં કરાવતો કેં અવડો
પાછી શાંતિ કરી દેતો ન્યાય હું ત્યાં ચુકવી ;
ધાર ધારે ખિલોણાં ને સૃષ્ટિ એ સૌ ફગવી
હવે ચૂંધાં રહ્યો હું આ જીવનઉકરડો !

હતો દૂકડો તે હવે તું લાગે દૂર રહ્યો,
મારો ઉકરડો બધો ભેઈ તું નાક ધરે !
તને પાછો બોલાવવા એ બધું સાફ કરું,—

ત્યાં એ ઉકરડા તને કેં ચમકાટ થયો :
તારા નામનું રત્ન હતું તે હિંમત્યું કરે,
મારા નાથ ! હું એ જ હવે તારે પાથ ધરું !

૧૪૪

ભક્તિપ્રયાણ

જગે લેણુ હતુ તે ન લીધુ અમે પરખી,
જેણુ મૂલ્ય હતુ નહીં તે લઈ બેગુ કીધુ;
તે તો વિશ્વ ભરી ભરી સત્યસૌંદર્ય દીધુ,
પણ નેણુ રહ્યા અમ ચિત્ર લુદ્ધ નિરખી;

વહે સ્નેહસુધા ઉરને ડિપવા સરખી
તેને છોડીને પીડતુ સ્વાર્થનુ વારિ પીધુ,
ભવભાવટ ટાળતુ તારુ ન નામ લીધુ,
હવે તો અમને રહ્યા એ જ બધા ભરખી.

પ્રભુ ! ઉાધુ લીધુ દીધુ તે તુ જ સૂધુ દરે,
હવે આખતણો પડ્યો મારો ખૂલી ગયો,
જે થવાનુ હતુ તે થયુ—બધુ ખાખ થયો !—

હવે અતરે તારુ જ સત્યસૌંદર્ય તરે,
તારો હીરામહેન હિંડોળ ન્યા ખૂલી રહ્યો,
નાથ ! ત્યાં જ હવે મારુ ભક્તિપ્રયાણ હજો !

૧૪૫

ઝળૂકા

જ્યારે વાણધેરો નભે દિસે વીખરતો,
તારો મહેસઝૂખાતણો મહેરાખ ઝળે,
તેને રંગપટીયડી માપવા ત્યાં નીકળે
ક્ષિતિજે જતો સૂર્ય ડલંગ કરો ધરતો,

ત્યારે ત્યાં તારો હાથ છૂપો બળે આંતરતો
રવિના કરને ઘેરી વાણના પડળે,
અને ભેતભેતાં પેલી રંગપટી પીગળે,
ઝડપો પાલુ થાય અદ્વત્ય કહીં સરતો !

તારા ધામની ઝાખી અહીંતહીં એમ દઈ
અમ આંખ ને અંતર આકર્ષતો ત્યાં રહે ;
તારું બોમ રડે ને રડાવે અહીં અમને

ને તું લૂછવા આંસુ ન આવે પ્રત્યક્ષ થઈઃ
પગના ઝળૂકા એવા, નાથ ! ન ઉર સહે—
હું તો ભેવાને માગું તને, નહીં આશ્રમને !

૧૪૬

કસ્તૂરીકામૃગ

મેં તો સ્નાન કીધું જઈ ઝંઝવાના જળમાં,
અદકિરણથી ગૂંચ્યું વસ્ત્ર ત્યાં પહેરી લીધું ;
મંખાયાળથી કકુ લઈ ચિરે દીધું કીધું,
અને વાયુસા પાખાળા ઘોડે અડ્યો પળમાં ;

ઊડી દાખડા પાડતો ધૂમ્યો હું વાદળમાં,
ત્યાંથી તારાની વાડીમાં કીધું પ્રયાણ સીધું ;—
ઝખૂટી પીજળી ત્યાં ઝોચિતી—ને ઘોડું ખીધું,
અને હું આવી પાડો પડ્યો મુજ આ 'રમણમાં' !

તને શોધવા બહાર હું ધૂમું ને પાડો પડું,
કેવાં આ બધાં કલ્પનાનાં છે વૃથા વલખાં !
સર્વવ્યાપક તું છે રહ્યો તો શું હુંમાં નથી ?

મારે હૈયે રહ્યો છતાં શું તને ત્યાં ન જડું ?
મારા નાથ ! શાં વ્યર્થ આ જીવનનાં તલખાં—
હું જ કસ્તૂરીકામૃગ કસ્તૂરી શોધું મથી ?

૧૪૭

પારસમણિ

મળે પારસ તો કુંડ કંચન લોહતણું,
 એ જ ધૂન રહે મનમાં કામિયાગરને ;
 મણિ કાજ એ જોળી વળે ગિરિકંદરને,
 એને મેળવવા વેડે કદ અનોકગણું ;

એણે જોયું નથી મણિનું કદી એક કણું,
 તોય જોળી વળે બધી પૃથ્વી ને સાગરને ;
 જાંચકીને ધસી જીએ વાટના પથ્થરને
 પૃથ્વી જીવનમાં ન ફળે એનું એ સમણું.

તારા સ્વર્ગનો એ મણિ જીવતાં કાને મળ્યો
 કે એ લોહનું કંચન રહેજ્ઞમાં એમ કરે ?
 હું તો પામ્યો એ પારસ ભક્તિસુધારસમાં,

અડતાં મારા અંતરલોહનો ભાવ ટળ્યો :
 મારાં ગીતના શબ્દ શા કંચનરૂપ ધરે,
 મારા નાય ! પડી તારા દિવ્ય કૃપારસમાં !

૧૪૮

ઉર્ધ્વગમન

તારા ભક્ત થયા મોટા મોટા અનેક સમે,
 જીવ્યા ધૂન ભરી તારા કીર્તને ને ભજને ;
 કવિઓ પણ ગાઈ અનેક ગયા કવને
 તારા પ્રેમનાં ગાન જે સર્વને કંક રમે ;

જીડી ચંદ્ર અમાસઉગયકી પૂનમે
 ભરતો મુખ પ્રેમસુધાથી ચડે ગગને ;
 તારા નામથી પામ્યા પ્રકાશ બધા જીવને,
 થયા ચંદ્રશા પૂર્ણપ્રભા કદમે કદમે.

અમે તો બધા વાદળ જેવા અવર્ણ રહ્યા,
 દીપિયે અમે તારું જ તેજ ઉજીતું લઈ ;
 રગ રંગ ભરી ધડી શોભિયે નિશ્ચ કને,

અમે બોલિયે બોલ બધા આ તારા જ કલા :
 મને, નાથ ! ઉપાજો તે પૃથ્વીથી હાથ દઈ,
 સુધા પાઈ પૂરી કર પૂર્ણિમા જેવો મને !

૧૪૯

ભિર્મિ

મહાસાગરને ઉરથી મોટી ભિર્મિ જોડે,
જોડીને પણ પાછી તે સાગરમાં જ પડે ;
જાણે સાગરપેટીનું લાંકણું ત્યાં જાયડે
નિજ રત્ન ભરી લેવા લોકને મૂડે મૂડે ;

પણ લાંકણું તો પડી જાય ત્યાં પાછું પૂડે
અને કાઈને પેટી વિગેનું ન રત્ન જડે ;
થાય લાંકણાડ ઘણાં એવી ભિર્મિ વડે,
અને શુભ એ સાચવી સાગરઉર તૂડે.

મારી ભિર્મિ જોડે મહાસાગર જેવી ઉરે
પણ તે માતું અંતર લાંકે ન તારી કને ;
મારી ભક્તિ જ ભિર્મિ બની જોડે અંતરથી,

તારે તીર પડી પથરાય તે સ્નેહ પૂરે :
મારા નાથ ! હું તો કડું અર્પણુ સર્વ તને,
તારા પાપ મહું મારાં મોતીયાં ગોઢરથી !

૧૪૮

ઉર્ધ્વગમન

તારા ભક્ત થયા મોટા મોટા અનેક સમે,
 છવ્યા ધૂન ભરી તારા કીર્તને ને ભજને ;
 કવિઓ પણ ગાઈ અનેક ગયા કવને
 તારા પ્રેમનાં ગાન જે સર્વને કંક રમે ;

ઊડી ચદ્ર અમાસઉછંચકી પૂનમે
 ભરતો મુખ પ્રેમસુધાથી ચકે મગને ;
 તારા નામથી પાન્યા પ્રકાશ બધા જીવને,
 થયા ચંદ્રશા પૂર્ણપ્રભા કદમે કદમે.

અમે તો બધા વાદળ જેવા અવર્ણ રણા,
 દીપિયે અમે તારું જ તેજ ઉછીતું લઈ ;
 રંગ રંગ ભરી ધડી શોભિયે વિશ્વ કને,

અમે જોલિયે જોલ બધા આ તારા જ કલા :
 મને, નાથ ! ઉપાજો તે પૃથ્વીથી હાથ દઈ,
 સુધા પાઈ પૂરી કર પૂર્ણિમા જેવો મને !

૧૫૧

તારો અગ્નિ

તારો અગ્નિ ધગી રહ્યો વિશ્વ વિષે ઝગતો,
 ધરણી મહી ને નભમાં જધે ઢાઈ રૂપે ;
 તારી જ્યોતિ છાઈ જગે તે ન કાંઈ છૂપે
 તારો રાખતી એતનમાર્ગ સદા તગતો ;

રવિ તારકમાં જોવો અગ્નિ રહે ધગતો
 તેવો તે ધરણીઉદરે પલુ નિત્ય ધૂપે,
 અને આ અમ અંતરને પલુ જિડે કૂપે
 ધગતો રહી એ કરે નાસ્તિકના ભગતો.

મારા અંતરને તારું મંદિર સાચું કરી
 તારો અગ્નિ એ રાખું પવિત્ર સદા હું તહીં ;
 મારો દેહ ધગી રહ્યો ને સદુ આત્મ ઝગે

એવું તર્પણ આપું એ અગ્નિની વેદિ ભરી,
 નાથ ! જ્યારે યશે ભડકે તારી જ્યોતે મહી,
 તારો હાથ ત્યાં જોઈ લઈશ હું મુગ્ધ હો !

૧૫૦

ઘેલાની સંગત

તારી સાથે સંબંધ હશે શો બંધાયો મને,
તે શું જાણે પ્રપંચ વિલોકતા લોક અહીં ?
મને ઘેલો કહે સહુ ઝાણા પ્રવાદમહી,
અથવા કહી મૂર્ખ કે ધૂર્ત સૌ તમ બને ;

ગાતો ગાતો ધૂને એકતાર બનું લગને
ને વહી રહે આંખથી ઔસુની ધાર જહીં,
કહે લોક આ દેશીને છે કશી લાજ નહીં,
એને આ રુદનો છે બતાવવાં કાતી કને ?

બલે ઘેલો કે મૂર્ખ કે ધૂર્ત આ લોક કહે,
વસે સિંધુથી દૂર તે સિંધુને શું સમજે ?
હું તો લોકનું કાટકું તોડીને બહાર ગયો,

હવે કીટ થવા ફરી શું કા પતંગ ચહે ?
મારા નાથ ! આ ઘોળીને પી ગયો આલમ ને,
તે શું ઘેલો છે કે તારી સાથે તે ઘેલો થયો !

૧૫૧

તારો અગ્નિ

તારો અગ્નિ ધગી રહ્યો વિશ્વ વિશે જગતો,
 ધરણી મહીં ને નભમાં બધે દાર્ઘ્ય રૂપે ;
 તારી જ્યોતિ છનાઈ જગે તે ન કયાહીં હૂપે
 તારો રાખતી ચેતનમાર્ગે સદા તગતો ;

રવિ તારકમાં જોવો અગ્નિ રહે ધગતો
 તેવો તે ધરણીઉઠેરે પણ નિત્ય ધૂપે,
 અને આ અમ અંતરને પણ ઊડે કૂપે
 ધગતો રહી એ કરે નાસ્તિકના ભગતો.

મારા અંતરને તારું મંદિર સાચું કરી
 તારો અગ્નિ એ રાખુ પવિત્ર સદા હું તહીં ;
 મારો દેહ ધગી રહ્યો ને સદુ આત્મ જગે

એવું તર્પણ આપુ એ અગ્નિની વેદિ ભરી,
 નાથા ! જ્યારે યશે બાકો તારી જ્યોતે મહીં,
 તારો હાથ ત્યાં જોઈ લઈશ હું મુગ્ધ દગે !

૧૫૨

સદાચાર

‘સદાચાર જ ઉત્તમ પ્રાપ્તિ છે માનવની,
 એ જ છે જગમાં સુખ સાચું અને મરવું;
 સદાચાર થકી જ સદા સદાચારી થવું,
 એ જ શ્રેષ્ઠતા છે સુખપ્રાપ્તિના ગૌરવની ;’

તજીને પ્રતિમા બધી સત્તા અને વૈભવની
 અંતે માનવે મૃત્યુને અંધપ્રદેશ જવું;
 જગને ઠગીને નિજ અંતરને ઠગવું—
 કેમ માનવને મને દુષ્ટતા પાશવની !

રહે સૂર્યની સાથે તો ક્યાંથી અંધાર નડે ?
 પણ માનવને નહીં ચાલે અંધાર વિના ;
 ત્રાપિ સંત પેઝંબર ધર્મ બતાવે ખરો,

પણ માનવ તો નિજ કર્મની બેડી ધડે :
 કોણ તું વિણ છોડશે બંધ એ માનવિના ?
 નાથ ! શું ન એ દેખે ક્યાં છે તારો સ્નેહકરો !

૧૫૨

અદૃશ્ય

તું તો વાયુ સમો છપો આવીને ઓરડીમાં
 મારા ઉપ્પુ કપાળને ચુંખીને ચાંત કરે ;
 મારે અંગ બધે તારો હાથ દ્યાળુ કરે
 અને વેદના ઓસરે મારી તહીં ધડીમાં ;

ઊતરે નવું તેજ ફરી મારી આંખડીમાં,
 લાવી ઓરડીમાં તારુ વિશ્વ તું આખું લેરે ;
 મારો હાથ નવાં નવાં ચિત્ર ફરી ચીતરે
 ને તું રીઝી રહે મારી એ કૂંધપાંદડીમાં.

પિતૃઅંતર તારું સદા કુરુખ્યાએ લઈ—
 જાણે વાત, હો નાથ! તું તો સદુના મનની ;
 સમયે સમયે તારી મ્હેર સદા વરસે,

કરે તું, પણ માનવ જાણે કે મેં જ કર્યું :
 મારા નાથ! તું ચિંતા કરે તારા સર્જનની,
 તું જે પાસે છતાં ઉર રો ન તને દરમ્મે !

૧૫૪

ગલ

મારી જાળને નાખી મેં વિશ્વસમુદ્રમહી,
તેમાં અદ્ભુત વસ્તુઓ આવી પડી સઘળી :
પડી મેઘની કૈંક ઝળૂકતી દીવાસળી,
નભતોરણથી છૂટી ગડતાં વસ્ર કહીં ;

પડી સંખાઢિયાની પ્રજ્ઞાધનપેટી તહીં,
રજની શિરકેશની હીરાસળી ઊજળી ;
દોડી બ્યોમ કલિંગઃ ફેરી ચીરી ફૂમળી,
ને પશું દિન કેરું કમુંબદ્ધ કાળું જહીં !

ખોળી ખોળીને ભેયું મેં જાળમાં જે જે હતું,—
ધડી ભેઈને આંખને આંજવાતું ચમણું ;
મારી જાળમાં આ બધું ફેંકી તું ફર જતો,

મારા નાથ ! તું તારું જ રૂપ કરે આગતું :
મારી જાળમાં ભક્તિતણો ગલ એવો વણું
કે તું આવી પડે મહીં આખર તુષ્ટ થતો !

નંદનિકા

ગગન આઠમું

દર્શન

૧૫૫

અધૂરાં સ્વપ્ન

મેં તો જોયું ને જાણ્યું ધણું ધણું જીવનમાં,
તોય બાકી રહ્યું 'હજી જાણ્યું જોયું ધણું ;
ક્યાં ક્યાં જિંદગી ને ફરવાનું જોયું સમણું,
જાણે પંચ પ્રવીણ થવા ગહે નર્તનમાં ;

દિનરાત રહું કુંક યોજનામંથનમાં,
જાણે જિંદગી ગૂઢ કો દાર દિગંતતણું,
પણ કોઈ દિશામાં ખસે નહીં એક કણું
અને આવી પડે પક્ષદા વધુ દર્શનમાં.

જાણે વૃક્ષ બંધાયાં દિસે જડ ભૂમિમહી,
જાણે લોગું હું છૂટકા ફરતો 'હરતો :
અમે સર્વ અમારા જ દેહમાં કેદ પડ્યાં,

અને ના જિંદગી અમ દેહનાં દાર જહીં,
ત્યાં ન જોયું ન જાણ્યું તે શે રહું હું સ્મરતો !
નાય ! તે શું અમારાં અધૂરાં જ સ્વપ્ન ધ્યાં ?

૧૫૬

ઉર્ધ્વ દૃષ્ટિ

ફલરોપે બધાય છે ન્યારે કે ફલકળી,
તે શું જાણે તે બાળે વને કે ક્યાં બિલડશે ?
પણ બિલડતાં પછી ત્યાં એને સાંપડશે
જગની મધુરી લહરી એને શ્વાસ લાગી ;

તે ન જોશે ધરા અપરિચિત કે અવળી,
તેને ફૂંકે બધી તેના રાપ વિષે જડશે ;
ખીલી શોભી જગ પમરી ખરી તે પડશે,
અથવા તે ચૂંટાશે પ્રકૃત્ત્વ કિંવા કૂમળી.

ગમે ત્યાં કળી ફૂટે છતાં તે બિચેજ લુએ,
ધરણીની બધી કળી જાણે એ સત્ય ગતિ ;
બધા રંગ મુગંધ તે તારેજ કાજ ખૂલે,

પડતાં લડતાં શું મનુષ્ય જ જન્મ ખુએ ?
શાને ઉર્ધ્વ બને ન અમારી જ દૃષ્ટિ મતિ !
નાથ ! શે અમ ઉર આ મદી જ જોતું જૂલે !

૧૫૭

સત્યનું સ્થાન

સદા સત્ય છે વસ્તુના અંતરમાં જ રહ્યું :
 એને જોળવા માનવ ખ્હાર શે મિથ્યા મથે ?
 'હશે ત્યાં, કંઈ દૂર છુધું,' એમ રોજ બથે
 સત્યશોધનમાં, પણ સત્ય ન ગય લહ્યું.

બધી 'ન્યોતિનું કેદ છે સૂર્યમાં આંખે ગ્રહ્યું :
 પ્રસરે લલે કિરણ યોગમ બ્યોમપથે,
 લાખો દેવપડોમાં દંકાયહું સત્ય કથે
 નિજ હસ્તી, છતાં રહે જીવન ખ્હાર વધ્યું.

મારી જીવનદષ્ટિ સંકેહ હું લાડી મહી !
 બધાં ખ્હાર જતાં કિશો બને લુપ્ત તમે,
 તહીં સૂર્યશું સત્ય કહી જડશે ન કહી ;

જડતા વસ્તુ દેહની બેદું કે આત્મ રમે
 નિજ સત્યસૌહર્ય નિહાળતો મુક્ત તહીં,—
 નાય ! માનવ સત્યચક્રી શાને ખ્હાર બમે !

૧૫૮

ચિત્રો

લાખોલાખ કે ચિત્ર જીડી મારાં લોચન્દ્રી
 ઊડા કૃષ્ણનાયોમમાં જીડી અદસ્ય થતાં ;
 મારી જાગ હું નાખું ત્યાં કે સપગર્ભ જતાં
 તેને રચાપતો હું ક્ષણે રંગઅંધનથી ;

કે પ્રથમે, કસે કે હસે તેનાં દર્શનથી,
 પણ એ તો રહ્યાં તેનાં તેજ ને આંખે હતાં ;
 એને ફાકટ કાઢ્યાં મેં લોક સમીપ છતાં,
 એ ન જાણે વિભેદી કથીરને ક્યનથી.

મારાં ચિત્ર જીડી ત્યાંથી આસ્થાં ફરી જીડવા,
 ને આ લોક જીડી તેને જાય ફરી ધરવા ;
 મારા નાય ! ને ચિત્ર તે મૂક્યાં અમારી કને,

તેમાં તારી કૃપા અમે ના જઈએ દુઃખ ;
 લેઈ ચિત્ર ને સ્વપ્ન તે લાગતાં ઓસરવા
 હવે પાછાં. બતાવવા વીનવીએ શું તને ?

૧૫૬

પુષ્પમાળા

મારી વાડીમાં મુંદર પુષ્પ જાઓં નિરખી
તેને ચૂંટી ગૂંથી તેની માળા ગયો કરવા,
મને લાગ્યાં ફાં તેવાં મંજો હું સંધરવા
તેના રગ ને કામળતા કળથી પરખી ;

કાધી માળા એ મોઢક મેઘધનુ સરખી
ગૂંથીને ઉરતાર સમા કસખે મરવા,
પછી એ લઈ હું ગયો બેઠાં : તને ધરવા,
ધાર્યું લેશે એ માળાને ત્યાં ફેરો તું ઢરખી !

પણુ જ્યારે પ્રવેશવા હું તારે ધામ ગયો,
ત્યારે મેં દીધું ત્યાં પરિવર્તન કાક ચતુઃ
મારા હાથ ગયા લચકાઈ ત્યાં ભાર તજે

અને માળાની સાંકળ જોઈ હું દંગ થયો !
પ્રભુ ! શું મારાં પુષ્પ તે ધીકતું લોહ હતું,
અમે ગૂંચિયે માળા કે સાંકળ મોઢજીને ?

૧૧૦

આત્મવચના

તારું સ્થૂઘ કે સૂક્ષ્મ સ્વરૂપ ન જા નિરખે,
પણ તું આલુએ આલુ જાણે જુએ જગતું ;
અહીં માનવને ભાવે રૂપ બધું બગતું,
બને મોટા તપસ્વી ને લાગે મધ્યું ભરખે ;

બધે દમ, ચક્રાવતો એ ઉરમાં દરખે, +
અને ગર્વધકી કહે આ જગ છે કમતું !
એનું ધ્યાન રહે એના સ્વાર્થમાં બે કમતું,
એ તો જાણે કંટું ફું જે તે નહીં જા પરખે.

કેવી ધન્ય એ મંથન વક્તા માનવની !
કેવી ધન્ય છે એની એ સાધુતાની કંઈની !
તારું આજ જુએ લાખો આંખે સદા અમને,

તારો વાયુ બધું સુણી જાય વીંટી અવની :
મારા નાથ ! તું જાણે ગતિ સહુના મનની,
અમે શે કમવા જઈએ અમ આતમને ?

૧૬૧

ધૂમ્ર

મારે અંતર સંતત અગ્નિ રહે બળતો
જેની ઉષ્ણતાથી મારું જીવન છે ધગતું ;
પણ ધૂમ્રનું ચક્ર જોડી ત્યાં ચઢે ચગતું
તેમાં મારો પ્રવૃત્તિપ્રવાહ રહે બળતો ;

નહીં ધૂમ્રનાં ચક્ર વિશેષી એ નીકળતો,
અને ચક્રનું જાદુ ; અને એવું ત્યાં ઠગતું
કે ન અગ્નિનું રૂપ દિસે કશુંયે તગતું,
ને ઉગળવા જીવન માર્ગે ન કો મળતો.

પણ એકદા જાણ્યું મેં અગ્નિને પેટવવા,
બળતું કરીને કરવા એનો ધૂમ્ર કમી ;
સૌના શ્વાસમાં વાયુની જ્વાલા છે એવી બળી,

કે તે ફૂંકતાં જ્વાલા જોડે જાય ધૂમ્ર રામી ;
નાથ ! એ વિષુ જીવન ધૂમ્રથી છોડવવા
મારું એતન કેમ જોડે ભડકે પ્રજ્વળી ?

૧૬૨

દરવાન

ખહુ વેળ મેં જાણ્યું હરે એવું કૈંક વસે
જે હું ચાહું-કરું તેથી કૈં બિચરું જ કમે,
મારી બુદ્ધિને તે કરમાં પળવાર મહે
પણ બુદ્ધિ દી છટકે તહોથી કે કસે ;

વિપરીત કરું કરવા મન મારું ધસે
અથવા મધુરાં દ્રાઈ પાપનો ભોગ ચહે,
ત્યારે પૂઝે એ જે ચવા આવતાં ચિત્ત દહે,
એ તો એનવેળા આવી વીનવતું પરસે.

એવું અંતરમાં ખીલું અંતર કેવું દશે ?
એના આવતામાં હર મારું રહે ધમકી ;
મારા જીવનનો દરવાન એ કાણે કીધો

મારી બુદ્ધિ ને શક્તિને રાખવા એને વશે ?
એની કેટલી વાર રહે વીજ હરે ઝખકી,
તોય, નાથ ! ન લે હર સે એનો માર્ગ સીધો ?

૧૬૩

રક્ષણુનું આવરણ

મારા નાથે દીધો નિજ મંદિરમાંથી લઈ
એક દીપ મને મારું મંદિર સોલવવા ;
મેં તો દીવ્ય એ દીપની જ્યોતિને જોગવવા
બાંધી જાચી દિવાલો ચોમેર ચણાવી દઈ;

રાજ રાજ દિવાલ નહીં બાંધતો જ જઈ
હું કૂંચ્યો હવે કા ન શકે દીપ હોલવવાં;
પણ હું જ શક્યો નહીં જ્યોતિ તે જોગવવા,
મારી દષ્ટિ ત્યાં મારે જ હાથ ઇવાઈ ગઈ.

કાણુ જાણે હશે દીપ અંદર ક્યાંક પડ્યો !
હું તો બહારનો બહાર દિવાલ રહ્યો ચણતો :
મેં તો અપ્યયું હું દીપનું રક્ષણુ એમ કહું,

પણ મારી એ વૃત્તિથી હું જિથે માર્ગ ચણો :
હવે કાટ ને કિલ્લો હું જાઉં ફરી ખણતો,
મારી દષ્ટિને, નાથ ! એ જ્યોતિથી ક્યારે ભરું ?

૧૬૪

કૂમવારિ

મારા ધામની પાસે મેં કૂપ બંધાવી તહીં
તેનું વારિ સિંચી કાઢી ફૂલની વાડી બલી;
નાની નાની ત્યાં સુંદરતાની પડી પગલી
અને ફૂલ રહ્યાં ખીલી ખૂબ આનંદમદી;

જ્યાં દાદતો ને વાડી સિંચતો બૂલું નહીં,
ફૂલ ચૂંટી ચૂંટી તેની રાજ કુંડલો;
પણ આવી દલા ફૂલવાડીતણી અવળી—
પણો કૂપ મોકો, ઝગલું ગયું ચાલી દહીં!

અહા! છુદ્ધુદ્યો બધો ગર્વ છે માનવનો,
એનાં શક્તિ અને શ્રમ એટલાં તે શું કરે!
મારા નાથ! હું કૂપ બંધાવું ને વાડી કુંડ,

ફૂલના દગથી કુંડે દાઢે વૈભવનો,
પણ જો તારી મહેરનું વારિજ ના બિતરે,
તો એ શુષ્ક વેરાન ને ખાડાને ક્યાં હું બંડું?

૧૬૫

ભાગ્યનું ચક્ર

રહે ભાગ્યનું ચક્ર આ જીવનમાં ફરતું
તે બતાવે નહીં ખરું માનવમૂલ્ય કદી ;
તળિયામહી ધારતી રત્ન અનેક, નદી
વહતી જતી ત્યાં તેનું વારિ ફિરે ભરતું

વમજો અને હિપર રહે તણખું તરતું,
એમ માનવમૂલ્યને રાખી નીચે ચમદી
ચાલે ભાગ્યનું ચક્ર સદા, નહીં નેકી-અદી,
નહીં જ્ઞાન-અજ્ઞાનની કે પરવા કરતું.

પણ વાડી ને બંગલા, લક્ષ્મી ને સત્તા થકી
પરાજ્ઞાન ને શ્રદ્ધા, પવિત્રતા જીવનની,
મારા નાથ ! તને છે અધિક ને મૂલ્યવતા :

તો જ્યાં ભાગ્યનું ચક્ર એ ના શકે સ્થિર રહી
ત્યાં શી હોય મને પરવા એના બંધનની
એનાં તેજઅંધારની અંતર ભૂલવતાં ?

૧૬૬

ઔદાર્ય

કેવું પ્રૌઢ મહાન ઔદાર્ય છે સૂર્યતણું !
 ધરણીસુત મેઘનું કેવું સંમાન કરે !
 નહીં મેઘની પોષણતા કશી હોયે ધરે;
 એની રહેજ એ સેવાનું રાખતો તે સ્મરણું ;

ત્યારે મેઘ લે સૂર્યપ્રદેશ વિષે શરણું
 ત્યારે સૂર્યદીધા શા પોષાકમાં એ વિહરે !
 એને સોનલા રૂપલા શા શણગારે ભરે -
 અને રૂપ બતાવે શું અદ્ભુત લાખગણું !

જગે મોટાની છેજ મોટાઈ મહાન ખરી,
 કરે નાનાને મોટો ધરી નિજ અંગુલિએ :
 મારા નાથ ! હું રંક નાચીજ બધાં શોધું તને,

મારી પોષણતા કેવા રંગે તું દે ત્યાં ભરી !
 ખારી રેતે પડી બિચકી મારી સંખલીએ
 ભરી દુઢુબિનાદ તું કેવો ગળાવે મને !

૧૬૭

આકૃતિબંધન

કેવી કેવી છે આકૃતિ વિશ્વમાં સૌને મળી,
 કેવી કેવી છે સુંદરતા પણ તેમાં ભરી !
 કઈ લાખો આકાર અમે રહીએ ચીતરી
 પણ તારું વૈવિધ્ય શકાય કબ્ધું ન કળી ;

બહુ આકૃતિઓ નિરખી અવળી સવળી
 થળમાં જળમાં નભમાં અમે શોધ કરી ;
 પણ કાણુ કહી શકે આકૃતિ તારી ખરી ?
 અમે જોઈએ તેથી અમારી જ તુમાં ફળી !

અમને બધી આકૃતિઓમહી બાંધી દઈ
 તું જ પોતે નિર્બંધ અને નિરાકાર રહ્યો ;
 નાની મોટી કરે, બદલે, કે દે જુસી બધી,—

તું તો ચાહ્યું કરે સદુનો ચિત્રકાર થઈ ;
 તારા ચિત્રોને ચાહી મેં, નાથ ! તને જ ચહ્યો—
 છપવા તું કરી રહ્યો થી અવધિ, અવધિ !

૧૬૮

સર્જકનું અસ્તિત્વ

અનંતત્વના સિંધુમાં દ્વીપ અસંખ્ય તરે,
તેના દ્વીપ પેટાબ્યા તે એક જ જ્યોતયકી;
હવને હવને એ જ જ્યોત રહી ઝલકી
સહુ સર્જનની પૂરી એકતા સિદ્ધ કરે;

તારા વિશ્વનણે નકરો એમ તું ચીતરે
ભરી રંગતણી નવલી નવલી ચટકી,
અમ આંખ ને કંપના નિત્ય રહે ભટકી
પણ ના તારો હાથ, હાથ પડતો નજરે.

મારું નાનેરું સર્જન હું કરું આ કવને
તેમાં હું શું વસ્થો નથી મારું કવિત્વ ભરી ?
બધા શબ્દ પેટાબ્યા મેં મારી જ જ્યોતયકી,—

શું થયું, નહીં લોક લુએ મને કે કરને ?
નાય! મારું ચે તારે જ વિશ્વ રહ્યું વિહરી,
તારી જ્યોતે સમાય ભલે ધડી તે ઝગકી!

૧૬૯

આતિથ્ય

મારા મિત્રાને આપી ઉમણી મેં એક સમે,
મને એક જણે ત્યાં મળકમાં પૂજ્યુ સીધું :
તારા નાથને ચે શું આમંત્રણુ તે છે દીધું—
તને તેના વિના જમવા પણ કેમ ગમે ?

મેં કહ્યું : મારો નાથ ચે આવશે, જોજો તમે !
ને એ સાંભળીને તેણે હાસ્તકટાક્ષ કીધું ;
મેં તો હાથમાં મારું આતિથ્યનું કાર્ય લીધું—
મારા બંધુની સેવા વિના ઉર કેમ રમે ?

ત્યાં તો આમ્મે કા લિલ્લુક બારણે પાત્ર ધરી,
અને મેં જઈ તેને ખવાડી વિદાય કીધો ;
ભૂખ્યા મિત્રો પૂછે મને : નાથ તારો કહી ?

મેં કહ્યું : મારો નાથ તો ગુપ્ત સંકેત કરી
આવી ખાઈને ચાલી ગયો એને પંચ સીધો,
મેં જમાણો એને તમે તે શું ન જોયું અહીં ?

૭૧૭૦

પડદો

મદા સૂક્ષ્મ કળાયત્રી આકૃતિ પાડી ઘણી,
અગણિત કે રંગ ને રૂપથી ચીતરીને
વેલણુદીનાં શોભનથી પડદો ભરીને
તારા ધામની આડે તે ટાંગ્યો અમારી ભણી ;

એની ચૂંકો બધી ચળકે જાણે હીરાકણી,
સમરંગી રહ્યું એનું કૂમરું ત્યાં સરીને,
દિન રાત નિકળપથી પાસાંઓ ઝાવરીને,
પ્રભુ ! તારી અમારી વચે શી જુદાઈ અણી !

પડદાતણી પાછળ છે તુજ શાંતિ નરી,
અહીં શાં ધમસાણુ છે હાસ્ય ને આંસુતણાં !
પેલી બાજુ નિરાંતે તું આનંદસ્વપ્ન જુએ,

હવિયે અહીં સ્વપ્નનાં પૂતળાં તારા ઠરી !
શાને, નાચ ! તું આ બધી બિભી કરે બ્રમણા !
જાગી જો ! નથી કે !—સૂશે કેટલું તું હજુએ !

૧૭૧

અમોલ મોતી

મહાસાગરને તળિયે છીપને ઉઠે
પાકે મોતી ધણું મહામૂલું ને આગસર્યાં ;
રજનીની મહાછીપમાં પણ મોતી નર્પા
પાકી બ્યોમસમુદ્ર વિષે ચમકાડ લારે ;

કૂકપાંદડીઓમાં દંકાઈને જે પમરે
તે પરાગનાં મોતી છે વૃક્ષઉરે ઉગ્યાં ;
રહે માનવનાં મન એ સહુ રત્ને ઈર્ષા,
એને લાગ્યું અમોલ તે લેવા સદા નીસરે.

પણ એક જ મોતી અમોલ છે વિશ્વમદ્યા
જેનો ઘાટ કે વર્ણ કદી જગે જોયો નથી,
જેની પાસે નથી આ કો મોતી કશા ખપનું,

જે રહ્યું અનંતત્વના સિંધુમાં છૂપી કહી,
તે જ લાવી જડું ઉરે હૃદયકા મારી મળી
અથવા તેને ઉર પડી હું જ મોતી ખનું !

૧૭૨

કંચનપાત્ર

તારી જ્યોતિ સદા જગે જીવન રૂહે પૂરતી,
પણ જીવનનો જીવનાર એ જાણે નહીં ;
તદપિ એ જ જીવનથી રૂરે પાછી જઈ,
તહીં જીવનજ્યોત યુગાર્ષ જતી ઝૂરતી ;

મહાજ્યોતિ પ્રભાકરમાથી એ અંકુરતી
રાખે જીવન તાજું ને ખીલતું પૃથ્વીમદી ;
કાડીને કણ, કુંજરને મણ—એમ અહીં
તારી ન્યાયતુલાથી એ જ્યોતિ સદા રહુરતી.

મારાં વાણી વિચાર ને વર્તન કેવાં કરુ
જેથી નિર્ભગ રૂહે મારું જીવનપાત્ર સદા ?
રહે સિંહલુદ્ધ ન કચનપાત્ર વિના,

તેમ કંચનશુદ્ધ એ પાત્રમાં હું સંધરું
તારી જ્યોતિને એવી કે હો મારા નાય ! કદા
મને ડારી સકે ન અંધાર ભવાટવિના !

૧૭૩

અધિકાધિક

કેવા દેશ ને ખડ વિશાળ આ ભોમે પડ્યા !
કેવી ભવ્યતા પર્વત સાગરની ગરવી !
કેવી અદ્ભુત સુંદરતા છે બધી ઠંધી !
તે એ સૌથી અધિક શા પૃથ્વીના ઘાટ ધડ્યા !

પૃથ્વીથી જે અધિકતામાં ગ્રહો કેંક ગયા,
વધુ તેથી જે સૂર્યની જ્યોત મહા જગવી ;
અને સૂર્યથી જે મોટા તારા નજે ધૂમવી,
રહે કેંક નિહારિકાના પડદા બિગ્યા !

અનંતત્વ એ તારું ન કંઈ સકાય કદા :
નયનાતીત એમાં હશે હજી શું શું બર્ધુ !
અમ આંખ શું એવી સમર્થ કદાપિ થશે

જે એ સર્વ મહત્તાની જૂજ કરે તે તદા ?
મારા નાથ ! તે આપું મહાન છે વિશ્વ ક્યું,
ત્યારે એ સહુથી અધિકા તું તે કેવો હશે ?

૧૭૪

૪૪

તનમાં એવું ફેક છે જે મેં ન જાણ્યું હતું,
 જોકે એ તનનો સરદાર ખતી હું કરું;
 ઊંઘડે દિન તોય ન દર્શન એનાં કરું,
 કે ન બોમ ખિડતાંય દે પડને તે તણ;

મારે અંતરને તણ તે રહે શાંતિ સજી,
 જ્યારે હું કંઈ લાખ ઉપાધિમાં રાજ કરું;
 ઊડતા પડતા મુજ જીવનમાં ન કરું:—
 વીનબે પણ એણે ન મારી મુણી અરજી.

મારી નિદ્રા ને જાગ્રતિ, વાણી, વિચાર—બધું
 રહે જેના અઢીક અગણ્ય કે શાસનમાં,
 જેનાં કિરણ કે પળ એચિતાં ફૂટી ઝળે,

જેને આંતરવા ઉડે આગળ રાજ વધું,
 જેને કે પણ પ્રાણી ન જોઈ શક્યું તનમાં,
 પ્રભુ! કંપવું તે પડવા તુજ પાવ તણે!

૧૭૧

શાશ્વત જીવન

આજે આવી વસંત ને કૈંક ક્ષી ગઈ એ :
 બધી સૃષ્ટિએ પર્વનાં વલ્લ ધર્મા સરીરે ;
 રગરંગભર્યાં નિજ મોહક ચારુ ચીરે
 આવી કૂચકળે ભરી યાજ કરે લઈ એ ;

નવજીવન ધારી પ્રકુલ્લિત છે ચર્ષ એ,
 જાણે મૃત્યુ જરા સમું કે ન હતું લગીરે,
 જાણે કૈંજ થયું નહોતું હેમંતે વા સિસિરે—
 એવી છે અકલા ગતિ જીવનની કંઈ એ.

જડ ચેતન સર્વ જણાય વિભિન્ન ભલે,
 જગે લાગે ભલે બધાં એ ભિગતાં ખરતાં,
 પણ એક જ છે જગતું મહાજીવન આ,

છે અનાદિ અનંત ને શાશ્વત આપજો,
 પ્રભુ ! તો અમે જીવનભાગ તહીં ભરતાં,
 બની કેવાં રલાં તારાં અંતરસ્પંદન આ !

૧૭૬

આવરણથી મુક્તિ

જ્યારે હાથ અને ચરણો મુજ ચક્રત હતા
 દેશેદેશ ફરી મુજ કાળે ધૂમી વળવા,
 જ્યારે લીસા રૂપિયા-સોનૈયાને સાંકળવા
 મથી ગૂંટેલી અનેક કળે મારી બુદ્ધિમતા,

જ્યારે ફૂલ ને વાદળના બહુ રંગ છતા
 યઈ ઇચ્છતા ત્યાં મારી કલ્પનામાં બળવા,
 ત્યારે આ મારું જીવન જાણતું ના ફળવા,
 હતી અંતરમાં પડી બંધ વસંતલતા.

હવે હાથ અને ચરણો જ્યારે મદ પડ્યા,
 ને રૂપિયા-સોનૈયા ગયા વિખેરાઈ ફરી,
 જ્યારે બાલ દિગંત બધી બિચકાઈ ગઈ,

જ્યારે અંતરના બંધ આગળા તે બિઘડ્યા,
 ત્યારે, હો મારા નાય! ત્યાં જોઈ હું જ્યોતિમદો
 ફરી આજ વસંતલતા તે પ્રકુલ્લ યઈ!

૧૭૭
પૂર્ણતા

જેવા વિશ્વમહી પણ દોષ જનો નીકળે,
તારી પૂર્ણતામાં પણ ભગ ખતાવે ધણા ;
જુએ જ્યોતિ છતાંય અંધાર આક્રમતણા,
રવિમાં પણ સ્વામળ ધાખાંથી જ્યોતિ ખજે ;

ચથી કુંભ ભરે ભરે તોય તે નિત્ય મજે,
ઉપામ્યાનાં રોજ જીડી જાય પાયરણાં ;
જ્યાં જ્યાં જોય ત્યાં સર્વમાં ફેંકે લાગે મણા,—
નહીં પૂર્ણતા વિશ્વના સર્જનમાંથી મજે.

પ્રજુ ! બહેતિયો માનવ માપવા જાય બધુ,
પણ એની જ આંખનું ત્યાં પ્રતિબિંબ પડે ;
ધરણી પર જીભો એ આબને લે ભરડો,

અધૂરો એ ન પૂર્ણને જોઈ શકે આધું ;—
નાથ ! તારા આ વર્તુલમાં ન કા ભંગ જડે,
પણ સૂર્યશુ ધૂમવા માગે આ ભંમરડો !

૧૭૮

મોજાં ને મોતી

તારે તો ઝડપ શબ્દ છે વાણીનો સિંધુ સદા,
 જોમાં ગ્લ ને મોતી અમોઝ છે નૂરવાણી ;
 જોનાં મોજાં ભયંકર ખ્હાર દિસે વધ્યાં, /
 પણ બીતર શાંતિછિપે મોતી છે ઉમદા ;

નિરખ્યા કરવું ભયથી ખેસી તીરે કદા,
 કિંવા તીરજળે ઊતરી તેનાં શીલુ નર્પાં
 કુસુમો સમ પાપને લાગીને ગય ખર્પાં
 તે જ બાળકીડામાં શું રહેવું હશે સુખદા ?

નાથ ! સિંધુનોં હું તરનાર શું ભોધ રહ્યો ?
 તીર છોડીને સાગરમાં મારી મેં દુઃખડી !
 મારી મદીને ક્ષારજળે ભોંજવી દઈને

પેલાં મોતી અમોઘ રહ્યાં મહોં જે ઝખડી,
 તેને મુદ્દા લરી લઈ આવ્યો હું મોજાં-રહ્યો—
 નહોં ખ્હારજીવ્યો પણ ઉરડૂખ્યો યઈને !

૧૭૯

મારો ધ્રુવતારો

સારી રાત હું ભોલા હું ઊઝે આભ પર,
 કેવા તારા અખંડ ત્યાં જાગરણે પક્ષકે,
 નીલરંગી મહા વિશ્વસાગરમાં ઇક્ષકે
 જાણે નાનીમોટી દિવ્ય હોડીઓ ધીમે તરે;

તેમાં દેવ બેઠા લઈ એકેક દીપ કરે
 તારા આશિષ વેરતા જાય અહીં ખલકે;
 ધીમે ધીમે સરી જતી હોડીઓ ત્યાં દમકે
 ને અદૃશ્ય થતી પછી સર્વ પડે નજરે.

પણ એક જ હોડી મેં ત્યાં સ્થિર જાળી દીડી
 ધ્રુવતારા સખી તારી સ્નેહલ જ્યોતિ' લઈ,
 બધું વિશ્વ પગેપગ નિત્ય રહે સરતું

તેમાં એટી અખંડ કરે તારી સ્હેર મીડી;
 મારી દૃષ્ટિ, હો નાથ! હું તેમાં પરોવાઈ દઈ
 આવું ઝીવતો નિત્ય એ તારું અમી કરતું!

૧૮૦

વૃક્ષ ને વેલી

પ્રભુ ! દે અમને બગ જીવન ભોગવવા—
 સુખદુઃખ આનંદ વ્યથા સહેજે સહીએ,
 દીનબંધુઓને સ્વજનો ગણતાં રહીએ,
 ઝીલીએ તારો પ્રેમ તે ત્યાં પાછો ઝીલવવા ;

તારું દીધું આ ચેતન અંતર ખીલવવા
 સહુ વિદ્ય પટાવીને જ્યોતિષયે વહીએ ;
 સદા સત્ય ને સ્નેહની અંગુલિને ઝહીએ
 અમો તારાં સંતાનનું ગૌરવ ભળવવા !

પ્રભુ ! તું અમ વૃક્ષ, ને વેલીઓ સર્વ અમે :
 જીવવું વધવું છે તને જ વીંટી વળાને ;
 વીંટતાં વીંટતાં થક તારું આ પ્રેમવર્ષુ

ભયે ભયે અમે ચઢીએ દદ ધીર કેમે ;
 પ્રભુ ! દે અમને બગ કે તુજથું ભળાને
 અમ જીવન ધન્ય સોહાવીએ પુષ્પભર્ષુ !

નંદનિકા

ગગન નવમું

વતન

૧૮૧

પ્રવાસ

લલા દંડેલ ! આ તારી અદ્ભુત હોડી વિશે
ક્યારે આવીને બેઠો હું તે કશું જાણું નહીં,
નહીં જાણું હું લાંગરશે જઈ હોડી દહીં
કે ખતાવશે શું શું મને આ પ્રવાસમિશે ;

નિરખું અહીં સૌ બદલાઈ જતું નિમિષે,
ધરી શાંતિમાં કે પકુ ઘોર તોફાન મહીં ;
રહેવું તારી ઘ્યા પર ને રહેવું સર્વ અહીં
સહુએ — થુવરે, બટભોગરે કે સિરીષે.

આ અનંત સમુદ્રમાં હોડીથી કાણુ છટે ?
જેમ મોજાં નચાવે અહીં તેમ રહેવું ઠરી ;
અમ ખોલી સદા નવી પામવી જૂની તથા,

લડીએ રડીએ પણ તારું ન ઘેરું ખૂટે :
પણ ક્યાં તારી હોડી જતી અમને સંધરી,
મારા નાથ ! તુ કેમ ન જોલતો તેજ દહ ?

૧૮૨

જીવેન્મુક્ત

મારા જીવનમાં મને જે કંઈ મોંઘું હતું
તે સૌ એક પછી એક તૂટી ગયું તનથી,
બધાં પુષ્પ ને પાન ખરી ગયાં જીવનથી,
નહીં કંઈ રહ્યું કશું કાંઈને આકર્ષતું ;

સૂકા શ્વેત સમું પશું જીવન એ મૂરતું,
ભર્યાં આભ વચ્ચે બન્યું એકલું તે મનથી ;
રહ્યું રાજ મુકાતું એ અંતરપીડનથી
અને કાંઈક પક્ષી જે આવી ત્વચા પીંખતું.

ભલે સર્વ ગયું જે જવાનું હતું જ કદી,
ભલે ધૂળ ને વાયુથી તે વધુ રુક્ષ બને,—
મારું ચેતનદાર જે બીડતું જોર પૂરે,

મારા આત્માને ભારથી રાખતું જે ચગદી,
તે ગયું : ને હવે મારું દાર ઉઘાડી તને
મારા નાથ ! મહીં પધરાવું હું મુક્ત ઉરે !

૧૮૩

સંકેત

ક્યાંથી ક્યાંથી હો નાથ ! હું તારા સંકેત ઝીલું ?
 ક્યાંથી ક્યાંથી જતાં પગલાં તારાં હું નિરખું ?
 ક્યાંથી ક્યાંથી મુણી તારા સર હું તે પરખું !—
 અને નાણુવા-જોવા વધુ બને ઉર બીલું :

તારી એ રમતોમાં કે એવું દિસે રસીલું
 કે આ જીવન લાગે મને જીવવા સરખું.
 તારું મૂઠ રહસ્ય જરા મળતાં દરખું
 અને ખીલતા આ તારા વિશ્વની સાથે ખીલું.

લહરી લહરી તારા સર મુણ્યા લપતા,
 સશી સૂર્યમાં મે તારી આંખ ચિખાતી દીની,
 તારા તારાએ જોયાં મે તારાં પગાં પગલાં,

જોઈ મેઘધનુમાં મે અદ્ભુત તારી વીટી ;—
 તને ભેટવા, હો મારા નાથ સદા છપતા !
 મારે કેટલાં દૂર હજી ભરવાં ડગલાં ?

૧૮૪

બંધનમુક્ત

તારી જ્યોતિ સદા મુજ દાર અખંડ વહે,
પણ હું મુજ વેદનામાં રહું મૂઢ પજો :
રહું, ગાઉ, નિસાસ મૂકું હું પલંગજાઓ
મુજ આર દીવાલ વચે લવના કલહે ;

તારી જ્યોતિ સદા મુજ ચેતનપંડ ચહે,
રહો પીજનો પંથ જે જ્યોતિમાં મેધધાઓ
તે ન બંધ આ ખંડ વિષે મુજ આંખે ચાઓ,
ત્યાં એ જ્યોતિને સાટે તો અગ્નિની આળ દહે.

બલે શાઉં, નિસાસ મૂકું, તને સાદ કંડું,
પણ, નાથ ! દીવાલ આ ઊભી જશે ન ખરી :
તારી ધૂન મઆવતો ગાતો એ સર્વ ભૂલી

ઊઠા પાંખાળા ચેતનાનંદમાં હું ઊતરું,
ફેડી કીટનું કાટલું બેડે પતંગ હસી,
તેમ બંધનમુક્ત ગીલું તારી જ્યોતિ હલી !

૧૮૫

તારી ફૂલવાડી

ફૂલવાડી સિંચી તું-દીધાં અમૃતે જગમાં
 નવપુષ્પ ઊગાજ્યાં મેં રંગસુગંધભર્યાં ;
 રવિએ પૂર્યાં પાંદડીમાં રંગતેજ નર્યાં,
 ભૂમિએ ય પરાગસુગંધ રંગેરગમાં ;

ખીલતાં ગયાં શ્રવનના એ કોડગમાં,
 રજનીતણાં આંસુથી તારાં રૂદ્ધી ઊછર્યાં ;
 ગયાં કૈંક ચૂંટાઈ ને કૈંક સુગંધ ખર્યાં,
 તોય નિત્યનવીન રહ્યાં ઊગતાં ઢગમાં.

પ્રભુ ! તારી આ વાડીને મેં પણ મારી ગણી :
 કરજે પડી થૂક ને મારી આ સેવામહીં ।
 તારો માળો બોલાવશે તું પાછો કે ધડીએ,

ત્યારે હું મળવા તને આવું ક્યાં તારા ભણી ?
 જોને, હો મારા નાય ! પ્રભુ પ્રભુ તું જ અહીં
 પન્નરી રહ્યો છે શો ફૂલેફૂલ પાંદડીએ !

૧૮૬

ઊલટી ગતિ

તને લોક ખેસાડે છે મંદિરમાં પૂજવા
ધૂપ દીપ ફૂલો અને ભોજનયાજ ચક્રી,
પણ ત્યાંથી તું તો ઊડી માગે જવા સરકી
અને અંતરમાં અમ આવી અહીં ફૂજવા ;

મને લોક ખોલાવે બધે જગમાં ઝૂંઝવા
ઝીલવા જયનાદ મીડા કરને ઊંચકી,
પણ હું ન જવા અહીં શૈયાચક્રી છટકી,
મારા ભાવ રહ્યા કંઈ લોકચક્રી જૂજવા.

અહા ! લોકતણી ગતિ એવી વિચિત્ર સદા,
જોડે તેને ખેસાડે ને ખેડાને ઊડ કહે !
મારા નાથ ! તને નથી ગોઠતું મંદિરમાં

અને હું નહીં છોડી શકું મારી શૈયા કદા ;
શાને ફૂજવું જૂજવે વૃક્ષ પડી વિરહે !
આવ, ખેસીને ફૂજિયે સાથે આ અંતરમાં !

૧૮૭

હારજીત

‘અહીં આવ્યો, મેં જોયું, હું જીત્યો’ એ કેમ કહું
 ન્યાં હું જાણું નહીં કે હું હાર્યો કે જીત્યો કયું?
 મુજબે હજી બાકી રહ્યાં હશે પીતક શું?
 નહીં હું મારાં જીવનકૃત્યનો કંટો મહું;

બધું જોવા ને જીતવા જીવને નિત્ય ચહું,
 પણ જીવન તો વરતે કે વિરોધકયું;
 અને હાર ને જીત વચે રહી લોલકયું
 મારા દેહતણી વહેતી ધટિ સાથે વહું.

રહે ત્રાજવું ડોલવું જીવનકિરું સદા,
 તેમાં જીએ નીચે તેનાં કાલજાં ડોલ્યા કરે:
 કાણે જીતવું—મારે કે આ ડગતા જીવને!

કહે લોક હું હાર્યો જો હું ચહું જીએ કદા:
 મારા નાથ! આ ત્રાજવું ન્યાં તારે હાથ ઠરે,
 માતું જીવન હારું લલે પણ જીતું તને!

૧૮૮

દીવાલ

મારા જીવનની જ્યારે આવશે હેલ્લી ધડી
અને અંતરના ધબકાર ત્યાં બંધ થશે,
ત્યારે ગીત આ મારાં એ જીવનને કથશે
અને પૂરશે તેમાંની ખૂટતી કૈંક કડી ;

તારે ધામ હું આવીશ મધ્યાની પાંખે ચડી,
ત્યારે તું મારી આંખે વિશેષ લીલા મથશે,
પણ પાછળ જૂની જરા લેવા તે મથશે
મારા જીવનકેરાં ખંડેર રહ્યાં ત્યાં પડી.

અદા ! જ્યારે દીવાલ બે ધામ વચેની તૂટે,
ત્યારે ભિન્નતા દેવી તિથાળ પડે નજરે !
પડતાં ઊલટાં પ્રતિબિંબ શાં જીવનમાં !

હવું હીણું ખડું તેજ જીવન ચાલી ચૂંટે :
નહીં દેવું કશું પછી લેવું ચે શું મજરે ?—
પ્રભુ ! જીવતાં શે ન જનારું એ લોચનમાં ?

૧૮૯

ચિંતા

મારી ચિંતાનો ભાર મેં બપોરે વહ્યો છવને
 જ્યાં એ ચિંતાનો કો વહેનાર જ અન્ય હતો ;
 કહે એ વહેનાર કદાપિ યથો ન હતો,
 ને મેં જાણ્યું ન કા સુખતું મારાં આર્જવને ;

બધું હું જ કરું એમ લાગતું માનવને,
 ને તે સર્વ ઉપાડવા એકલો એ જ જતો :
 શિરે પર્વત એ ન કર્યું ઊંચડી ચકતો
 જો ત્યાં ટેકવે પૃથ્વી નહીં એના ગૌરવને.

મારા નાથ ! જૂલ્યો હું : શી ચિંતા તે મારી કરું ?
 કદી આપખભે ચઢી કાઈ ન બેસી શકે :
 તું જન્માવે, જિવાડે, હસાવે, રડાવે બવે—

હું ક્યાં ખેંચું એ ગાફું જો તેમાં હું બેસી શકું ?
 પ્રભુ ! જો ભરતી નદી નૌકાયકી અટકે,
 તો આ નૌકા ને ચિંતા તને દઈ સોંપી દવે !

૧૯૦

આગગાડી

પ્રભુ ! જીવનની આગગાડી તે ફરી કીધી,
ફરી દોડી રહી એ ભુદે ભુદે પાટે ચડી !
નિજનિજના જન્મના યાત્રાચક્રી ઊપડી
તારે બાંધેલે માર્ગ સૌ દોડતી ગય સીધી ;

વન જેતર કુંગર સર્વ વટાવી વીધી
નદી નાળાં યે પાર કરી જતી એ ગમડી ;
ભર્યાં માલ કુટુંબના ડબ્બા પૂડે ધસડી
થોભી થાણે થાણે જતી તારી જ વાટ ચીધી.

ફરી તે આગગાડી યે હાંકવા આપી મને,
પૂડે માલના ડબ્બા પૂરો નહીં દે ધસવા !
આવે અંતિમ યાણુ ત્યાં ડબ્બાથી છૂટો થઈ,

નાથ ! એકલો આવુ હું આખરે તારી કને :
મારો હાલ ત્યાં જોઈ રહે માટે તું ઉસવા—
હું પ્રવેશું યથા તારા નામની સીટી ઈઈ !

૧૬૧

મહાપર્વ

નિજ સંતત કાર્યધમાલથી ઊગરવા
જગે માનવ પર્વ અનેક કરી ઊજવે ;
નિજ રમૂળ આનંદની તીવ્ર તૃપ્તા ખૂજવે
ફરી નિત્યપ્રવૃત્તિમાં સ્મૃતિથી મંચરવા ;

એ તો નિત્યનર્પીન વિલાસમાં વિહરવા
કરે ઇદ્દ દીવાળી પતેતી રૂપે જૂજવે,
એને મૃત્યુ થે સંતજનોનું નહીં મૂંઝવે—
તેનું પર્વ કરી ઊજવે રમૃતિ સંધરવા.

મેં થે જીવનમાં ઊજબ્યાં એવાં પર્વ ધણાં,
એનો આનંદ થે હવે શુષ્ક ને ઈર્ષ્ય થયો ;
હવે યાકે ઉતારવા આ મારા જીવનનો

મને ના વધુ ભોઈએ પર્વ આ સર્વતથાં :
નાથ ! છે મહાપર્વતણે દિન મારો કયો—
મારા આત્માની પૂર્ણ વિશ્રાંતિ ને રજનનો ?

૧૯૨

દીપ

મારું જીવનનાવ આ ધીરે ધીરે સરતું
 ભવસાગર પાર કરી કાઢે બંદરમાં
 જઈ લાંબરશે, અથવા એ જ સાગરમાં
 ડૂબશે અથવાઈ કહી ખડકે નરતું ;

ડૂબ્યું તોપણ એ અણદીક રહે તરતું
 ત્યાં અમાસના ચંદ્ર સમું નભઅંતરમાં,
 અને અમૃતકુલ રહ્યો જે પ્રલાકરમાં
 બરી તેની સુધા ફરી સાગર સંચરતું.

બલે નાવ ફૂમે કે તરે, પણ હું તો મહી
 ખેઠા ખેઠા નિદ્રાળુ ત્યાં દૂર કા દીપ રહ્યો
 જાગતો મારી સામે સદા ફરે દષ્ટિ જહી :

નાવ જાય સર્થે, અને સાગર જાય વહ્યો,
 ઊભે . જાઉં બીજતો છતાં તોડું મીટ નહીં,
 —અને નાથ ! ત્યાં તેં મને એકે ન શબ્દ કહ્યો !

૧૯૩

બંદરખારું

જવસાગર ખેડતું મારું આ નાવ ફરી
તારા બંદરમાં જાય લાંગરવા હળવે ;
તારા ધામના કુંગર દૂર દેખાય હવે,
મારું અંતર કા નવલાવે રહે જીભરી ;

કેંક બંદર બદરનો હું જૂનો સફરી
મારું બદર જોતાં તણાઈ આનંદ નવે ;
મોળ મોળજો નાવ ઝિકાતું ભીંસાતું બવે
નિજ બંદરની અહે કમ ન યાતિ નરી ?

આલે આલે છતાં વધતું દિસે નાવ નહીં,
વધે મારી અધીર વિશેષ દરેક પળે ;
તારા બાગમાં નાવ સલામત દોરી જના

ક્યારે આવશે તારો સુદૃઢ સુકાની અહીં !
મારા નાય ! આ નાવને લાગરી ડકકારયળે
ક્યારે દોડતો આવી મળુ ઘરભેગો યવત ?

૧૯૪

સંધ્યાના રંગ

રંગરંગભર્યાં નવહાસ્ય વિષે જગને
 જીગીને દિન આવતો પૂર્વ દિગત થકી ;
 રહેતી પૃથ્વી આકાશની સર્વ દિશા ઝગકી
 ઊડવા મળતી નવચેતના ત્યાં ખગને ;

દિન એ નવરાવતો જ્યોતિ વિષે જગને
 ને એ ઝીલતાં સાગર ને સરિતા પલકી ;
 પછી પશ્ચિમે રંગોની પાછી ભરી ચટકી
 રજનીમાં સમાતો એ વાળી લઈ દગને.

મારી જીવનયાત્રા ચે નાથ ! છે પૂરી થઈ ;
 રંગરંગભર્યાં હવે મારાં આ ગીત ભરી
 મીઠ મોંડી રહું તું બહુી નયને અધીરે :

તારા આંમુના સ્વર્ગના મોંઘા સંદેસ લઈ
 સામે ઊતરતી રજનીમાં જઈશ સરી,
 મારા નાથ ! મહી તારો પ્રેમજા હાય તીરે !

૧૯૫

દેશાટન

મને ક્યાં ક્યાં લઈ જઈ લાગ્યો તું આજ લગી ?
 કેવા કેવા પ્રદેશ ને લોક ખતાવ્યા બધે !
 એક દામે મને રાખી ત્યાંથી પછી અવધે
 ત્યાંની સર્વ સગાઈ ફરી કરી દે અગગી ;

ધડી અંતરભગ બની રહું હું સગગી,
 પણ તું તો મને લઈ આગળ પાછો વધે ;
 મને એમ ઉડાવે તું નિત્ય નવીન મધે
 અને ખેંચી લે પાછો મને રહું ત્યાં વગગી.

અહીં પાશું અને તહીં છોડું એ દાઢ વચે
 સદા તુંજ રહે મારો સાથી ત્યાં ખાસ બની ;
 હું ન ભાલું દેશાટન આ હજી ક્યાં દરમે,

પણ પૂરો પિછાન્યા વિના તને કોણ બને ?
 નાથ ! યાત્રા શું આ નથી આપણા આગ્રમની,
 તારે દેવે બધો મારો થાક ત્યાં કેવરો !

૧૯૬
પુનર્ગમન

તારા બાગના ફૂલ ચૂંટી ન્યારે તું મૂકશે
મારા છવનને ચિર મૃત્યુતણી કવગી,
તારી સાથે જર્મય હું અંગુલિએ વળગી,
તહીં વાયુ ધીમે ધીમે ચાંતિ મીઠી ફૂંકશે ;

ત્રમ ઠારતી વાણકુજ પથે ચૂકશે,
રૂહેરો જ્યોત બધી તારા ધામતણી સગગી,
પછી પેસતા ત્યાં સ્મૃતિ મારી કરી અગગી
મારી સર્વ બચા તું શુધાવવા ના ચૂકશે.

તારું આખું બધું નાખ્યું વાવરી મેં છવને,
મારાં ફૂલ દીધાં તે તો રાખે તું તાનં સદા ;
તને ચાહો ન ચાહો છતાં તું તો તેજ રહો—

મારા નાથ ! ક્ષમા તારી માગું હવે સ્તવને :
હું જો છોરુ કંઠોરુ સમે બની જૂઠું કદા,
તું તો આવજો લેવા મને અણમૂલ્યો—કલો !

૧૯૭

પધરામણીનો આનંદ

ભારે પૃથ્વીને આંગણે તોરણુ ઝૂલી રહે
અને સૂર્યતણી પધરામણી થાય તહીં,
બધી પાળ દિગંતની તોડી આનંદ મહીં
અભીજ્યોતિતણી સરિતા ઉમરાઈ વહે ;

ફોલેફૂલ આનંદનાં અશ્રુએ જ્યોતિ મહે,
પાનેપાન અમી એનું પીતાં ધરાય નહીં ;
નહીં સિંધુતુરંગ યે ફૂલતા પ્હોંચે જહીં
તહીં તે અમીરથ છવાતી સર્વત્ર લહે.

મારા નાથા છે જ્યોતિ જે જીવન વિશ્વતણું,
બધું વિશ્વ બને એ જ જ્યોતિ વિના સુંકેલું :
મારી રાત વીતે અને આંખને તોરણુ ત્યાં

તારા આગમનું પ્હેલું કિરણુ ભારે વણું,
જેવું જીવનની પાળેપાળને ફોડી જતું
જોશે તું મારા આનંદનું ઝરણું પણુ ત્યાં !

૧૯૬
પુનર્ગમન

તારા બાગનાં ફૂલ ચૂંટી ન્યારે તું મૂકશે
મારા છવનને શિર મૃત્યુતણી કવગી,
તારી સાથે જર્મથ હું અંગુલિએ વળગી,
તહીં વાયુ ધીમે ધીમે ચાંતિ મીડી ફૂંકશે ;

અમ ઠારતી વાણકુંજ પથે મૂકશે,
રૂઢેશે ન્યોત બધી તારા ધામતણી સગગી,
પછી પેસતાં ત્યાં સ્મૃતિ મારી કરી અગગી
મારી સર્વ બ્યથા તું સુધાવવા ના ચૂકશે.

તારું આખું બધું નાખ્યું વાવરી મેં છવને,
મારાં ફૂલ દીધાં તે તો રાખે તું તાનં સદા ;
તને ચાહો ન ચાહો છતાં તું તો તે જ રહો—

મારા નાથ ! ક્ષમા તારી માગું હવે સ્તવને :
હું જો છોરુ કછોરુ સમો બની બૂધું કદા,
તું તો આવજો લેવા મને અણમૂલ્યો—કહો !

૧૯૭

પધરામણીનો આનંદ

જ્યારે પૃથ્વીને આંગણે તોરણ બૂલી રહે
 અને સૂર્યતણી પધરામણી થાય તહીં,
 બધી પાળ દિગંતની તોડી આનંદ મહીં
 અમીજ્યોતિતણી સરિતા ઉભરાઈ વહે ;

ફૂલેફૂલ આનંદનાં અણુએ જ્યોતિ મહે,
 પાતેપાન અમી એનું પીતાં ધરાય નહીં ;
 નહીં સિંધુપુરગ એ ફૂદતા પ્હોચે જહીં
 તહીં તે અમીરેલ જવાતી સર્વત્ર લહે.

મારા નાથા છે જ્યોતિ જ જીવન વિશ્વતણું,
 બધું વિશ્વ બને એ જ જ્યોતિ વિના ઝૂંકડું ;
 મારી રાત વીતે અને આંખને તોરણ ત્યાં

તારા આગમનું પ્હેયું ફિરણ જ્યારે વણું,
 કેવું જીવનની પાળેપાળને ફેડી જવું
 જોશે તું મારા આનંદનું ઝરણું પણ ત્યાં !

૧૯૮

પોટલાં

પડતો ખડતો આબો યાકતો આંદો મુધી,
 તારા માર્ગના દીપને નેતો રહી ધરથી ;
 તારો મહેલ રહ્યો હજી દૂર આ પાદરથી
 અને નાખતો શ્વાસ હવે મને ખૂન ફેંધી ;

લાંબા માર્ગની ધૂળ રહી સરીરે વલંધી
 તેને ધોવી રહી મારે બહાર ને બીતરથી ;
 મારે પોટલાં કેંક ઉતારવાં છે સરથી,
 અને આરા ટોળાઈ રહી યદ્ય અર્ધગિધી.

વધુ વાર ન મારાથી ભાર ખમાય હવે,
 મારાં પોટલાં હું દઉં ફેંકી નીચે સવળાં ;
 બધું બૂલીને યાકથી ઊંઘમાં જૂમી પડું,

ત્યાં તો ગુંજન કે ધીમે ધીમે મને જગવે :
 મારા નાથ ! હું આવતાં તારાં સુણું પમલાં,—
 તારો પાલવ કે મારાં પોટલાં, શું પકડું ?

૧૯૯

હોડીની પ્રતીક્ષા

બહુ વેળા હું સાંજરે સાગરતીરે જઈ
 કેા અલૌકિક આતુરતામહી બેસી રહુંઃ
 જતાં આવતાં મોર્નનું ગભીર ગાન ઝહું
 તેના દ્વિધિયા સૂરને તાલ તણીન થઈ;

ક્ષિતિજે' રવિ લાલ સુવર્ણની લાલ લઈ
 નભમહેશ્વથી ઊતરતો ને જતો હું લહું;
 ધીરે ધીરે વહી જતાં તેજની સાથે વહું—
 નહીં જાણું કેા હોડી ત્યાં આવી કે આલી ગઇ.

મારી દષ્ટિ બીજા જ કેા સિંધુ પરે ઠરતી
 બેતી હોડી બીજા જ કેા આવતી મારી બણીઃ
 અનંતત્વના સિંધુમાં કેા ધૂમકેતુ સમી

મહાતેજસ્યા સદયી નબને બરતી
 આવે સોનઘ હોડી યી ત્યાં મારા નાયતણી!—
 નાય! ક્યાં મુઘી હું અહીં બેસી રહું વિરમી?

૨૦૦

હું

ત્યારે તારું આમંત્રણ લાવતો નેહમયું
તારો શાંતિનો દૂત પધારશે દાર પરે
અને જોતો મને ઊડી રહેમભરી નજરે
સાથે તેઓ શબ્દમાં અમૃત પૂરી નર્યું,

ત્યારે ત્યાં ઉભરાવતો અંતર ભક્તિવર્યું
તેની અંશુલિ ધારતો મુજતા રોલકરે
તારી પાસે હું આવીશ જાણે છતી સમરે
ને કહીશ તને બધું શું મુજબે મુજર્યું.

મારાં છવનનાં ફલ તારે કરે મૂકીને
ક્ષણ જોઈશ તારા બધા મુખભાવ તર્કો ;
સ્મિત તારું ચતાં સ્મૃતિ જગશે મારી સતી—

મારા ઉજરડા તું રુઆવશે ત્યાં ફૂંકીને :
મારા નાથ ! પિતા ! મળશે તારું ઉર કહી ?
તારે જોજો ચઢી હું પામીશ કાળજૂતી !

૨૦૧

ધરનું આમંત્રણ

તારું આવે આમંત્રણ તે દિન ધન્ય હશે,
તારાં સર્વ આકાશ ત્યાં તુંમય રહેશે ખીલી ;
તારી પૃથ્વી ત્યાં રહેશે હસી ખડખડાલીલી,
અને વાયુ ત્યાં વીંજતા પાખ ડુળી વહશે ;

ગદિ અદ્ર સુવર્ણકુલો નિજ વેરી જશે,
નલચારિકાઓ હસી વેરશે તેજદીલી,
અને આંગણુમા જોતી તારી યે આખ જીલી
ઘેર આવતો જોવા મને શી ઉત્કંઠ યશે !

રમતો તે રનાડી તે લીધી બધી મેં રમી,
ગૂંથી જ્યોતિર્અંધાર ઉડ્યા મેં વિશ્વ તરી,
તારા દીધા મંદેશ મેં આખ્યા આ મારાં ગીતે,

તારી મ્હેર હું આ જગમાં નથી પામ્યો કમી :
હવે હો મારા નાથા ! હું ઘેર આ આવું ફરી—
પિતા ! રાખજો જોઈમાં તારી અનંત પ્રીતે !

અંક નું ક્રમ શિલ્પકા

અંક	વિષય	પૃષ્ઠ	અંક	વિષય	પૃષ્ઠ
	અર્પણ—એક જ ફૂલ		૨૨	રસપારખુ	૨૬
	ગગન પહેલું : કથન		૨૩	વિરોધમાં વિકાસ	૨૭
૧	મુખોમુખ	૩	૨૪	સ્નેહકડી	૨૮
૨	સપ્તામણી	૪	૨૫	અનુસરણ	૨૯
૩	હાર ને ગજરા	૫	૨૬	અશ્રાવ્ય ગીત	૩૦
૪	જીવનક્રોધ	૬	૨૭	ઔષધ	૩૧
૫	સર્જન	૭	૨૮	સંતત વર્ષા	૩૨
૬	વિશ્વહર	૮	૨૯	અમર લીલા	૩૩
૭	મુક્તિ કે બંધન	૯	૩૦	વસંત	૩૪
૮	વિશ્વનો મેળો	૧૦	૩૧	પ્રતિજ્ઞાપાલન	૩૫
૯	સંસાર	૧૧	૩૨	પાક	૩૬
૧૦	મહાનીકા	૧૨	૩૩	ગૂંચવણ	૩૭
૧૧	નવજીવન	૧૩	૩૪	ગીતનો તારો	૩૮
૧૨	લાભાલાભ	૧૪	૩૫	રેડિયો	૩૯
	ગગન બીજું : ગુંજન		૩૬	મધપૂડો	૪૦
૧૩	સિતારિયો	૧૭	૩૭	ભાગ ને ભાગું	૪૧
૧૪	પગથી	૧૮	૩૮	નિત્યનવીન	૪૨
૧૫	ભિમિગુંજન	૧૯	૩૯	અમરતાની ઝંખના	૪૩
૧૬	આતમપખી	૨૦	૪૦	હેલ્થું જ ગીત	૪૪
૧૭	મુદ્દપ	૨૧	૪૧	વાંસળી	૪૫
૧૮	સાદ	૨૨	૪૨	આંમોદોન	૪૬
૧૯	ગવૈયો	૨૩	૪૩	માયું ગીત	૪૭
૨૦	તારું માન	૨૪	૪૪	સતમુખ ગીત	૪૮
૨૧	અપૂરું ગીત	૨૫	૪૫	વિકલ્પ	૪૯

અંક	વિષય	પૃષ્ઠ	અંક	વિષય	પૃષ્ઠ
૪૬	મૌન	૫૦	૭૧	જીવનની મગ	૭૬
૪૭	અનેકાર્ય	૫૧	૭૨	આત્માની તિથિ	૮૦
૪૮	મૌનની વાણી	૫૨	૭૩	ક્યામત	૮૧
૪૯	અનંત અંતર	૫૩	૭૪	કળ્યાણ	૮૨
૫૦	વાણીની અસક્તતા	૫૪	૭૫	અચળ	૮૩
ગગન ત્રીલુક : ખેલન			૭૬	લીલાનાથ	૮૪
૫૧	કવિનું બાળપણ	૫૭	૭૭	નવું પ્રજ્ઞાત	૮૫
૫૨	લક્ષ્મીદેવ	૫૮	૭૮	જન્મ ને મૃત્યુ	૮૬
૫૩	બાળકની બોલી	૫૯	૭૯	તજગે	૮૭
૫૪	હીવાળીના ખિલોણાં	૬૦	૮૦	સૈનિક	૮૮
૫૫	બાળકનાં સપના	૬૧	૮૧	સત્કાર	૮૯
૫૬	સ્વપ્નાનો વેપારી	૬૨	૮૨	અપૂર્ણતાનું માધુર્ય	૯૦
૫૭	બાળકનું સ્વર્ગ	૬૩	૮૩	નિઃશ્વસ સમૃદ્ધિ	૯૧
૫૮	બાળકની કે કાળકળી ?	૬૪	૮૪	બૂસકા	૯૨
૫૯	બાળપ્રમાંત	૬૫	ગગન પાંચમું : મધન		
૬૦	મૂંઝવણ	૬૬	૮૫	યોજના	૯૫
૬૧	રજનીના ઓળા	૬૭	૮૬	આલમતીક	૯૬
૬૨	પિતૃસુંબન	૬૮	૮૭	વેદનાનો અધિકારી	૯૭
ગગન ચોથું : જીવન			૮૮	કુઃખનું ધારણ	૯૮
૬૩	અર્પ જીવન	૭૧	૮૯	પશ્ચાત્તાપ	૯૯
૬૪	જીવનકાંકડું	૭૨	૯૦	બ્રમમાંથી ધણ	૧૦૦
૬૫	જીવનની ગતિ	૭૩	૯૧	આંસુની ભેટ	૧૦૧
૬૬	વાદળ	૭૪	૯૨	કૂલચંદ્રણી	૧૦૨
૬૭	જીવનવાડી	૭૫	૯૩	સત્યનું મોતી	૧૦૩
૬૮	વિશ્વવાદી	૭૬	૯૪	કબૂતરખાનું	૧૦૪
૬૯	સંકળ	૭૭	૯૫	પાંજરાપોળ	૧૦૫
૭૦	જીવન ને મૃત્યુ	૭૮	૯૬	પશુનો પશુ	૧૦૬

અક	વિષય	પૃષ્ઠ	અક	વિષય	પૃષ્ઠ
૯૭	માનવતાની પશુતા	૧૦૭	૧૨૩	શંકિત કે સ્નેહ	૧૩૫
૯૮	તારુ ખણ	૧૦૮	૧૨૪	સર્વસ્વ	૧૩૬
૯૯	પ્રકાપ	૧૦૯	૧૨૫	અવિગત શોધ	૧૩૭
૧૦૦	યુદ્ધ	૧૧૦	૧૨૬	પ્રેમની અસીમતા	૧૩૮
૧૦૧	નરી સ્વમસૃષ્ટિ	૧૧૧	૧૨૭	પ્રેમની પૂર્ણિમા	૧૩૯
૧૦૨	શ્રુતિ ને સ્મૃતિ	૧૧૨	૧૨૮	ખરી વખત	૧૪૦
૧૦૩	શુધ્ધીકાંક્ષુ	૧૧૩	ગગન સાતમું ભાગન		
૧૦૪	અમૃતકૂપ	૧૧૪	૧૨૯	મંદિર	૧૪૩
૧૦૫	ટાણુ	૧૧૫	૧૩૦	નુનાળ	૧૪૪
૧૦૬	હુરખો	૧૧૬	૧૩૧	જપમાળા	૧૪૫
૧૦૭	જ્યોતિ ને છાયા	૧૧૭	૧૩૨	ખાલી ગભાર	૧૪૬
૧૦૮	આનંદ	૧૧૮	૧૩૩	ધ્રુવ	૧૪૭
ગગન છઠું • મંથન			૧૩૪	અક્ષા	૧૪૮
૧૦૯	હૃદલીલા	૧૨૧	૧૩૫	તારી કેડી	૧૪૯
૧૧૦	શતપાંદડી પક્ષ	૧૨૨	૧૩૬	મહેઝ	૧૫૦
૧૧૧	જીવનનો વકરો	૧૨૩	૧૩૭	લોકનાજ	૧૫૧
૧૧૨	નિયોગદુ ખ	૧૨૪	૧૩૮	ભક્તિની મૂઠા	૧૫૨
૧૧૩	પ્રેમનો ભાર	૧૨૫	૧૩૯	નવું મંદિર	૧૫૩
૧૧૪	પ્રેમનુ મૂલ્ય	૧૨૬	૧૪૦	તીર્થ	૧૫૪
૧૧૫	પાનીના કંડુ	૧૨૭	૧૪૧	અમીનું પૂર	૧૫૫
૧૧૬	કુવારો	૧૨૮	૧૪૨	જીવનનો ઉમંગોડો	૧૫૬
૧૧૭	પ્રેમનો પથ	૧૨૯	૧૪૩	ઉકડાનું રત્ન	૧૫૭
૧૧૮	પ્રેમનુવા	૧૩૦	૧૪૪	ભક્તિપ્રવાહુ	૧૫૮
૧૧૯	પિંગળ	૧૩૧	૧૪૫	જમૂકા	૧૫૯
૧૨૦	અમુક્તા	૧૩૨	૧૪૬	કચ્છરીકામૃગ	૧૬૦
૧૨૧	પ્રેમસરોજ	૧૩૩	૧૪૭	પારસમણી	૧૬૧
૧૨૨	પ્રેમનું ધારણ	૧૩૪	૧૪૮	જીર્વગમન	૧૬૨

અંક	વિષય	પૃષ્ઠ	અંક	વિષય	પૃષ્ઠ
૧૪૯	ગર્ભિ	૧૬૩	૧૭૭	પૂર્ણતા	૧૯૩
૧૫૦	પેલાની સંગત	૧૬૪	૧૭૮	મોર્ચ ને મોતી	૧૯૪
૧૫૧	તારો અગ્નિ	૧૬૫	૧૭૯	મારો કુવતારો	૧૯૫
૧૫૨	સદાચાર	૧૬૬	૧૮૦	વૃક્ષ ને વેલી	૧૯૬
૧૫૩	અદૃશ્ય	૧૬૭	ગગન નવમુઃ : વતન		
૧૫૪	ગદ્ય	૧૬૮	૧૮૧	પ્રવાસ	૧૯૯
ગગન આઠમુઃ : દર્શન			૧૮૨	જીવન-મુક્ત	૨૦૦
૧૫૫	અધૂરા સ્વપ્ન	૧૭૧	૧૮૩	મંકેત	૨૦૧
૧૫૬	ઊર્ધ્વ દૃષ્ટિ	૧૭૨	૧૮૪	બંધનમુક્ત	૨૦૨
૧૫૭	સત્યનું સ્થાન	૧૭૩	૧૮૫	તારી કૂલવાડી	૨૦૩
૧૫૮	ચિત્રો	૧૭૪	૧૮૬	ઊલટી ગતિ	૨૦૪
૧૫૯	પુષ્પમાળા	૧૭૫	૧૮૭	હારજીત	૨૦૫
૧૬૦	આત્મવંચના	૧૭૬	૧૮૮	દીવાલ	૨૦૬
૧૬૧	ધૂમ્ર	૧૭૭	૧૮૯	ચિંતા	૨૦૭
૧૬૨	દરવાન	૧૭૮	૧૯૦	આગગાડી	૨૦૮
૧૬૩	રક્ષણનું આવરણ	૧૭૯	૧૯૧	મહાપર્વ	૨૦૯
૧૬૪	કૃપવારિ	૧૮૦	૧૯૨	દીપ	૨૧૦
૧૬૫	ભાગ્યનું ચક્ર	૧૮૧	૧૯૩	બંદરખાતું	૨૧૧
૧૬૬	ઔદાર્ય	૧૮૨	૧૯૪	સંધ્યાના રંગ	૨૧૨
૧૬૭	આકૃતિબંધન	૧૮૩	૧૯૫	દેશાટન	૨૧૩
૧૬૮	સર્જકનું અસ્તિત્વ	૧૮૪	૧૯૬	પુનર્ગમન	૨૧૪
૧૬૯	આતિથ્ય	૧૮૫	૧૯૭	પદરામણીનો આનંદ	૨૧૫
૧૭૦	પડદો	૧૮૬	૧૯૮	પોટલાં	૨૧૬
૧૭૧	અમોલ્ય મોતી	૧૮૭	૧૯૯	હોડીની પ્રતીક્ષા	૨૧૭
૧૭૨	કંચનપાત્ર	૧૮૮	૨૦૦	દૂંક	૨૧૮
૧૭૩	અધિકાધિક	૧૮૯	૨૦૧	ધરતું આમેનણું	૨૧૯
૧૭૪	કૈંક	૧૯૦			
૧૭૫	શાશ્વત જીવન	૧૯૧	અનુક્રમશિક્ષા.....૨૨૧		
૧૭૬	આવરણથી મુક્તિ	૧૯૨	સચ્ચિ-ત્રયમ લીટીની ૨૨૫		

સૂચિ

(પહેલી લીટીઓની.)

	પૃષ્ઠાનંક
અને તત્વના સિંધુમાં દીપ અસંખ્ય તરે ...	૧૬૮
અમ્મ બાળક મંડળ વિહરવા નદીએ ...	૬૦
અંદા ! પ્રેમનો પંથ છે કંટકપૂર્ણ સદા ...	૧૧૭
અહીં આવ્યો, મેં જોયું, હું જીત્યો, એ કેમ કહું ...	૧૮૭
અહો નાથ ! બધે તારી સંતાઓ ગૂઢ પડી ...	૬
આજે આવી દીવાળી અમારી આનંદપ્રદ ...	૫૪
આજે આવી વસંત ને કંઈ કહી શકી એ ...	૧૭૫
આજે તો સુણી લે મારા ગીત આ સ્નેહસ્માં ...	૩
આપી જાણે જે પ્રેમ તે પ્રેમને પામી શકે ...	૧૧૪
આત્મા આગણ એક કળાંતરે જીવું ખડું ...	૮૪
આવ્યો જન્મ સર્પ હું સુદાવા જ આ જગમાં ...	૮૩
ઊઠી પૃથ્વીથી વાદળ ઊડનાં જિયે જઈ ...	૬૬
ઝગમગ પાકની આવે છતાં મેઘ આવે નહીં ...	૨૮
ઠાળાં વાદળ દિનને ઘેરી લે ચોગમથી ...	૧૦૫
કેવા કેવા સૌ અર્થ કરે તારા સંમર્નના ...	૪૭
કેવા દેશ ને ખંડ વિરાળ આ બોમે પડ્યા ...	૧૭૩
કેવી કેવી છે આકૃતિ વિશ્વમાં સૌને મળી ...	૧૬૭
કેવું પ્રૌઢ મહાન ઓદર્ય છે સૂર્યતાલ ...	૧૬૬
કેંક યુગથી આપણા ખેલ આ ચાલી રહ્યા ...	૨
કેંક સુર ઊઠ્યા મારા અંતરમાં મધુરા ...	૨૧
કાણે જોલે સરોજનું અંતર સ્વ વિના ...	૧૭

કાણુ ગારો અહીં મધુરું તારાં ગીત હવે	૨૬
કાને કાજ આ પિંજર મોટું બનાવ્યું, લધા	૧૧૬
ક્યાંથી ક્યાંથી મધે પ્રભુ માનવને મળ્યા	૮૯
ક્યાંથી ક્યાંથી, હો નાય ! હું તારા સંકેત ઝીલું	૧૮૩
ક્ષણભંગુર માયાની સાથે રહી હસતું	૮૨
ખમ્મા ! ખમ્મા ! હો નાય ! ન જાણે આ લોક કયું	૧૬૬
જગત્યાગમાં હું તો નહીં મારી મુક્તિ ગણું	૭
જગમાં બધું ઊડી જતું ન જે આખરમાં	૯૦
જગે ખેલતાં જીવનયુદ્ધ મહા કપડું	૮૧
જગે જીવન જોતું રહે કડવું મધુરું	૭૧
જગે પ્રેમની કાઈ સીમા નહીં હોઈ શકે	૧૨૬
જગે લેવું હતું તે ન લીધું અમે પરખી	૧૪૪
જોયાં પાન બધાં મારા જીવનવૃક્ષતંબાં [અર્પણ]	
જોવા વિશ્વ મહીં પણ દોષ જોતો નીકળે	૧૭૭
જ્યારે ઊંઘનાં પોપચાં અંતરમાં ઊધડે	૧૦૧
જ્યારે જીવનકેરી સ્વાભાવિક સુંદરતા	૧૦૩
જ્યારે તારું આમંત્રણ લાવતો નેહભર્યું	૨૦૦
જ્યારે દુઃખ વિરોધ સંતાપ ને શોકતણા	૬૯
જ્યારે દૂર ને દૂર જતો યશી સૂર્ય થકી	૭૨
જ્યારે પૃથ્વીને આંગણે તોરણ બૂલી રહે	૧૬૭
જ્યારે લક્ષ્મણોડા પર બાળ ખેસી ફરે	૫૨
જ્યારે વર્ષામાં ગાદલાશું ઘાડાં વાદળને	૧૩૪
જ્યારે વાદળધેરો નભે દિસે વીખરતો	૧૪૫
જ્યારે સંધ્યાના સૂર્યગૂંથ્યા પડદા ઊતરે	૧૨૯
જ્યારે હાથ અને ચરણો મુજ ચકત હતા	૧૭૬
જ્યારે હું તારા પ્રેમથી છેક અગલ્ય હતો	૧૨૨

ન્યારે હું તારા પ્રેમનો, નાથ ! વિચાર કરું...	...	૧૨૧
ન્યારે હું મારાં પ્રિય ખિલોણાશું એકલડો	...	૧૪૩
તનમાં એવું કૈંક છે જે મેં ન જાણ્યું હતું	...	૧૭૪
તમે ક્યાં ક્યાંથી ખોળતો આવ્યો હું આજ લગી	...	૧૨૫
તને લોક ખેંચાડે છે મંદિરમાં પૂજવા	૧૮૬
તારા અમૃતકુંડની કલ્પના કૈંક કરી	૨૨
તારા ગાનની જાળમાં ફાંક અજાણ્ય પળે	૩૭
તારા ગીતને સોધવા જીવન આપું મંથો...	—	૨૬
તારા ધામ થઈ સગડી જરા આવ્યો અહીં	૧૧૩
તારા નિર્સીમ પ્રેમતણી કવિતા કવવા	૫
તારા પામનાં કૂંડ ચૂંટી ન્યારે હું મૂકશે	૧૮૬
તારા જાળનું હાસ્ય જો લાગે તને મધુરું	૫૭
તારા જાળને મોહ્યો તે જગમાં રણવા	૫૫
તારા ભક્ત થવા મોટા મોટા અનેક સમે...	...	૧૪૮
તારા મુખની લાલી ઉષામુખ જોઈ પડી...	...	૧૩૫
તારા મંદિરમાં ખેંચી મહેરબારી નજરે	૧૩૬
તારા વિશ્વતણી મહાનોકા દીડી સરતી	૧૦
તારા વિશ્વનો મેળો આ કેવો તેં લગ્ય ક્યેં	...	૮
તારા વિશ્વમાં આનંદ તે શું લયો છે કમી	...	૧૦૮
તારા વિશ્વ વિશે મારી કલ્પના ધૂમી વળી	...	૩૬
તારા શબ્દે જગાડી આ વિશ્વની પાડી લગી	...	૬૮
તારા ગુહ અઘ્રીકિક પ્રેમને પાત્ર થવા	૧૨૭
તારા સૂરશું સૂર મિલાવવા કાઈ રીતે	૪૫
તારાં ઊંડાં અસીમ આકાશમાં ધૂમી વળે	૧૩૩
તારાં ગીત જ ગાવા તેં જીવન અપ્યું મને	...	૬૩
તારાં નામ અનેક દર્શ તને સર્વ રમરે	૧૩૨

તારાં સર્વં છુપામ્યાં હું હવે જાણી ગયો...	...	૧૦૬
તારી જ્યોતિ સદા જગે જીવન રહે પૂરતી...	...	૧૭૨
તારી જ્યોતિ સદા મુગ્ધ દાર અખંડ વહે...	...	૧૮૪
તારી પાસે આ વિશ્વે વિમૂર્ષિત રાજ જતું	...	૩૮
તારી લીલાના રંગ ને સૌરભ દાખવવા	૬૧
તારી વાટ નિહાળી રહ્યો હું લુગોલુગથી...	...	૧૧૫
તારી વિશ્વજીવી દરબારમાં બેસી તું તો	૧૩૭
તારી સાથે સંબંધ હશે શો ગંધારો મને...	...	૧૫૦
તારી સાથે હું આજ મુખોમુખ વાત કરું...	૧...	૧
તારું આવે આમંત્રણ તે દિન ધન્ય હશે...	...	૨૦૧
તારું ગાન અંધોક્ષિક વિશ્વને આધી રહ્યું	૨૦
તારું વિશ્વ આ આગે ને આગે જતું ધસતું	...	૨૩
તારું સર્જન તું કરીને, પ્રજા! શુભ રહ્યો	૧૧૨
તારું સ્થૂળ કે સૂક્ષ્મ સ્વરૂપ ન કો નિરખે...	...	૧૬૦
તારો અગ્નિ ધમી રહ્યો વિશ્વ વિશે ઝગતો...	...	૧૫૧
તારો એક જ દીપ તું ટાંગે ઉપાગમને	૨૫
તારો તો ઝન શબ્દ છે વાણીનો સિંધુ સદા	...	૧૭૮
તારો બાળક હું જાણે પંખીડા જેવો બિડું	૫૧
તારો ભક્ત કહી જમ રહે મુજને હસીને	૧૩૮
તારો સર્વો આ માનવ તારી જ સામે પડે...	...	૧૨૩
તારો સૈનિક હું મની આવ્યો આ વિશ્વરણે...	...	૮૦
તું તો આવશે, આવશે, એમ હું ઝંખ્યા કરું....	...	૭૫
તું તો આવે છે, આવે છે, એમ કહે અમને...	...	૭૪
તું તો વાયુ સમો છૂપો આવાને ઓરડીમાં...	...	૧૫૩
તેં ગવાણું મને બધું તેમ હું ગાઈ ગયો	૪૧
દૂર દૂર અન્યોન સંપર્કતણી રહના	૩૫

નજને શિખરે જ્યારે તીવ્ર મધ્યાહ્ન તપે	૬૮
નહીં જીવનની ગતિ જીવનનેય જડે	૬૫
નહીં જ્યોતિ વિના કદી આંખ નિદ્રાળી રહે	૧૦૯
નહીં પર્વતટોચથી નાથ નજીક વસે	૧૧૮
નહીં માર્યા કદી હોય જૂસકા જીવનમાં	૮૪
નિજ પૃથ્વીનાં બાળને શિક્ષણુ યુ મળશે	૮૫
નિજ સંતત કાર્ય ધમાલથી ઊગરવા	૧૯૧
પડતો ખડતો આવ્યો થાકતો આંડી સુધી...	...	૧૯૮
પડે સૂર્યતણો મરે જગતો ગગને	૮૬
પીળી પાનખરે બધાં પાન ખરે જૂમિએ	૧૧
પૃથ્વીમાતાએ આ તન મારું છે આધ્યું મને...	...	૬૪
પ્રકૃતિતણાં તત્ત્વોનાં અદ્ભુત મિશ્રણથી	૨૭
પ્રકૃતિતણી યંત્રધાળામાં તૈયાર કરી	૪૨
પ્રભુ ! આ તારી પાંજરાપોશમાં શું શું બધું...	...	૮૫
પ્રભુ ! કેવો બનાવ્યો તેં તજીરા આ તનને	૭૬
પ્રભુ ! જીવનની આગગાડી તેં કેવી કાઢી	૧૯૦
પ્રભુ ! તારું રમ્યું પ્રિય હોય ન કેમ તને	૧૧૧
પ્રભુ ! તું જ ખરો જ્ઞાનમોક્ષમ વિશ્વતણો...	...	૪
પ્રભુ ! તેં તારા પેગંબરોને છે બોલ દીધો	૭૩
પ્રભુ ! તેં તારાં દર્શન દીધાં કદી ન પૂરાં	૬
પ્રભુ ! તેં મને વેદનાનો અધિકારી કાઢો	૮૭
પ્રભુ ! કે અમને બળ જીવન જોગવવા	૧૮૦
પ્રભુ ! માનવનો અવતાર શો આજ બન્યો	૬૭
પ્રભુ ! હું મારા ગતિ આ બેસીને સુખ્યા કરું...	...	૧૫
ફરતી ધરતી પર સૌ પશુ પ્રાણીતણો	૯૬
ફલરોપે બધાય છે જનારે કે ફલકળી	૧૫૬

ફલવાડી સિંચી તું-દીધાં અમૃતે જગમાં	૧૮૫
બહુ વેળ મેં જાણ્યું ઉરે એવું કેંક વસે	૧૬૨
બહુ વેળ હું સાંજરે સાગરતીર જઈ	૧૯૬
બોલી બોલીને બોલું શું, બોલતાં બોલ ખૂટે...	...	૪૮
બર ઊંઘમાં હું પગો હોડે પ્રમાત લગી	૭૭
બલા ટડેલા આ તારી અદ્ભુત હોડી વિશે...	...	૧૮૧
બવબેડીમાં સૌને પૂરી એવો તું સટક્યો	૧૪૦
બવસાગર ખેડતું મારું આ નાવ ફરી	૧૬૩
મને આવશે તારું આમંત્રણ તેડી જવા	૪૦
મને કાણુ બોલાવી રહ્યું આવી સંધ્યા વિશે	૧૮
મને ક્યાં ક્યાં લઈ જઈ લાગ્યો તું આજ લગી	૧૯૫
મને ઝાંખું ઝાંખું હવે દીસે બધું દુઃખમાં	૭૬
મને નાખ્યો તેં બાંધીને આ તારા પિંજરમાં...	...	૧૨૦
મને લોક કહે શાને આ બકવાદ કરે	૨૪
મરવું ?-મરીને ય હવું-ન-હવું જ થવું	૭૦
મહા પર્વતમાં હિમ એકલું ખૂબ થયું	૪૪
મહાસાગરને ઉરથી મોટી ઝમિં જોડે	૧૪૯
મહાસાગરને તળિયે છીપને ઉઠે	૧૭૧
મહા સૂક્ષ્મ કળા યજ્ઞ અ કૃતિ પાડી ઘણી	૧૭૦
મળે પારસ તો કરું કંચન લોહતણું	૧૪૭
મારા અંતરરૂપમાં રેંટ રહ્યો ફરતો	૧૦૪
મારા અંતરની બધી ઓરડી શોધી વળું...	...	૧૪૧
મારા અંતરની બધી વાત હું કેમ કહું	૪૯
મારા અંતરમાં રહ્યો ગીતનો પાક જૂલી	૩૨
મારા જીવનની જ્યારે આવશે છેલ્લી ઘડી...	...	૧૮૮
મારા જીવનમાંથી તેં ચૂંટી છે કેંક કળી	૬૨

મારા જીવનમાં પજો આવતી મોઝાં સમી...	...	૧૪૨
મારા જીવનમાં મને જે કંઈ મેં ધું હતું	૧૮૨
મારા ધામતી પાસે મેં દૂપ બધાની તહીં...	...	૧૬૪
મારા નાથે દીધો નિજ મદિરમાંથી લઈ...	...	૧૬૩
મારા મિત્રોને આપી ઉમણી મેં એક સમે	...	૧૬૯
મારાં યૌજનમાં એક સ્વપ્ન ઊગ્યું હસતું	૬૭
મારા શબ્દોમાં અર્થ નથી એમ કાકે કહે...	...	૫૩
મારા હાથમાં માળા લઈ તારુ નામ જપુ...	...	૧૩૧
મારાં સાદાં ને સીધાં ને મૂઢાં મેં ગીત રચ્યાં	...	૪૩
મારી ઓરડીમાં જાનો આવી તું બેસી ગયો	...	૭૧
મારી ચિંતાનો ભાર મેં અર્થ વલ્લો જીવને	...	૧૮૯
મારી જાળને નાખી મેં વિશ્વસમુદ્ર મહી...	...	૧૫૪
મારી જીવનવાંસણીને લઈ તું ફરતો	૧૯
મારી નાનેરી આંખો બીડી કળીશી જૂમતી	...	૫૯
મારી પાછળ આ જગમાં મારું કેક રહે	૩૯
મારી પાસે તું છે પછી છે બધું મારી કને	...	૧૨૪
મારી પાસે હતું જ યું કે આપું હું પુજને...	...	૧૪
મારી વાડીમાં સુંદર પ્રુપ્પ ઊગ્યાં નિરખી	૧૫૯
મારું આતમપખી હશે આબ્યુ ક્યાંથી બીડી	...	૧૬
મારું જીવનનાવ આ ધીરે ધીરે સરતું	૧૯૨
મારું નિર્મિત કાર્ય હું પૂરું કરું જગમાં	૬૨
મારે અંતર આવી વસંત પ્રકુલ્લ ફરી	૩૦
મારે અંતર સંતત અમિ રહે ઝળતો	૧૬૧
મારે અંતર સુંદર એક ગુલાબ ઊગ્યું	૧૩૦
મારે ત્યાં આવી રહેવા મેં, નાથ! બોલાવ્યો તને	...	૧૨
મારા મેચ પલેપગ ફ પુજને અરપુ	૧૧૬

મેં તો જોયું ને જાણ્યું ધણું ધણું જીવનમાં	...	૧૫૫
મેં તો સ્નાન કીધું જઈ ઝાંઝવાના જળમાં	...	૧૪૬
રવિ અસ્ત થયો ને ગોવાળિયા પાછા ફર્યા...	...	૬૧
રહે ભાગ્યનું ચક્ર આ જીવનમાં ફરતું	...	૧૬૫
રહે વિશ્વનું જીવન યુદ્ધ વિશે મગતું	...	૧૦૦
રંગરંગ ભર્યા નવહાસ્ય વિશે ગગને	...	૧૬૪
લાખોલાખ કે ચિત્ર જડી મારાં લોચનથી...	...	૧૫૮
લાખો વર્ષ થયાં તને માનવ પૂછ્યા કરે	...	૪૬
લાખો શબ્દોથી મેં મારાં ગીતોની સૃષ્ટિ રૂચી	...	૫૦
વણુમાઝું બધું મને દીધું તે, મારા ઘણી...	...	૧૦૬
શતપાંદડી પંકજ આ મારા અંતરનું	...	૧૧૦
શાને જીવન મૃત્યુને જોડકું લોક, વહે	...	૭૮
સદાચાર જ ઉત્તમ પ્રાપ્તિ છે માનવની	...	૧૫૨
સદા જ્યોતિનો ફેડો ધરી ધસે છાયા જગે	...	૧૦૭
સદા સત્ય છે વસ્તુના અંતરમાં જ રહ્યું	...	૧૫૭
સારી રાત હું જોયા કરું ઊંચે આભ પર...	...	૧૭૯
સુખ પાછળ હું ભટક્યો મુજ યૌવનમાં	...	૯૩
સુખમાં ગમે સોની ને દુઃખમાં રામ સ્મરે...	...	૮૮
હજી ગીત આ તારાં શું બેં નથી પૂરાં કીધાં	...	૩૪
હજી શું તું વસંતની લીલાને ઝંખી રહ્યો...	...	૧૨૮
હતી પૂટતી જ્યારે આ જીવનોકેરી કળી	...	૫૮
હશે ભાગ્યે લીધું મારા જીવનમાથી ધણું	...	૧૦૨
હું આ રાજ ગૂંથું મારાં સ્નેહભર્યાં ધ્વનિતો	...	૩૩
હું તો બાળપણે કેંક સ્વપ્ન ગૂંથ્યા કરતો	...	૫૬
હું તો રંક સિતારિયો, નાથ! હું શું બજતું	...	૧૩

શુદ્ધિ પત્ર

પૃષ્ઠ	અનિતની ક્રીડા	અગ્રજ	યજ્ઞ
૧૯	૧૨	ગમે	ગની
૨૦	૨	રમે	દમે
૨૬	૮	બારે	બારે
૩૭	૧	મારા	મારા
૬૪	૧૧	દોઝી	દોઝી
૭૪	૩	ગણે	ગણે
૭૭	૮	ધામ	ધામ
૮૧	૧	લઈ	લઈ
૧૦૨	૧૨	સ્મરીતે	સ્મરીતે
૧૧૨	૩	દુનિયાં	આ દુનિયાં
૧૪૯	૧૪	તહો ;	તહો ?
૧૬૪	૧૧	બહાર	બહાર
૧૯૯	૩	દીવ્ય	દિવ્ય
૧૭૯	૪-૫-૧૦	દિવાલ	દીવાલ
૧૮૮	૧	નતોતિ	ન્યોતિ
૧૮૯	૩	બધી	બધે
૨૧૨	૩	ઝગડી	ઝગડી,

ખખરદારનાં અન્ય લોકપ્રિય સંજ્ઞા

સ્વાધિકા : મજા હલની
 ૫૨૪ અને તત્ત્વચિત્રનના
 જીર્ણોધી તરખોળ મુજેય લોકપ્રિય
 જોમાં રચાયેલાં આવવાતી કાવ્યો
 ને જાગૃતોના નવો સમઢ,
 ઇષ્ટ સાથે : ૩. એ

દર્શનિકા : જીવનનાં ગૂઢ રહસ્યો
 મિત્રવતું આધ્યાત્મિક તત્ત્વ-
 ચિંતનથી ભરપૂર, સરળ રાહી અને
 પેક જ છંદ વડે જર્મિ અને
 મર્થનો સમન્વય સાધતું ૬૦૦૦
 લિનનું સંગ્રહ. મુક્તકમય લોકપ્રિય
 રીધ કાવ્ય. સુધારેલી નવી
 પ્રાવૃત્તિ : ૩. ત્રણ

રાસવ્યટ્રિકા-(આગ ૧-૨ સાથે)
 માધુર્ય ને પ્રસાદથી ભરપૂર સરળ
 માધામાં તથા અનેકાનેક પરિચિત
 ઢાળમાં રચાયેલા, ગરવી ગુજરાતજી-
 ને કોડે રંગી રહેલા ૧૨૫ ગરમા ને
 રાસનો ૩૦૦ પૃષ્ઠનો સંગ્રહ.
 ૩. ત્રણ

લગ્નનિકા : ગુજરાત મહાગુજ-
 રાતમાં ધરધર ગવાતાં લકિનમાં
 તરખોળ કરે એવાં અનેક રાગમાં
 રચાયેલાં મુદર જાગૃતો : ૩. એ

 આ પુસ્તકોની કિંમત કૃત્તિએ કહી વધારી નથી કે તે વધારવાનો
 હક કોઈ પણ પુસ્તક વિક્રેતાને નથી. (પોસ્ટેજ ભુલ)
 મુખ્ય વિકેતા : એન. એમ. ત્રિપાઠી લિમિટેડ, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ-મુંબઈ

ભારતનો ટંકાર : ધોર્ય ને
 સ્વાધીનતામાં કરુણ ને વીર રસથી
 જલકાતાં, જાગૃતિ જોત ને જંખુ-
 નાયા જગદગતાં લોકપ્રિય થયેલાં
 રાષ્ટ્રિય ગીત કાવ્યોનો સંગ્રહ
 ડેમી, ત્રીજી પ્રાવૃત્તિ : ૩. એક

રાષ્ટ્રિકા : “ભારતનો ટંકાર”
 સિવાયનાં પ્રારંભથી અત્યાદ
 સુધીમાં પ્રસન્ને પ્રસન્ને નવનવા
 છંદો ને રાહોમાં સમાયેલાં અને
 અતિ લોકપ્રિય થયેલાં પ્રેરક ને
 જીવસાદાર ૭૨ રાષ્ટ્રિય કાવ્યોનો
 અદિતીય મુંદર સંગ્રહ : ૩. અડધી

ગ્રીષ્મ ઇરાનશાહનો પવાડો :
 પારસીઓ ધર્મને કાળે પોતાને
 ઇરાન સ્વંદેશ તજીને દિલ્લિમાં
 ગુજરાતમાં આઘ્યા પારસી આગ
 સુધીના બનાવોનો આ ૬૧ કાળે
 લાંબો પવાડો છે. ત્રીજી પ્રાવૃત્તિ
 માંચ આગ

ગુજરાતી કવિતાની રચના
 કળા : મુંબઈ યુનિવર્સિટી તરફ
 કક્કર વસનજી માધવજી વ્યાખ્યાન
 માળામાં અપાયેલાં પાંચ અભ્યાસ
 પૂર્ણ વિશિષ્ટ વ્યાખ્યાનો ૫. ૨૫.
 પાકું પૂકું : ૩. એ